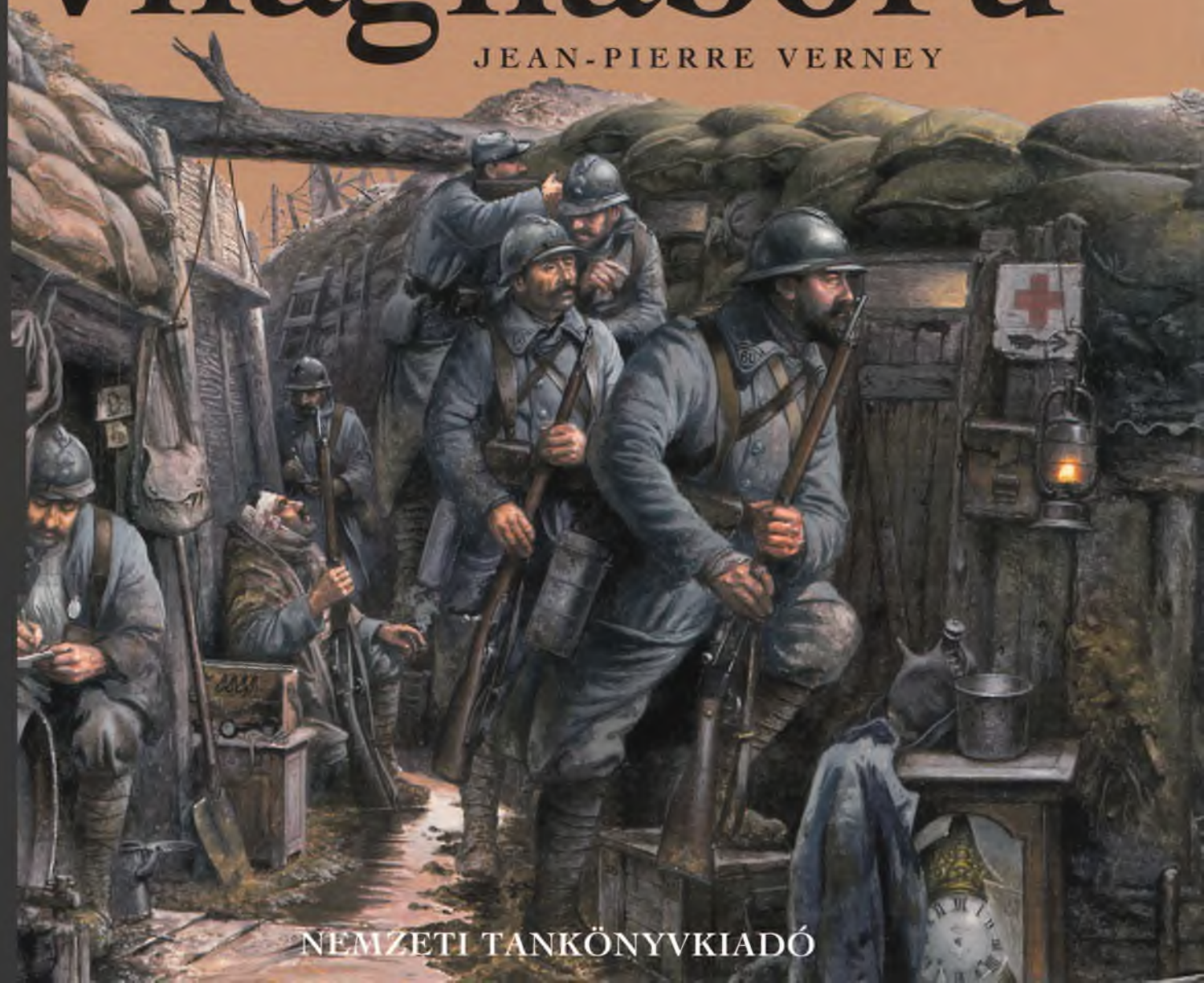

ÍME A TÖRTÉNELEM

Az első világháború

JEAN-PIERRE VERNEY

NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ

ÍME A TÖRTÉNELEM

Az első világháború

JEAN-PIERRE VERNEY

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Rövid használati útmutató

Az új téma minden esetben rövid bevezetővel kezdődik.

Számos kép és rajz mutatja be az első világháború korát.

A képekhez magyarázó szövegek tartoznak.

Az oldalak alján időrendi szalag fut végig, amelyben az adott korszak meghatározó eseményei szerepelnek.

A színes háttérrel kiemelt szövegek egy-egy kisebb témát járnak körül.

Csillag (*) jelöli azokat a szavakat (mindig első előfordulásukkor az oldalpáron), amelyek a kötet végén, a **kislexikonban** is szerepelnek.

Az időrendi szalag **piktogramjai** lehetővé teszik az információk jellegének azonosítását:

Politika

Tudomány és technika

Hadügyek

Építészet

Gazdaság és kereskedelem

Mindennapi élet

Földrajz

Halál és természeti csapások

Vallás

Kultúra

Tartalom

6 A második császárság hamvain

8 A megosztott Európa

10 Menetelés a háborúba

12 A „tévedhetetlen” tervek

14 A gyalogosok egyenruhája

16 Csak egy nyárra mentek

18 A német támadás

20 Határcsaták

22 Párizs veszélyben

24 A marne-i csata

26 A taxik marne-i hőskölteménye

28 Versenyfutás a tengerhez

30 A lövészárkok

32 A lövészárkok művészete

34 1915, a nagy illúziók éve

36 Egy nem is annyira modern háború

38 A konfliktus kiterjed

40 És a hátszág...

42 Az „ipari háború”

44 A borzalmas gáz

46 Verdun: a váratlan összecsapás

48 Nagy-Britannia színre lép

50 A légi háború

52 1917: remény és lázadás

54 A sebesültek

56 Háború a tengereken

58 A német tengeralattjárók

60 A meghatározó szövetséges

62 Az orosz forradalmak

64 Német offenzívák 1918 tavaszán

66 A harckocsi

68 A központi hatalmak összeomlása

70 A békekötés

72 A győzelem... és utána?

74 A világháború bűnbakja:
Magyarország

76 Kislexikon

78 Név- és tárgymutató

80 A képek jegyzéke

A második császárság hamvain

1870-ben háború robbant ki Franciaország és a Poroszország vezette német államok között.

A francia hadsereg gyorsan vereséget szenvedett, és szeptember 2-án letette a fegyvert. A francia uralkodó, III. Napóleon is fogságba esett. Két nappal később Párizsban felkelés tört ki, felszámolták a császárságot, és kikiáltották a harmadik köztársaságot.

● Tragikus vereség

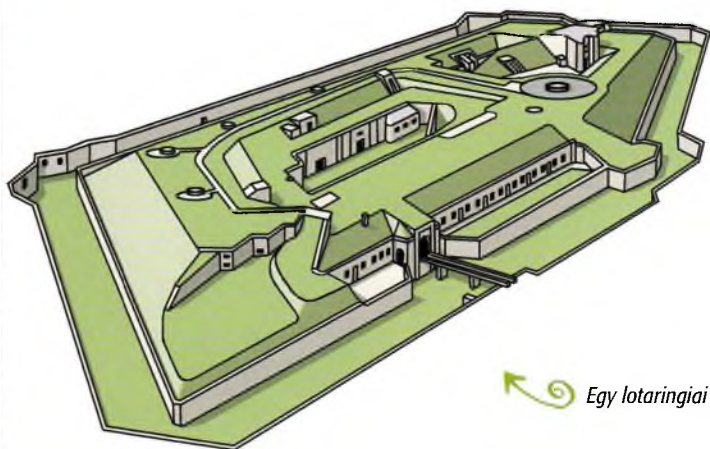
1871. január 18-án a német államok hivatalosan is egyesültek: a versailles-i palota tükörtermében kikiáltották a Német Császárságot. Megszületett a Második Birodalom*. 1871. május 10-én a francia kormány aláírta a győztes által rákényszerített frankfurti békeszerződést. Franciaországnak hatalmas összegű hadisarcot kellett fizetnie, és – ami a legnagyobb megaláztatást jelentette – bele kellett egyeznie Elzász és Észak-Lotaringia Németországhoz csatolásába. A legyőzött, elszigetelődött és meggyengült Franciaország a diadalmas, iparosodott, katonailag erősebb és népesebb Németországgal nézett szembe. Az egymást követő francia kormányok a reváns* vágyában égtek.

A német fejedelmek a versailles-i palotában kiáltották ki I. Vilmos porosz királyt német császárrá. A palotát XIV. Lajos építtette, aki a XVII. század második felében Elzász-Lotaringia nagy részét megszerezte Franciaországnak a Német-római Császárságtól.

● A határvédelem újjászervezése

1875-ben Franciaország nekilátott hadserege újjászervezésének. Már korábban bevezették a kötelező katonai szolgálatot minden fiatal felnőtt férfi számára. Az új keleti határokon, amelyek Elzász és Moselle megyéinek elcsatolásával jöttek létre, új erődítményeket építettek, amelyek képesek voltak feltartóztatni egy támadó hadsereget addig, amíg a francia hadsereg felkészül és felvonul e határok védelmére.

Egy lotaringiai francia erőd (az Épinal melletti Uxegney) makettképe.

1872. július 27.

Bevezetik a kötelező katonai szolgálatot Franciaországban. A szolgálat időtartama 5 év, amelyet 1889-ben 3, majd 1905-ben 2 évre csökkentenek. Az intézkedés következtében a francia hadsereg békelétszáma meghaladja a német hadseregét.

1896. április

Pierre de Coubertin báró kezdeményezésére megtartják az első újkori olimpiai játékokat Athénban, amelyen 14 ország vesz részt. A második olimpiát Párizsban rendezik 1900-ban, a világtájiállítás keretében.

● Szövetségekötések

1891-ben Párizs és Szentpétervár közeledni kezdett egymáshoz, miután Németország császára, II. Vilmos és unokatestvére, az orosz cár, összekülönbözött egymással. A következő évben a két ország politikai és katonai megállapodásokat írt alá. Miután keleten bebiztosította magát, Franciaország közeledni próbált Nagy-Britanniához. Ez nem volt egyszerű, mert korábban komoly versengés folyt Párizs és London között a gyarmati területekért. Végül megegyezés született: 1904-ben Franciaország és Nagy-Britannia aláírta a gyarmati kérdéseket rendező entente cordiale-t (szívélyes egyetértést). Később e dokumentumról nevezték a francia–angol–orosz szövetséget antantnak*.

● Fokozódó versengés

A német politikusok is tisztában voltak a francia–brit megegyezés jelentőségével. Anglia, amely a XIX. század végén még a világ első számú gazdasági hatalma volt, komoly gazdasági versenytársra lelt az Egyesült Államok mellett Németországban is. Ráadásul II. Vilmos hatalmas német hadiflotta építését rendelte el, és kinyilvánította, hogy országának jövője a világtengeren való jelenléttől függ. Ez komolyan veszélyeztette Nagy-Britannia tengeri elsőbbségét. A hatalmi és fegyverkezési verseny Franciaország és Németország között is erősödött.

Egyike a számos német hajóépítő műhelynek.

A francia–orosz szövetséget 1897-ben jelentették be.
A képen II. Miklós orosz cár és Félix Faure francia elnök.

AZ ELSZIGETELTSÉG VÉGE

Franciaország diplomáciai elszigeteltsége Bismarck német kancellár politikájának a következménye volt, aki megállapodásokat kötött az Osztrák–Magyar Monarchiával, Oroszországgal és Olaszországgal. A „vaskancellárt” azonban 1890-ben a fiatal II. Vilmos császár leváltotta. A későbbi kancellárok nem ápták a Bismarck által kiépített jó kapcsolatokat, s időközben az angolok is veszélyesebb vetélytársnak látták a németeket, mint a franciákat, ami megkönnyítette Franciaország visszatérését a nemzetközi színtérre.

V. György király hivatalos látogatáson Párizsban, 1914 áprilisában.

1900. március 30.

A francia törvényhozás 11 órában maximálja a nők és a gyerekek napi munkaidejét (a férfiakét pedig 12 órában). Ez az úgynevezett Millerand-törvény, amely előkészíti az évekkel később bekövetkező átállást a napi 10 órás munkaidőre.

1901. január 22.

Meghal Viktória, Nagy-Britannia és Írország királynője, India császárnője. 63 éven keresztül tartó uralkodását nevezik viktoriánus kornak. Ez volt a brit világhatalom kora, s Nagy-Britannia fénykora. Viktóriát fia, VII. Edward követi a trónon.

A megosztott Európa

1890-től kezdve Európa lépésről lépésre két, egymással szemben álló hatalmi csoportosulásra vált szét. Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország létrehozta a hármasszövetséget*, Franciaország, Oroszország és Anglia az antantot*. A feszültség egyre nőtt...

A fegyveres béke

A kontinens fokozatosan mélyülő megosztottsága veszélyes és drága fegyverkezési versenyt indított el. Minden ország arra törekedett, hogy a szomszédaival azonos minőségű, vagy azokat felülmúló fegyvereket állítson elő. A tűzérés* jelentős találmányokkal gazdagodott: a füst nélküli lőpor és a nagy erejű robbanóanyagok kockázat nélküli szállítása megváltoztatta a hadviselést. A francia Lebel-puskára (1886) válaszul megjelent a német Mauser-puska (1898). A francia 75 milliméteres ágyúval szemben kifejlesztették a 77 milliméteres németet. A német páncélos hadihajókra az angol super-dreadnought* jelentette a választ. E vetélkedés együtt járt a nacionalista* eszmék újbóli megerősödésével. A fegyverkezés ellenére a kormányok biztonságban érezték magukat a szövetségi rendszerekben: bíztak szövetségeseik hűségében.

A BALKÁNI LŐPOROSHORDÓ

1912-ben Szerbia, Bulgária, Görögország és Montenegró hadba lépett a Török Birodalom ellen. A török csapatok gyorsan vereséget szenvedtek, és fel kellett adniuk a birodalom európai területének nagy részét. De a felszabadított területek felosztása viszályt szült a győztesek között. 1913-ban kirobbant a második balkáni háború. Bulgária megtámadta Szerbiát és Görögországot, majd szembekerült Montenegróval. A Bulgária területi növekedése miatt aggódó Románia, sőt még Törökország is hadba lépett a bolgárok ellen. Bulgária veresége után, 1913 augusztusában újabb békeszerződést írtak alá. Ennek eredményeként Szerbia megduplázta területét, s Románia is szerzett bolgár területeket.

Szemle egy francia kaszárnyában. 1914 januárjában a francia és a német tényleges* haderő létszáma körülbelül ugyanakkora volt. Mindkét fél körülbelül 850 000 főt állomásoztatott a kaszárnyákban.

A hadilétszám növelése

A fegyverkezési verseny mellett a francia és a német kormányok a hadseregek létszámának növelésében is versenyeztek. 1913-ban Németország majdnem 100 000 fővel emelte meg fegyveres erőinek békelétszámát. Ugyanakkor a német törvényhozás nagy összegű hiteket szavazott meg, hogy felgyorsítsák a nehéztűzérés* fejlesztését és a csatahajó-építést. Franciaországban ezalatt – az általános elégedetlenség ellenére – kettőről három évre emelték a kötelező katonai szolgálat időtartamát.

1901. december 10.

Kiosztják az első Nobel-díjakat. A díjat Alfred Nobel svéd vegyész és feltaláló végrendelete alapján évente adják a fizika, a kémia, az orvostudomány, az irodalom és a népek közötti béke ügyéért legtöbbet tevő személyeknek.

1903. december 17.

A Wright testvérek repülőgépe végrehajtja első – egy percig sem tartó – repülését az Egyesült Államokban. 1909. július 25-én Louis Blériot, a francia repülőgép-építő és pilóta, 37 perc alatt átkel a La Manche-t.

● A gyarmatbirodalmak

A gyarmatok* is fokozták az európai nagyhatalmak közötti feszültséget. Németország a XIX. század végén felébredt, és a gyarmatokból is követelte a részét. 1905-ben Berlin megkérdőjelezte Franciaország marokkói jelenlétének jogosságát. Nemzetközi konferencia akadályozta meg a háborút. 1911-ben, amikor egy lázadás megtorlásaként a franciák elfoglalták Marokkó fővárosát, német hadihajó jelent meg az egyik marokkói kikötőben. Európa aggódott az esetleges háború miatt, ám végül megegyezés született. Franciaország függősége alá vonhatta Marokkót, de cserébe át kellett engednie 275 000 km² területet Kongóban Németország számára, amelyet a német gyarmathoz, Kamerunhoz csatoltak.

II. Vilmos császár látogatása a marokkói Tangerben 1905. március 31-én. A látogatás komoly válságot robbantott ki Franciaország és Németország között.

A FRANCIA GYARMATOK

1914-ben a francia gyarmatbirodalom a brit után a második legnagyobb volt a világon. Több mint 11 millió négyzetkilométernyi gyarmati területén összesen 41 millió ember élt. A gyarmati terjeszkedés, majd a rendteremtés, a meghódított területek közigazgatásának kiépítése ráébresztette a francia köztársaságot egy gyarmati haderő létrehozásának szükségességére, amely képes eleget tenni ezeknek a feladatoknak.

Sontay bevétele 1883 decemberében. A franciák kegyetlen erőszakot alkalmazva számolták fel a kínai fennhatóságot Indokínában.

 1904. február 10.
Oroszország hadat üzen Japánnak. A Mandzsúria és Korea birtoklásáért vívott harc végül Japán fölényes győzelmével zárul. Ez az első eset, hogy egy nem európai ország legyőz egy európai nagyhatalmat.

 1906. július 20.
Finnország – elsőként az európai országok közül – választójogot ad a nőknek. Másodikként Norvégia követi 1913-ban. Magyarországon a nők 1918-ban kapnak választójogot, Nagy-Britanniában 1928-ban, Franciaországban 1948-ban, Svájcban 1971-ben.

Menetelés a háborúba

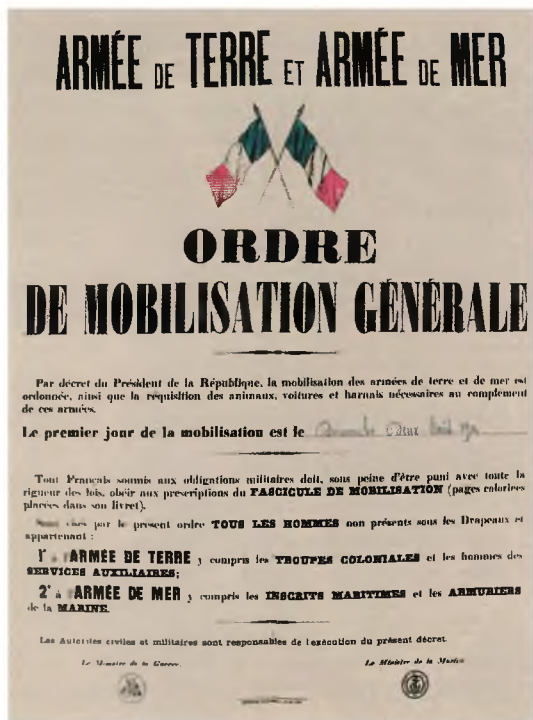
Európa megosztottsága ellenére 1914 elején semmi nem utalt arra, hogy az év folyamán háború fog kirobbanni. Ám mindent megváltoztatott az, ami június 28-án Szarajevóban történt. Az Osztrák–Magyar Monarchia által annektált* Bosznia–Hercegovina fővárosában ezen a napon lelőtték a hivatalos látogatáson ott tartózkodó Ferenc Ferdinánd főherceget, a Monarchia trónjának örökösét és feleségét. Egész Európa megdöbben.

A Petit Journal című francia újság illusztrációja a szarajevói merényletet mutatja be.

Szikra a lőporos hordóban

A merénylet híre villámcsapásként ért mindenkit. A merénylő, Gavrilo Princip 19 éves szerb származású bosnyák fiatalember volt, aki egy szerb titkos szervezet felbujtására cselekedett. Letartóztatása után azt vallotta, hogy az osztrák–magyar hatalom által elnyomott szerb kisebbségen akart segíteni. A nemzetközi reakció egyhangú volt: mindenki elítélte a gyilkosságot. Ám gyorsan kiderült, hogy az európai politikai egyensúly nagyon törékeny. A diplomaták megpróbálták lecsillapítani a felháborodott osztrák–magyar kormányzat dühét, de nem jártak sikerrel. II. Vilmos német császár viszont arra ösztönözte Bécsét, hogy legyen kérlelhetetlen Szerbiával szemben, amelyet egyértelműen bűnösnek tartottak.

Egy komoly következményekkel járó döntés

Némi habozás után Bécs, amely maga mögött tudta Berlin támogatását, ultimátumot intézett Belgrádhhoz. Az ultimátum szándékosan tartalmazott elfogadhatatlan követeléseket, amelyek megsértették a Szerb Királyság önállóságát (pl. követelték, hogy szerb területen osztrák hatóságok nyomozhassanak). Párizs nyomására Szerbia mégis elfogadta gyakorlatilag az összes osztrák feltételt. Mindezek ellenére Ausztria július 28-án hadat üzent Szerbiának. Oroszország – a Szerbiával kötött megegyezésével összhangban – elrendelte erőinek részleges mozgósítását. E parancsra a szembenálló európai szövetségek minden hatalma mozgósítással válaszolt. Egyikük sem szeretett volna lemaradni a harckészültség terén. A katonák átvették az irányítást a diplomatáktól, és olyan döntésekre kényszerítették a kormányokat, amelyek tovább súlyosbították a helyzetet.

1914. május 10.

A parlamenti választások második fordulója Franciaországban (ez az utolsó választás 1919 előtt). A szocialisták nyerik a választásokat: a baloldal kerül abszolút többségbe a képviselőházban.

1914. június 28.

Egy 19 éves gimnazista, Gavrilo Princip, meggyilkolja Ferenc Ferdinánd főherceget, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösét és feleségét, Zsófia hercegnőt. A merénylőt a helyszínen elfogják.

● Olajozottan működő gépezet

Az orosz mozgósítási parancs hatására Németországban kihírdették, hogy háborús veszély van. Augusztus 1-jén 16 órakor Franciaország bejelentette az általános mozgósítást. Németország még aznap este hadat üzent Oroszországnak. Augusztus 2-án Németország és Törökország titkos szövetségi megállapodást írt alá Oroszország ellen. 19 órakor, miután megszállták Luxemburgot, a németek szabad átvonulást követeltek Belgiumtól. Anglia ekkor kinyilvánította, hogy garانتálja a kis Belga Királyság semlegességét. Augusztus 3-án Olaszország bejelentette, hogy semleges marad. Ugyanezen a napon 13 óra 40 perckor Németország hadat üzent Franciaországnak. Augusztus 4-én a német csapatok behatoltak Belgium területére. Ezért London még éjjel előtt hadat üzent a Német Birodalomnak. A „nagy háború”, amely az egész világra kiterjed majd, elkezdődött...

Frontra induló katonák egy berlini kaszárnyában.

Londonban az emberek az európai mozgósítások hírét hallgatják.

A HÁBORÚ OKAI

A szövetségi rendszerek szembenállásán kívül számos más oka is volt a háborúnak. A kormányok imperializmusa*, a korábbi konfliktusok, a germán és a szláv népek közötti ősi ellentét is fontos szerepet játszott. Nagy hatással volt az évtizedek óta egy lehetséges háborúra készülő népekre a másiktól való félelem, a saját igazukba vetett hit, valamint a katonai erejükben való feltétlen bizalom.

1914. július 15.

Poincaré francia köztársasági elnök hajóra száll, hogy hivatalos látogatást tegyen Oroszországban, ahol július 20-án II. Miklós cár fogadja őt. A nemzetközi válság azonban lerövidíti az utazást. A francia küldöttség július 29-én érkezik vissza Párizsba.

1914. július 28.

Wilson, az Egyesült Államok elnöke felajánlja közvetítését az európai államoknak, hogy elkerüljék a háborút, azonban nem kap választ ajánlatára. Az Egyesült Államok kezdetben távol marad a háborútól, de szállításaival az antantot támogatja.

A „tévedhetetlen” tervek

Minden ország számított a háborúra és megpróbált felkészülni rá. A hadműveleti tervek évek óta készen voltak. Ezek a korábbi (pl. a napóleoni) háborúkból kiindulva nyílt terepen megívott ütközetekkel számoltak. A tervezés során a vezérkarok figyelembe vették a hadseregek gyors felvonulását. Tudatában voltak annak, hogy az összecsapások nagy áldozatokkal járnak majd, de azt hitték, hogy a háború gyorsan véget ér.

Schlieffen tábornok.
A háború előtt egy évvel halt meg.

A német stratégia

A német haditerv, amelyet Schlieffen tábornokról neveztek el, figyelembe vette a francia–orosz szövetség tényét (lásd a 7. oldalt). Berlin számára ez elkerülhetetlené tette a kétfrontos háborút. Amikor Schlieffen 1898-ban kidolgozta a tervet, Franciaország keleti határain már majdnem befejeződtek az új francia erődök építési munkálatai. Ezeket az erődöket a tábornok északi irányú hadművelettel kívánta megkerülni. Elképzelése szerint a német haderő gyorsan benyomul Belgium területére, átvág Észak-Franciaországon, majd déli irányba haladva bekeríti Párizst, hogy végül kelet felé vonulva hátba támadja az erődöket. A németeknek alig 45 nap alatt kellett volna szétzúzniuk a francia hadsereget. Ezután Németország minden erejével Oroszország ellen fordulhatott volna, amely hatalmas területe és rossz közlekedési hálózata miatt csak lassabban tudott mozgóítani.

A NÉMET HADSEREG 1914-BEN

A 67 millió lakosú Németország 870 000 fős tényleges* hadsereggel rendelkezett. Mozgósítás esetén ez a hadsereg több mint 3 millió tartalékkal* növekedett. A kötelező katonai szolgálat időtartama Németországban 2 év volt a gyalogságnál, 3 év a lovasságnál és a tüzérségnél*. A fegyelmezett és jól képzett hadsereg Franciaország legyőzése óta (1870) nagy tekintélynek örvendett. A hadsereg volt a német egység jelképe és a társadalom büszkesége. A tisztikar, amely külön kasztot alkotott, nagyon jó harci morállal bírt, és mindenkifelelt hűséges volt a hadsereg vezetőjéhez, II. Vilmos császárhoz.

Az osztrák haditerv

Az osztrák haditerv is a gyorsaságra épült: a Monarchia rövid hadjáratban szétzúzza a szerb haderőt, mialatt a keleti fronton csupán védekezik. Szerbia legyőzése után a németekkel közösen legyőzik az oroszokat.

1914. július 30.

A határ menti összecsapások elkerülése végett a francia kormány elrendeli, hogy a németekhez került Elzász-Lotaringia határán állomásozó francia csapatok vonuljanak vissza 10 kilométert.

1914. július 31.

Franciaországban az általános mozgósítás előtt a katonai hatóságok sürgönyben kötelezik a polgármestereket arra, hogy figyelmeztessék a lótulajdonosokat: álljanak készen arra, hogy hátasait beszolgáltassák az erre kijelölt központokba.

Joffre tábornok, aki 1911-től a francia hadsereg főparancsnoka.

Egy kozákokból* álló orosz lovasszázad vonul fel egy katonai parádén.

1914. augusztus 2.
Németország megszállja a semleges Luxemburgot, noha hivatalosan még nem üzent hadat Franciaországnak. Ezzel megkezdődik az első világháború, amely 51 hónapon át tartott.

A franciák terve

A francia haditervet (XVII-es számú terv), amely a németekénél kevésbé volt nagyratörő, Joffre tábornok jegyezte. Erős támadásokat irányzott elő a német kézen lévő Lotaringia felé, hogy megzavarja az ellenség felvonulását. Ugyanakkor a franciák visszahódították volna az elzászi síkságot, amelyet Németország szintén 1871-ben szerzett meg. Északon a francia seregeknek brit segítséggel meg kellett állítaniuk a német jobbszárny előretörését, abban az esetben, ha a németek megsértik Belgium semlegességét. A francia katonai vezetés már 1903-ban tudott arról, hogy a német hadsereg valószínűleg Luxemburon és Belgiumon keresztül fog támadni. De Joffre tábornok úgy vélte, hogy a németeknek nem áll rendelkezésére elegendő ember ahhoz, hogy megvalósítsák ezt a nagyszabású és veszélyes hadműveletet.

A FRANCIA HADSEREG 1914-BEN

A 39 millió lakosú Franciaország tényleges* hadseregének létszáma 850 000 fő volt. Mozgósítás esetén behívták a 22 és 33 év közötti tartalékosokat* (mintegy 2 millió főt), illetve a 33 és 45 év közötti nemzetőröket (1 millió főt). A kötelező katonai szolgálat időtartama Franciaországban 3 év volt. A harci szellem alapvetően jó, a katonák támadásokra és szuronyrohamokra számítottak.

Az orosz haditerv

A terv, amelyet egyeztettek a francia vezérkarral, a mozgósítás kezdetétől számított tizenötödik napon támadást irányzott elő Poroszország ellen. A tervezett „késlekedés” oka a rossz állapotú orosz közúti és vasúti közlekedés. Ráadásul az orosz hadseregnek – bár tényleges létszáma elérte az 1,4 millió főt – komoly hátránya volt a tisztek alacsony száma és a katonák hiányos kiképzése. A hadiipari termelés is elégtelen volt, az ágazatban uralkodó korrupció miatt. A csapatok rendelkezésére álló fegyverzet, ruházat, lőszer és élelmiszer mennyisége messze elmaradt a szükségestől.

1914. augusztus 5.

A francia kormány bevezeti a cenzúrát: tilos olyan cikket vagy képeslapot kiadni, amely demoralizálhatja a csapatokat vagy a lakosságot, új hadianyagot mutat be, vagy árthat a diplomáciai kapcsolatoknak.

A gyalogosok egyenruhája

A XX. század elején a katonák többsége a gyalogság soraiban szolgált. Ők a „bokorugrók”, akik a hadsereg létszámának körülbelül 70 százalékát tették ki. A többiek a lovasságnál, a tüzérségnél*, a műszaki alakulatoknál vagy az utászoknál* szolgáltak.

A FRANCIA GYALOGOS

Az élénk színű egyenruha nagyon hasonlított arra, amelyet még az 1870-es háborúban viseltek. A fejét a kepinék nevezett egyszerű, piros színű ellenzős katonasapka védte, amelyet az álcázás végett sötétkék huzattal lehetett befedni. A ruházat legfontosabb darabja a sötétkék gyapjúkabát, ami nehéz és kényelmetlen viselet volt. Az ezred száma rá volt varrva a galléra. A nadrág ríktó színű vörös posztóból készült. A katonák vállát nagyméretű, merev és nehéz katonai hátizsák (a borjú) húzta. A derékszíjon három, bőrből készült tölténytáska lógott. Az 1886-ban bevezetett Lebel-puska mellett egylitéres kulacs, tarisznya, valamilyen kéziszerszám (leggyakrabban lapát) és a bajonett* egészítette ki a katona felszerelését.

FRANCIA GYALOGGEZREDEK 1914-BEN

A francia hadsereg 173 gyalogezredet tudott bevetni. Ezek állományát a kötelező katonai szolgálatukat teljesítő sorozott* katonák adták. Az ezredes parancsnoksága alatt levő alakulat három zászlóaljából állt, amelyek mindegyikét négynégy géppuskával szerelték fel. Egy ezredben kb. 3000 katona és 70 tiszt szolgált.

AZ OROSZ GYALOGOS

Az orosz hadsereg a japánoktól 1905-ben elszenvedett vereség után komoly változásokon esett át. Új, kevésbé feltűnő, zöldesszürke posztóból készült harci öltözetet vezettek be. A gyalogos hajlékony ellenzős sapkát, gimnasztorkának nevezett inget, nadrágot és csizmát viselt. Télen kabát és szőrmesapka védte a hideg ellen. Emellett a sapkát lefedő és a kabátról levehető kapucnit is hordott, amely hideg vagy nedves időben védelmet nyújtott a füleknek és az arcnak. A felszereléshez tartozott egy vászontarisznya, egy rézcsajka, egy kulacs, egy szerszám, egy deréköv és két tölténytartó. A gyalogos fegyvere a megbízható Mossine-puska volt.

1914. augusztus 5.

Wilson elnök újból felhívja a figyelmet az Egyesült Államok semlegességére. Az amerikai szenátus előtt augusztus 19-én tartott beszédében megkéri az amerikai népet, hogy szavaiban, cselekedeteiben, sőt gondolataiban is őrizze meg a semlegességet.

1914. augusztus 15.

Felavarták a Panama-csatornát, amely lehetővé teszi a hajók számára, hogy Dél-Amerika körülhajózása nélkül keljenek át az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra. A csatorna építése több mint 30 évig tartott.

A NÉMET GYALOGOS

A német hadsereg 1910-ben új tábori egyenruhát rendszeresített, amely kényelmes és feltűnésmentes volt. A szürkészöld színű (feldgrau) egyenruha lehajtott gallérú zubbonyból és csizmába gyúrt szárú nadrágból állt. A gyalogosok csúcsos tetejű sisakot hordtak, amely sötét színű bőrből készült, és háború idején vászonhuzattal fedték be. A hátizsákot tartó szíjak végét a két tölténytartó táskába akasztották, ami kényelmesebbé tette a hátizsák cipelését. Tarisznya, kulacs, csajka, szurony, szerszám és az 1898-ban rendszeresített Mauser-puska egészítette ki a gyalogos felszerelését.

AZ ANGOL GYALOGOS

Az európai nemzetek többségétől eltérően Nagy-Britanniának hívatásos hadserege volt, amely elsőként tudott alkalmazkodni az új típusú háború követelményeihez. A csapatok 1902 óta elegáns és a terepen kedvező khakiszínű egyenruhát hordtak. A sapka, a zubbony és a nadrág egyaránt jó minőségű szövetből készült. A nadrág alját lábszárvédőkbe gyúrták be, amely ráért a bakancsra. 1908-ban egy forradalmi újítás keretében az egyenruha bőrből készült kiegészítőit felváltották a vászonból készült kiegészítők. Ezek tartósak, praktikusak, könnyen gyárthatóak, olcsók voltak, ráadásul jobban elosztották a katonákra nehezedő súlyt, és kevésbé akadályozták őket a mozgásban. A Lee-Enfield-puska is nagy újítást jelentett: rövid csövű, könnyen kezelhető fegyver volt, tölténytárában tíz lövedék fért el.

AZ OSZTRÁK GYALOGOS

1909-ben új, világoskék egyenruhát vezettek be az osztrák hadseregben, amely igazi előrelépést jelentett az 1867 óta szolgálatban levő korábbi egyenruhához képest.

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege hűen tükrözte a birodalom nemzeti sokszínűségét: 100 katonából 46 szláv, 30 osztrák, 18 magyar, 5 román és 1 olasz volt.

1914. augusztus 23.

Nagy-Britannia szövetségeseiként Japán hadat üzen Németországnak. Az ázsiai szigetország háborús részvétele csupán a csendes-óceáni és a kínai német gyarmatok elfoglalására korlátozódik.

1914. augusztus 26.

A német fennhatóság alatt álló afrikai gyarmatokat, Togót elfoglalják a francia–brit csapatok. A két hatalom felosztja egymás között az országot.

Csak egy nyárra mentek

A lakosság tudta, hogy a háború elkerülhetetlen. Ezt azonban mind Németországban, mind Franciaországban elfogadták az emberek. Lelkesen vagy csendes beletörődéssel, meggyőződésből vagy kötelességből, de a férfiak döntő többsége bevonult a kaszárnyákba. Úgy gondolták, hogy a háború néhány héten belül véget ér.

A párizsiak
üdvözlők
a pályaudvarra
vonuló katonákat.

Franciaország szent egysége

A mozgósítás a 22 és 48 év közötti férfilakosságot érintette: összesen három és fél millió embert. Ilyen mennyiségű munkaerő kiesése számos bolt, műhely és gyár bezárását vonta maga után. Vidéken, ahol javában zajlott az aratás és közelgett a szüret, a munka a besorozottak* távozása miatt az idősekre, a nőkre és a gyerekekre maradt. A társadalom egyik napról a másikra megbénult, de megőrizte büszkeségét. A lakosság tisztában volt a háború tétjével, ezért a családtagok elválása és az állandó nyugtalanság ellenére a „szent egység” jelszava egy emberként állította szembe Franciaországot a német agresszióval.

A HÁBORÚELLENES SZOCIALISTÁK

A II. Internacionálé (amely a különböző országok szocialista pártjait tömörítette) 1907-ben kihirdette, hogy a munkásosztálynak kötelessége szembeszállnia a háborúval, mégpedig az általános sztrájk eszközével élve. Ezért 1914-ben az európai szocialisták ellenszenvvel fogadták a háborút. Július végén számos pacifista* felvonulásra is sor került. Augusztusra azonban a nemzeti érdekek teljesen háttérbe szorították a munkásszolidaritást*. Augusztus 2-án a francia szocialisták is felsorakoztak a „szent egység” jelszava mögé. Hasonló pálfordulásra került sor Németországban is.

Jean Jaurés, a francia-német megbékélést szorgalmazó nemzetgyűlési képviselő egy 1913-as nagygyűlésen. 1914. július 31-én egy nacionalista* lelőtte egy párizsi kávéházban.

1914. szeptember 2.

A francia kormány, a nemzetgyűlés és a szenátus tagjai elhagyják Párizst és Bordeaux-ba települnek át. Egészen 1914. december 20-ig itt üléseznek.

1914. szeptember 5.

Az antanthatalmak* (Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország) megállapodást írnak alá Londonban, amelyben kötelezik magukat, hogy nem kötnek különbékét.

A németországi helyzet

A XX. század elejére Németország ipari hatalommá vált, amely veszélyben érezte magát a francia–orosz–brit szövetségi rendszer miatt. Ráadásul a németek úgy vélték, hogy igazságtalan módon meg akarják akadályozni, hogy országuk gyarmatokat szerezzen. Általánosan elfogadott volt az a vélekedés – és nem csak a katonák körében –, hogy a háború elkerülhetetlen. Sokan úgy gondolták, hogy a háború majd nagygyá teszi Németországot, és sokak számára biztosítja az egyéni előrejutást. Ezért a lakosság egy emberként sorakozott fel a Kaiser* mögött, amikor az hadat üzent. A fiatalok lelkesen gyülekeztek a kaszárnyákban: meg voltak róla győződve, hogy igazságos háborúba indulnak, amelyben a hazájukat védik.

 Mozgósított fiatalok bevonulása a kaszárnyába, Berlinben.

A német katonák egyértelmű úti célja: *Nach Paris* (Párizsba) olvasható a felirat a vagonok oldalán.

Az első halottak

Bár a francia kormány megparancsolta, hogy csapatai 10 kilométerrel vonuljanak vissza a határ mögé, a szembenálló hadseregek őrzésként már azelőtt összecsaptak egymással, hogy Németország hadat üzent volna Franciaországnak. Augusztus 2-án délelőtt 10 óra körül egy kisebb német lovas alakulat Mayer hadnagy vezetésével mélyen behatolt a francia területre Belforttól északra, ahol találkozott egy kis létszámú francia alakulattal. A német hadnagy és a 44. francia gyalogezred egy katonája, Peugeot örvezető meghalt az összecsapásban. Ők voltak a háború első áldozatai.

A hadseregek megindulnak

A hosszú évek során kidolgozott aprólékos tervek követve a két szembenálló tábor megindította seregeit a határ felé (lásd a 12–13. oldalt). A németek számára Franciaország jelentette az első számú célpontot, amelynek legyőzése után az oroszok ellen lehetett összpontosítani az erőket. Az oroszok célpontja Berlin volt. Bécs egyszer és mindenkorra le akart számolni Szerbiával. Franciaország elsődleges célja Elzász visszaszerzése volt, majd ezután jöhetett a Lotaringia elleni támadás, amely utat nyit Németország belseje felé.

Búcsú, mielőtt a vonat elviszi az apákat, fiúkat, férjeket.

1914. szeptember 22.

Alain-Fournier, A nagy Maulnes című regény írója, eltűnik egy Verdun melletti ütközetben. Maradványait 1991 novemberében találják meg és azonosítják, majd a Saint-Rémy-la-Calonne-i nemzeti temetőben helyezik végső nyugalomra 1992-ben.

1914. szeptember 27.

Törökország – amely hivatalosan semleges, de valójában Németország szövetségese az 1914. augusztus 2-án aláírt titkos szerződés óta – aknákkal és hálókkal lezárja a Dardanellákat, és ezzel elszigeteli Oroszországot szövetségeseitől.

A német támadás

Nagy erejű német inváziós hadsereg zúdult Belgiumra, és gyorsan haladt Észak-Franciaország felé.

A francia hadsereg főparancsnoka, Joffre tábornok azonban alábecsülte ennek a hadműveletnek a jelentőségét. Ahelyett, hogy csapatait a németek megállítására vezényelte volna, továbbra is a Németország elleni keleti irányú támadásra készülőre vonta össze erőit.

A megszállt Belgium

A németek augusztus 2-án megszállták Luxemburgot, Berlin pedig felszólította Brüsszelt, hogy biztosítson szabad átvonulást a német hadseregnek. A belga kormány visszautasította a követelést, és Albert király vezetésével nekiláttak a védelem megszervezésének. Augusztus 3-án Anglia bejelentette, hogy garantálja Belgium semlegességét. Ennek ellenére a németek augusztus 4-én reggel átlépték a határt, és Liège felé nyomultak előre. Miután Berlin nem állította le a támadást, éjjelkor Anglia hadat üzent Németországnak.

A belga hadsereg a lelkes, de gyengén kiképzett önkéntesekből álló polgárőrség segítségével ellenére sem volt képes hosszú ideig ellenállni. A francia és brit csapatok érkezése sem tudta megállítani a német előrenyomulást. A belga hadsereg egy része először Anvers-be, majd a francia határ felé vonult vissza. Októberre az ország majdnem egész területe megszállás alá került. Csak egy parányi, vízzel elárasztott rész maradt a francia–brit szövetségek ellenőrzése alatt, Yser térségében.

Német csapatok gyülekeznek Brüsszel főterén.

A porrá zúzott belga erődök

A háború kezdetén csak a német tüzérség* rendelkezett nagy űrméretű mozgatható ostromlővegekkel. Ezeket a 305 és 420 milliméteres mozsarakat* arra használták, hogy megsemmisítsék a Liège-t védő erődöket. Úgy tűnt, hogy egyetlen falazott vagy betonozott erőd sem képes ellenállni ekkora tüzérőnek. A francia katonai vezetők is gyorsan felismerték ezt

Német ostromlőveg, amelyet Franciaországban népiesen csak Kövér Bertának neveztek (a német ágyúkat gyártó Alfred Krupp egyik lányának a neve után).

1914. október 5.

A történelem első légi győzelme. Egy kétfedelű francia Voisin repülőgéppel a pilóta és a szerelő-géppuskás (Frantz és Quenault) lelőnek egy német repülőgépet.

1914. október 16.–november 1.

A szeptemberben lezajlott marne-i és somme-i csaták után megkezdődik az yser-i ütközet. A sok áldozat ellenére ezek a harcok egyik fél számára sem hozzák meg a döntő győzelmet.

a tényt. 1915-ben a franciák leszerelték erődjüket, miután többé nem bíztak meg azok védelmi képességében.

● A brit expedíciós hadtest

A németekkel szembeni hadüzenet után az angol kormány elhatározta, hogy kis létszámú hivatásos hadseregének egy részét (80 000 főt) Franciaországba küldi. French marsall vezetésével egy lovassági és négy gyalogos hadosztályt vezényeltek Franciaországba, amelyek Le Havre, Rouen és Boulogne kikötőjében szálltak partra. Az angol katonák augusztus 14-én vonultak keresztül Amiens városán. Azt a parancsot kapták, hogy északkeleten foglaljanak állásokat a Belgium felé támadó francia csapatok balszárnyán. French világos parancsokat kapott: semmiképpen nem teheti kockára az expedíciós hadtest épségét, és szükség esetén készen kell állnia rá, hogy visszavonuljon a La Manche partján található kikötőkbe.

A francia lakosság kíváncsian figyeli a különös színű egyenruhát viselő briteket.

● Csata Elzászért

Az első francia támadó hadműveletre – elsősorban érzelmi okokból – Elzászban került sor. A francia csapatok augusztus 7-én elérték Mulhouse városát, de ezután vissza kellett vonulniuk. Ezt követően újabb támadásra kaptak parancsot, és 19-én újra elfoglalták a várost. A német erősítések beérkezése miatt azonban Joffre tábornok kénytelen volt elrendelni a visszavonulást a Vogézek hegység előhegyeihez. A hadművelet, amelyet erődemonstrációnak szántak, és javítania kellett volna a francia katonák harci kedvét, kudarccal zárult.

Francia csapatok felvonulása egy ideiglenesen visszafoglalt elzászi faluban.

1914. október 26.

A francia állam létrehozta a munkanélküliek és menekültek elhelyezésével foglalkozó központi hivatalt, elsősorban azért, hogy javítsa a németek által megszállt területekről elmenekülők lakhatási és élelmezési körülményeit.

1914. október 28.

A szarajevói osztrák bíróság súlyos büntetéseket szab ki a Ferenc Ferdinánd elleni merényletben bűnrészes 16 személyre. A gyilkosság elkövetője, Gavrilo Princip megmenekül a halálbüntetéstől, mivel még nem nagykorú. 20 évre ítélik.

Határcsaták

A francia csapatok mozgósítása és határok mentén való összpontosítása gond nélkül sikerült, ami Joffre tábornok szervezői tehetségét dicséri. Ugyanakkor a hadművelet számos kellemetlen meglepetést okozott: a francia katonák túlzott támadó kedve hatalmas áldozatokkal járt a német nehéztüzérség* és a géppuskák tüzeiben.

A franciák behatolása német Lotaringiába

1914. augusztus 14-re az öt legerősebb francia hadsereg felsorakozott keleten, a német határ mentén. Mivel a hadművelet első szakasza a tervnek megfelelően zajlott le, Joffre úgy vélte, hogy a terv többi része is gond nélkül megvalósul majd. A tábornok az 1. és a 2. francia hadsereget is Lotaringia német kézen lévő része ellen vezényelte. A parancsnokok magabiztosak voltak, a legénység harci morálja pedig kifejezetten jó. Augusztus 20. után azonban a csapatokat megtizedelte az ellenséges tűz. Nagyon komoly veszteségeket szenvedtek Morhange, Sarrebourg és Charmes térségében. Gyorsan vissza kellett vonulniuk Vesoul és Nancy irányába. Ezalatt Joffre tábornoknak válaszolnia kellett a német csapatok gyors belgiumi előretörésére is, ezért az 5. francia hadsereget és a brit expedíciós hadsereget Belgiumba küldte.

Francia tüzérek pózolnak egy német határjelző táblával.

Francia vereségek sora

A francia lakosság részére augusztus 15. és 24. között kiadott hivatalos közlemények megnyugtatóak voltak. Számos határ menti ütközetről számoltak be, de a hangsúlyt a belgák hőies ellenállására helyezték. A német támadásokat gyengének, a francia előretörést pedig igen jelentősnek állították be. A komoly veszteségek híreit mindig azzal egészítették ki, hogy az ellenség veszteségei sokkal súlyosabbak voltak. A valóságban azonban a német előretörés zavarba ejtően gyors volt. Augusztus 25-én a francia újságok bejelentették a hitetlenkedő lakosságnak, hogy a német csapatok mélyen behatoltak az országba, a harcok pedig már a Somme folyó és a Vogézek közötti területen zajlottak.

Belga katonák próbálják feltartóztatni a német csapatok előrenyomulását.

1914. november 1.

 A törökök – miután már október 29-én a tengerről bombázták a fekete-tengeri orosz kikötőket – hivatalosan is belépnek a háborúba Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia oldalán.

1914. november vége

A német vezérkar felkéri a külügyminisztériumot, hogy kezdjen tárgyalásokat Oroszországgal a háború befejezéséről. II. Miklós cár visszautasítja a kezdeményezést.

A képsíklapon a Vogézekben harcoló francia vadászok láthatók.

Moltke, a német főparancsnok, nagyon nyugtalan volt amiatt, hogy a kozákok* alig ötnapi lovaglásra megközelíthették Berlint. Sebtében a keleti frontra vezényelt 40 000 embert azoktól a csapatoktól, amelyek éppen a francia-belga határ felé közeledtek. A keleti front parancsnoka, Hindenburg tábornok augusztus végén és szeptember elején megalázó vereséget mért az oroszokra a mai Lengyelország északi részén, Tannenberg mellett (augusztus 26–30.) és a Mazuri-tavaknál (szeptember 6–15.). Az oroszok több ezer halottat veszítettek, és több mint 200 000 katonájuk fogságba esett.

Nehéz visszavonulás

A németek nyomása miatti francia visszavonulás nem vált fejvesztett meneküléssé, annak ellenére sem, hogy sokak fejében kísértett az 1870-es vereség. A csapatok között volt némi zűrzavar, de rendben vonultak vissza, engedelmeskedtek a parancsoknak, és ha kellett folytatták a harcot. Noha a tisztek sokszor kerültek veszélyes helyzetekbe, többségük képes volt megfelelő döntéseket hozni az adott pillanatban, így a visszavonulás nem járt katasztrofális következményekkel. A katonák kimerültek, ellátásuk hiányos volt, és nagyon ritkán adódott alkalom arra, hogy legalább annyi időre megálljanak, hogy meleg ételt főzhessenek maguknak. A katonák fosztogatásból, a földeken talált gyümölcsökből tartották el magukat, illetve néha abból, amit a lakosság adott el nekik.

Az orosz támadás

A háborúra készülő németek úgy gondolták, legalább 50 nap szükséges ahhoz, hogy az orosz csapatok bevezethetőek legyenek. Ám a német főparancsnokság legnagyobb meglepetésére II. Miklós cár két hadserege már 1914. augusztus 20-án benyomult Poroszország területére, „a Német Birodalom bölcsőjébe”.

Rohamozó kozákok. A Poroszország ellen indított támadás során az orosz csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek el.

1914. december 8.

Német tengeri vereség a britektől a Falkland-szigetekenél, az Atlanti-óceán déli részén. Németország négy hadihajót veszít el. Csökken az antant tengeri kereskedelmére leselkedő veszély.

1914. december eleje

XV. Benedek pápa arra kéri a hadviselő feleket, hogy hirdessenek fegyverszünetet karácsony napjára. A pápa azt is kéri, hogy a sebesült hadifoglyokat cseréljék ki egymás között.

Párizs veszélyben

A sikerüktől és gyorsaságuktól megrészegült németek Párizshoz közeledtek. A német tábornokok meg voltak győződve róla, hogy a brit hadsereg túlságosan szétszórta erőit a hatékony védekezéshez, a francia csapatok pedig képtelenek összeszedni magukat. A német jobbszárny megváltoztatta az előretörés irányát, hogy meggyorsítsa a francia hadsereg összeomlását.

1914. szeptember 4-én a német járőrök megpillantják Párizst.

Angol visszavonulás

A kis létszámú brit expedíciós hadtest erői 1914. augusztus 8. után folyamatosan érkeztek meg a kontinensre, és az 5. francia hadsereg balszárnyán foglaltak állásokat Belgiumban. Az angol csapatok augusztus 23-án Mons városa mellett ütköztek meg először a németekkel. A német veszteségek jelentősek voltak, de a német nehézlövegek elsöprő erejű tüze miatt a brit

ezredek kénytelenek voltak visszavonulni az este folyamán. Másnap az 5. francia hadsereg visszavonulása miatt a briteknek is folytatniuk kellett a visszavonulást. Fárasztó menetelés következett, amelyet időnként heves harcok szakítottak meg. A britek veszteségei napról napra nőttek, de ami ennél is súlyosabb volt: French marsall nem bízott meg többé a francia hadseregben.

Az angol csapatok először Belgiumig meneteltek, majd Párizs felé kellett visszavonulniuk.

1914. december 25.

Számos harci területen a katonák – főképp az angolok – barátkoznak a németekkel: élelmet cserélnek, focimeccset játszanak, eltemetik a halottakat a senki földjén*. A főparancsnokságok gyorsan véget vetnek ezeknek az akcióknak.

1915. január 13.

Súlyos földrengés rázza meg a közép-olaszországi Abruzzó környékét. 30 000 áldozatot tartanak nyilván, és Rómában számos épület megrongálódik.

● A győzelemittas németek

A németek szeptember 2-án bekerítették Verdunt, és maguk mögött hagyták Reims-t. Átkeltek a Marne-on, és elhagyták Château-Thierry-t is. Már csak 40 kilométerre voltak Párizstól! Hogy felgyorsítsák a francia hadseregek megsemmisítését, a jobbszárnyat – amely Párizs felé közeledett – irányító két német tábornok javasolta, hogy térjenek el a Schlieffen-tervtől (lásd a 12. oldalt), és így a francia főváros bekerítése helyett a német csapatok még Párizs elérése előtt forduljanak keleti irányba. A javaslatot másnap a német főparancsnok, Moltke jóváhagyta. Párizs megszűnt első számú célpont lenni.

Joffre tábornok ugyancsak szeptember 3-án adott ki új parancsokat: a francia hadseregnek folytatnia kellett a visszavonulást a Szajna és az Aisne folyók túlra. A magára hagyott Párizsnak és Verdunnek magának kellett gondoskodnia a védelemről. A német lovas járőrök a távolban már megpillantották az Eiffel-tornyot.

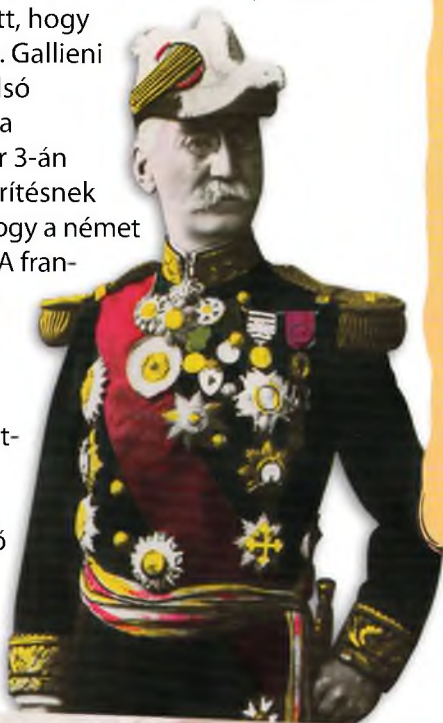

Gallieni tábornok parancsára Párizs felkészül az ostromra.

● Gallieni újra szolgálatba áll

Az 1914 májusában nyugdíjba vonult Gallieni tábornokot a hadügyminiszter július 31-én újra aktív állományba helyezte, mint Joffre tábornok helyettesét és esetleges utódját. Augusztus 26-án kinevezték Párizs katonai kormányzójának. A kormány szeptember 2-án úgy határozott, hogy áttelepül Bordeaux-ba. Gallieni kijelentette, hogy „utolsó leheletéig” védeni fogja a fővárost. Szeptember 3-án a tábornok a légi felderítésnek köszönhetően rájött, hogy a német támadás új irányt vett. A francia egységek üldözése közben a német hadsereg egy része Párizstól északra elfordult, és így fedezetlenül hagyta jobbszárnyát. Gallieni számára ez soha vissza nem térő lehetőséget jelentett: elrendelte a támadást.

A POLGÁRI LAKOSSÁG MENEKÜLÉSE

A német előrenyomulás a francia lakosság tömeges menekülését váltotta ki. A menekülők hosszú sora általában gyalog tartott dél felé, kezében cipelve szegényes ingóságait. Elárasztották az utakat, akadályozták a csapatok mozgását, és gyakran a harc közepén találták magukat. Mindenki fejében az 1870-es porosz invázió képei elevenedtek fel. A német katonák ez alkalommal is számos rablást és gyűjtögetést követtek el, ami csak újabb menekült-hullámokat indított el.

Gallieni tábornok, akire a főváros védelmét bízta a francia kormány.

1915. február 9.

Az angol ellenőrzés alatt álló Szuezi-csatornán a semleges hajók áthaladását is megtiltják. A lépés még inkább elszigeteli a központi hatalmak országait.

1915. február 15.

Franciaországban a hadügyminiszter egy körlevélben tudatja, hogy a hat- vagy annál többgyerekes családapák hazatérhetnek a frontról.

A marne-i csata

1914. szeptember 4-én a megfigyelések megerősítették, hogy a német csapatok irányt változtattak, és Gallieni felkészítette csapatait a másnapi támadásra. Már csak Joffre-ot kellett meggyőzni. A tét hatalmas volt, és Joffre válasza nem érkezett meg azonnal. A túl gyors és esetleg hibás döntés végzetes lehetett volna. Végül Joffre döntött: a csata nem a Szajna mögött lesz, hanem Párizs előtt.

Kevés a felkészülési idő

Miután Gallieni értesítette támadási szándékáról, Joffre tábornoknak fel kellett készítenie csapatait a hadműveletben való részvételre. Vajon a harcokban és a hosszú visszavonulásban elcsüggedt katonák képesek lesznek még erre az erőfeszítésre? Mikor, és hol kell támadni? A főparancsnoknak arról is meg kellett bizonyosodnia, hogy az angol csapatok – amelyek folytatták a visszavonulást – részt vesznek-e a támadásban. Joffre személyesen jelent meg French parancsnokságán, és kiharcolta a brit parancsnok beleegyezését a hadműveletbe. Ezt követően végigjárta hadseregparancsnokait, egyeztetette velük a támadás időpontját, amelyet szeptember hatodika reggelére tűzött ki.

Joffre tábornok, az északi és keleti csapatok főparancsnoka 1914. szeptember 5-én új parancsot ad ki.

A túl korán elkezdett csata

A támadó állásaikat elfoglaló francia csapatok azonban már szeptember 5-én délben, Meaux térségében váratlanul beleütköztek egy német hadosztályba. Ezért az ütközet első ágyúlövései 18 órával korábban dördültek el Montheyon falu mellett, mint ahogyan azt Joffre tábornok eltervezte. A híres francia író, Charles Péguy egyike volt az első halottaknak. Másnap megkezdődött a marne-i csata: 750 000 francia és 70 000 brit katona szállt a szembe 700 000 némettel.

 Német gyalogosok elfoglalnak egy falut Meaux környékén.

1915. február 21.

San Franciscóban a háború ellenére megnyitják a világkiállítást. Az ipari, kereskedelmi, tudományos és művészeti alkotások időszaki bemutatóján 45 ország – köztük az összes hadviselő fél – részt vesz.

1915. február 22.

Németország bejelenti a totális tengeralattjáró-háborút a hadi területnek nyilvánított övezetekben. Ide tartoznak a brit felségvizek is. Közlük, hogy figyelmeztetés nélkül elpusztítják azokat a hajókat, amelyek behatolnak ezekbe az övezetekbe.

Egy fontos győzelem kezdete

A csata a Párizstól északkeletre lévő területtől egészen a Nancy-tól keletre lévő vidékig húzódó frontvonalon zajlott (lásd a térképet a 21. oldalon). Szeptember 6-án reggel a visszavonuló francia–brit szövetséges csapatok megálltak és szembefordultak a németekkel. Heves harcok robbantak ki a több mint 300 kilométer hosszú fronton. Az angolok kihasználták, hogy rés nyílt két német hadsereg (Kluck első és Bülow második hadserege) között, és ezen keresztül indítottak támadást a Marne folyó felé. Szeptember 7-én és 8-án Gallieni csapatai egy Párizs közelében a Marne-ba torkolló kis folyó (Ourcq) vonalán – ahová a párizsi taxik szállították ki az erősítés egy részét (lásd a 26. oldalt) – megállították a németek előrenyomulását. Végül az 1. német hadsereg kénytelen volt visszavonulni. Ez fontos győzelem kezdete volt.

A KIMERÜLT LOVASSÁG

A francia–brit szövetséges lovasságnak a német visszavonulás kezdetétől folyamatosan a Kaiser* csapatainak sarkában kellett lennie. Feladatuk az volt, hogy a gyalogság által kivívott győzelmet fejvesztett német meneküléssé változtassák. De a borzalmas augusztusi napokban kifáradt lovaknak már arra sem volt erejük, hogy a lovasaikat hordozzák, így a lovasság nem tudott megfelelni a parancsnokság elvárásainak. Nem zúzta szét, nem zavarta meg lovasrohamokkal az ellenséget. A német csapatok rendezetten vonultak vissza.

A brit csapatok a fárastó visszavonulás után összeszedték magukat, és kivették részüket a marne-i csatából.

1914. szeptember 13-án felszabadították Reims-t. A város katedrálisát, amelynek tornyait a franciák korábban tüzérségi megfigyelőhelyként használták, a németek szétlőtték és teljesen kieggett. Ez a „büntetés” növelte a franciák meggyőződését, hogy a németek barbárok.

A német visszavonulás

Amikor az 1. német hadsereg szeptember 9-én észak felé átkelt a Marne folyón, visszavonulása fedezetlenül hagyta a 2. német hadsereget, amely kénytelen volt felhagyni a támadással. Estére a 3. német hadseregnek is követni kellett a példát. Szeptember 10-én a franciák és a britek a német csapatok üldözésére indultak. Szeptember 11. és 14. között folytatódott az antanterők előretörése. A frontvonalak 15-én megszilárdultak Nancy és Soissons között: a németek visszahúzódtak a kiépített védőállások mögé. A francia és a brit katonák teljesen kimerültek, de megnyerték a marne-i csatát.

1915. április 2.

Franciaországban az 1916-os bevonuló korosztályt behívják, és kivezénylik a frontra. Ugyanakkor „elővigyázatosságból” az 1917-es korosztályt is behívják, két évvel korábban, mint kellene. A háború egyre több katonát követel.

1915. április 25.

Az antant csapatai partra szállnak a Dardanelláknál (Törökországban). A hadművelet ötlete Winston Churchill fejéből pattant ki, aki ekkoriban a brit haditengerészeti minisztérium feje. Célja, hogy elfoglalják Konstantinápolyt.

A taxik marne-i hőskölteménye

1914. szeptember 7-én a német hadsereg kisebb visszavonulást hajtott végre. Hogy felgyorsítsák a német visszavonulást, Gallieni megparancsolta Maunoury tábornok 6. hadseregének, amely Párizstól 30 kilométerre északra harcolt, hogy azonnal lendüljön támadásba, „amíg az ellenség ellenállása össze nem omlik”.

Egy meglepő ötlet

A támadásra kijelölt ezredek némelyike még a párizsi külvárosokban állomásozott. Létezett ugyan egy vasúti vágány, amely északkelet felé vezetett, de senki nem tudta, vajon használható-e még. Ezért Gallieni elhatározta, hogy igénybe veszi a párizsi taxikat (amelyek főleg Renault gyártmányúak voltak), a sofőrökkel együtt, hogy a lehető legtöbb gyalogost tudja kiszállítani a frontra. A párizsi rendőrség azonnal összegyűjtötte az összes fel-lehető taxit az Invalidusok palotája előtti térré.

Ritka felvétel: taxik haladnak a frontvonal felé.

Az elszállított ezredek

A váratlan fuvar a 103. és 104. gyalogsági ezredek katonáit érintette, akik már részt vettek augusztus 22. és 24. között az ardennei harcokban. Innét egy kis champagne-i városkái (Sainte-Menehould) vonultak vissza, ahol szeptember 3-án szálltak vonatra Párizs felé. Szeptember 6-ról 7-re virradó éjszaka érkeztek meg ide, és a fővárostól keletre vertek tábor. Véletlenül ezekben az ezredekben Párizsból és Párizs környékéről való katonák szolgáltak. Érkezésük híre gyorsan elterjedt, és a családtagok, rokonok, barátok felkerekedtek, hogy találkozzanak a férfiakkal, akik már egy hónapja távol voltak. A viszontlátás örömteli volt, de sokan szomorkodtak is, mivel a háború már sok áldozatot szedett a két alakulat soraiban.

A TÖRTÉNELEMTŐL A LEGENDÁIG

Négyezer katonát szállítottak a taxik a csatatérre, de ez sokba került a francia államnak. A taxik ugyanis a szokásos tarifájukkal számlázták az útiköltséget. Nem csak ezen a két ezreden múltott a Marne-nél kivívott győzelem (lásd a 25. oldalt). Ennek ellenére alig fejeződtek be a harcok, a taxisokról már úgy beszéltek, mint akik olyan hőstettet hajtottak végre, amely nagyban hozzájárult a csodával határos győzelemhez...

Az utazás

Szeptember 7-én 14 óra körül a 104. ezred parancsot kapott, hogy álljon készen az indulásra. Sötétedéskor taxik hosszú sora érkezett, és a meglepődött katonák beszálltak a járművekbe: négyen a taxik belsejébe, egy pedig az utastértől elkülönített sofőr melletti ülésre. A 103. ezred állománya-nak egy része is elfért a kocsikban. Az alkalmi szállítókonvoj többször fordult az éjszaka során, így szeptember 8-án, hajnali 2 órától kezdve folyamatosan érkeztek meg a katonák egy Párizs környéki falu (Nanteuil-le-Haudouin) határába, egyenesen a frontvonalra.

1915. május 9.

Japán politikai és gazdasági engedményeket, valamint 99 évre szóló kikötőhasználati jogot kap Kínától. Az ország nehézipara is a japánok ellenőrzése alá kerül.

1915. május 10.

A német zeppelinek első alkalommal jelennek meg London felett, és bombázzák a várost. A kormányozható léghajókból a személyzet dobja a bombát a célpontra.

1915. június 17.

Figyelembe véve a fejsérülések számának növekedését és a sebesülések súlyosságát, a francia hadügyminisztérium elrendeli a katonák sisakokkal való felszerelését.

1915. július 18.

Franciaországban szabályozzák a katonák szabadságolását: azok, akik legalább hat hónapja a fronton vannak, egyhetes eltávozást* kaphatnak.

Versenyfutás a tengerhez

A marne-i francia győzelem szétzúzta a német támadó haditervet, és véget vetett annak a mítosznak, hogy a német hadsereg legyőzhetetlen. Valójában az antant* győzelme – bár jelentős és briliáns volt – messze nem bizonyult döntőnek. A harc újult erővel lángolt fel, újabb hadszíntéren: az Északi-tenger part menti síkságain.

● Változás a német hadsereg élén

A német császár aggódott a háborúban bekövetkezett fordulat miatt. Még el sem halt a marne-i csata utolsó lövéseinek zaja, ő máris leváltotta Moltkét a német hadsereg főparancsnoki posztjáról. Helyére az addigi hadügyminisztert, Falkenhayn tábornokot nevezte ki. Döntésével a Kaiser* egyetlen embert tett felelőssé a Schlieffen-tervtől való eltérésért és a marne-i kudarcért. Sokan azonban ezt úgy látták, hogy a császár félreállított egy túl nagy hatalommal és felelősséggel terhelt embert.

AZ „ÁRTATLANOK LEMÉSZÁRLÁSA”

A flandriai csaták során a németek 130 000 embert vesztek, többségében diákok. Fiatalok voltak és lelkesek, önként jelentkeztek katonai szolgálatra augusztusban, majd néhány hét kiképzés után megérkeztek a frontra. Súlyos veszteségeket szenvedtek, mialatt azzal próbálkoztak, hogy hatalmukba kerítsék a La Manche kikötőit. Az éjjel-nappal, esőben, szélben és fagyos hidegben folyó hiábavaló, véres harcot ma úgy ismerik Németországban, mint „az ártatlanok lemészárlását”.

● A cél: átkarolni az ellenséget

Mivel sem a brit-francia, sem a német fél nem rendelkezett elegendő erőforrással ahhoz, hogy áttörje az ellenség által kiépített védelmi rendszert, mindketten az Északi-tenger felől indított átkaroló hadműveletekben reménykedtek. Ennek érdekében Joffre és Falkenhayn is csapatokat helyezett át Lotaringiából Pikárdiába. Szeptember 20-tól heves összecsapások és átkaroló akciók kezdődtek. Egyik fél sem volt képes a másik fölé kerekedni, ezért a harc három hónapon keresztül folyt.

„A barbár csodálja művét.” A Petit Journal illusztrált címlapja így ábrázolja II. Vilmost Arras előtt.

1915. szeptember 5–8.

A háborút ellenző szocialisták kongresszusa Svájcban. Összesen 38 küldött (köztük Lenin) van jelen 10 európai országból. Megtárgyalják a várható eseményeket, és ismét kifejezik szembenállásukat a háborúval.

1915. szeptember 10.

Párizsban megjelenik a Canard Enchaîné (Leláncolt Kacsa) című újság első száma. A satirikus hetilap válasz a sajtócenzúrára, a háborús nehézségekkel együtt járó hivatalos propagandára és „fejtágitásra”. (Ma is működik.)

● A megszállt északi ország rész

1914 októberében heves harcok dúltak Arras és Lens térségében. A francia, angol és belga csapatok erőfeszítéseinek összehangolása érdekében Joffre ki-nevezte helyettesének Foch tábornokot. A gyengén védett Lille október 13-án elesett. Az antantcsapatok Ypres felé vonultak vissza, de a németek nem követték őket. Falkenhayn úgy döntött, hogy Boulogne, Calais és Dunkerque elfoglalása a legfontosabb, mivel ezeken a kikötőkön keresztül érkezett a brit utánpótlás.

Német lövészárk 1914–1915 telén.

● Se győztesek, se vesztesek

A flandriai hadmozdulatok közül két nagyobb összecsapást emelhetünk ki. Az egyik Yser mellett zajlott, ahol a francia–belga csapatok védekeztek kitartóan, a másik Ypres-nél, ahol angol–francia egységek védekeztek az egymást követő német támadások ellen, hatalmas véráldozattal. Egyik félnek sem sikerült felülkerekednie. A harcok decemberben fejeződtek be, amikor a lövészárkok már az Északi-tenger partján húzódtak, és a tél is teljes erejével rontott rá az elcsigázott katonákra, akik a lőszerből is kifogytak. A lövészárkokba kényszerült embereknek megfelelő felszerelés kellett volna az eső és a hideg ellen, de senki nem készült fel arra, hogy téli ruházattal lássa el őket.

Hazafias képeslap, amely az Yser menti harcokat és a francia tengerészgyalogosok* hősiességét mutatja be.

Harci akadályok a homokos tengerparton.
1914 decemberében az Északi-tengertől Svájcig húzódó frontvonal megmerevedett.

1915. november 14.

Cseh emigráns politikusok Párizsban létrehozzák a Cseh Külföldi Bizottságot, amely független cseh állam létrehozását követeli a háború befejezése után. Később nemzeti tanácsot (1916. február 13.), majd emigráns kormányt (1918. október 14.) alakítanak.

1915. november 25.–december 15.

A francia pénzügyminisztérium a lakosság hazafias érzületére számít, hogy ellensúlyozza a 18 milliárd frankos költségvetési hiányt. Nemzeti kölcsönjegyzési programot – „győzelmi kölcsönt” – indít, amely 24 milliárd frank bevételt hoz.

1915. december 12.

Németországban végrehajtja első repülését a Junkers J 1, az első teljesen fémből készült repülőgép. Anyaga a németek által kifejlesztett (1909) ellenálló alumíniumötvözet (dúralumínium). A kétfedeles gép 170 km/órás sebességre volt képes.

1916. február 8.

Értelmiségiek és radikális művészek fellázadnak „a háború abszurditása” ellen, és Zürichben megalapítják a dadaista mozgalmat. Céljuk a polgári élet ellentmondásainak felnagyítása, a hagyományok megcsúfolása, a botránykeltés.

A lövészárkok

1914 végére a katonák borzalmas és véget nem érőnek tűnő lövészárk-háborúban találták magukat. A lövészárkok ideiglenes létesítményekből több millió ember élőhelyévé váltak. Francia oldalon a lövészárkok sokáig nagyon kezdetlegesek, mivel a támadó szellem miatt úgy vélték, hogy csak rövid ideig lesz rájuk szükség. Német oldalon ellenkező a helyzet: a csapatok hosszú ideig tartó védelemre rendezkedtek be.

● A rendszer

Az első vonalban kiépített lövészárkok jól felszerelt védelmi állás volt, amely kellő mélységgel rendelkezett, és az ellenség felől több sor szögesdrót védte. Megfelelő kilövési lehetőséget biztosító tüzelőállások és a csapatoknak szállást nyújtó föld alatti termek egészítették ki. Erődített állásaik géppuskákat és néha kisebb mozsarakat* is rejtettek. A sebesülteket alapvető felszerelésekkel ellátott elsősegélyhely várta. A tiszteket telefonvonalak kötötték össze a hátszági parancsnoksággal.

Az első vonalbeli lövészárkok összeköttetésben állt a második vonalbeli lövészárkokkal, amely párhuzamos volt az elsővel, és kis merőleges bevágások voltak benne. Néha még harmadik vonalat is kiépítettek. 3-4 kilométerrel hátrébb helyezkedett el a tüzérség*, a konyhák, a raktárak, a komolyabb elsősegélynyújtó helyek és számos más katonai szerv.

● Ellenállni, alkalmazkodni és túlélni

A katonáknak időre volt szükségük, hogy hozzászokjanak az első vonal kemény és halálos világához. A lövészárkokat lépésről lépésre egyre jobban kiépítették, de ettől még veszélyes helyek maradtak, ahol a halál bármelyik pillanatban lesújthatott. A legalapvetőbb higiénia betartása is állandó problémát jelentett, a ragaszkodó sár kitartóan kínozza a katonákat, akinek el kellett fogadniuk a patkányok undorító és a tetvek zavaró társaságát is. Az emberek mindezek ellenére kitartottak. Kivonultak az első vonalba, elvégezték a kötelező munkát, várták a levest és a postát, igyekeztek elütni az időt pihenéssel, gyakorlatozással, és reménykedtek az eltávozásban*.

● A rettegett, fárasztó és utált kötelező munka

A lövészárkok sérülékeny volt: szünet nélkül tisztítani kellett, javítani a falakat, aládúcolni a fedezékeket, lecsapolni a sarat, vagy megerősíteni a szögesdrótot. Ezek a feladatok – amelyeket a katonák végeztek el – sokféle anyagot igényeltek: bádogot, rácsokat, gerendákat, cementet és homokot.

1916. március 9.

Németország hadat üzen Portugáliának. A portugál katonák Kelet-Afrikában, majd Franciaországban is harcolnak a németek ellen. Ugyanezen a napon az angolok és a franciák titkos tárgyalásokat folytatnak a Török Birodalom felosztásáról.

1916. április 18.

Az Egyesült Államok kilátásba helyezi, hogy megszakítja a diplomáciai kapcsolatot Németországgal a totális tengeralattjáró-háború miatt. Május 4-én a németek kijelentik, hogy „egyetlen hadviselő fél hajóját sem fogják figyelmeztetés nélkül elsüllyeszteni”.

A lövészárkok művészete

1915-ben jelent meg, majd gyorsan elterjedt az egész fronton a különböző tárgyak előállítása, amit művészetnek is tekinthetünk. A katonák a romok között összeszedett eszközökből és a lövészárkokban nagy mennyiségben megtalálható anyagokból készítették ezeket a tárgyakat.

A különböző eszközök készítése, a „lövészárkok művészete”, egyfajta válasz volt a hol brutálisan kegyetlen, hol egyhangú, unalmas életre, amelynek minden pillanatában ott leselkedett a halál. Messze a családjuktól, gyakran megfosztva az otthoni hírektől, a katonáknak küzdeniük kellett az unalom és az örületbe hajló monotonia ellen.

Hogyan lehetett enyhíteni a nap mint nap megjelenő erőszak és embertelenség hatásait? Hogyan lehetett elviselni a szélsőséges körülményeket és a nyomasztó környezetet? A barkácsolás egyfajta figyelemelterelés volt a kiüresedett lélek számára. Egyeseknek felidézte a békeidőszak mindennapjait, másoknak lehetőséget biztosított egy újfajta képesség vagy esetleg tehetség felfedezésére, tökéletesítésére.

1915-ben a háború hirtelen több szabadidőt biztosított a lövészárkok lakóinak. Kevés volt a lőszer, az ellenség már nem volt annyira támadó szellemű, mint korábban, az eltávozás* pedig még nem vált gyakorlattá. A hosszú órákon át tartó várakozás és tétlenség mellett ráadásul az emberek mindenből hiányt szenvedtek. A művészi tevékenységet megelőzte a használati tárgyak előállítása. Ilyen például ez a fából faragott **buzogány**.

A katonáknak nagyon talpraesettnek kellett lenniük, hogy megoldást találjanak azokra az eszközökre, amelyek nélkül nem tudták felvenni a harcot az ellenséggel. A lövészárkok-háború újfajta fegyvereket és lövedékeket igényelt, amelyeket kezdetben még nem gyártottak a hátszország hadi üzemei. A katonák ezért saját ötletek alapján készítettek például fűtőcsövekből vagy konzervdobozokból **petárdákat** (lásd a képet), sőt kezdetleges mozsarakat* is.

1916. április 24–29.

„Véres húsvét” Dublinban: az ír földalatti hadsereg (Ir Önkéntesek) – német biztatásra – fellázad az angolok ellen. Elfoglalnak néhány középületet, és kikiáltják az Ir Köztársaságot. Az angol megtorlás gyors és kegyetlen.

1916. április 24–30.

Az európai szocialista parlamenti képviselők – köztük három francia – Svájcban gyűlnek össze. Követelik, hogy a szocialista politikusok azonnal szüntessék be az együttműködést háborús kormányaikkal.

A lövészárkokban az élethez olyan mindennapi használati tárgyakra is szükség volt, mint ezek a gránátokból előállított **lámpák**, amelyekkel világítani, ételt melegíteni lehetett, és némileg enyhítették a hideget is.

A földműveseknek és a munkásoknak volt kézműves tapasztalatuk és hozzászoktak a takarékoskodáshoz:

✧ összegyűjtötték, megjavították vagy átalakították a lövészárkok környékén fellelhető kisebb tárgyakat.

Akik a hegyekből származtak, megszokták a téli pihenőidőben otthon végzett barkácsolást, szerszámjavítást.

Tubákos szelencék, játékok, faragott botok, vésetekkel díszített fatárgyak... ezeket azért készítették, hogy megfélemlítsék a körülöttük tomboló háborúról. Az első előállított tárgyak az öngyújtók voltak, majd ezeket követték a gyűrűk, a papírvágó kések, a gravírozott tárolóedények és számtalan egyéb tárgy.

A katona elválaszthatatlan társa volt az öngyújtó, amely ebben az időszakban adóköteles tárgy: törvény szabályozta gyártását, eladását és birtoklását.

A felháborodással fogadott rendelkezés maga után vonta az adóelkerülést, így nem meglepő, hogy a poiluk* is puskatöltényből készítettek **öngyújtókat**, amelyek után nem adóztak.

A katonai felszerelések felhasználása mindennapos volt: a vékonyra préselt sárgaréz töltényhüvelyből papírvágó kés lett; de a csajkákból vagy sisakokból hangszerek is készülhettek, mint ez a kannából kialakított **mandolin**.

A katonák fával és szövettel is dolgoztak, de akadtak sokkal furcsább alapanyagok is: gesztenye, kenyérbél, papírmasé vagy falevél.

Az alkotó elfoglaltságot, amely apró örömeket és némi elégedettséget hozott az embereknek, a parancsnokság is elfogadta. Versenyeket, kiállításokat is szerveztek ezekből a tárgyakból. Egy ötvösmunkák értékesítésével foglalkozó üzletlánc még forgalmazta is a frontharcosok által készített ékszereket, mint például az itt látható **gyűrűket**, amelyeket német gránátok elsütőszerkezetén lévő fémkarikákból állítottak elő.

1916. május 1.

Számos német városban háborúellenes tüntetésekre kerül sor. Emiatt letartóztatják és négy év börtönre ítélik Karl Liebknecht német szocialista vezetőt, a radikálisan háborúellenes és forradalmi Spartacus-szövetség alapítóját.

1916. június 22.

A Deutschland német kereskedelmi tengeralattjáró – áttörve az antant tengeri blokádját – kiköt az egyesült államokbeli Baltimore-ban. Vegyi anyagokból álló rakományáért cserébe fémeket vásárol. Augusztus 23-án visszaérkezik Németországba.

1915, a nagy illúziók éve

Elérkezett, majd el is telt 1914 karácsonya, és a háború nem ért véget. Joffre mindenáron véget akart vetni a harcnak, át akarta törni a német frontvonalat. A nyugati hadműveletekkel támogatnia kellett a törékeny orosz frontot is. A németek minden erőt keletre összpontosítottak, nyugaton csupán védekeztek. Nagyon nehéz év következett, melynek során a francia hadsereg 350 000 embert veszített.

Mindent át kell szervezni!

Az év elején a helyzet több volt, mint riasztó. A francia üzemek csak félgőzzel termeltek, hiszen a munkások a fronton voltak. A kieső munkaerőt helyettesíteni kellett a nők, a külföldiek, a gyarmati* lakosság, sőt a 14 évesnél fiatalabb gyerekek munkába állításával. A termelést át kellett állítani a front igényeinek megfelelően. Ezek az igények messze meghaladták a legpresszimistább várakozásokat is, pedig a szén- és acélttermelés a felére csökkent, mivel a németek elfoglalták az északi és keleti iparosodott bányavidékeket. Ráadásul az itteni üzemek, bányák, kohók most az ellenségnek hajtottak hasznot. Mindennek ellenére Franciaország lépésről lépésre felnőtt a feladathoz, és ki tudta elégíteni a fronton harcoló hadsereg egyre növekvő igényeit.

Nagy kaliberű gránátokat előállító műhely egy Peugeot gyárban. A nők már úgy is kivették részüket a háborús erőfeszítésekből, hogy a gyárakban dolgoztak.

A katonák öltözetükkel is alkalmazkodtak a lövészárk-háborúhoz. Fejvédőt (lásd a 36. oldalt), páncélzatot viseltek a gránátok, maszkot a harci gáz ellen.

Új egyenruhák

Mi maradt 1914 végére a háború kezdetén bevonult katonák lenyűgöző egyenruhájából? Elhasználódtak, elszakadtak, kifakultak. A kepik (lásd a 14. oldalt) teljesen elvesztették eredeti formájukat. Mindezt pótolni kellett. Franciaországban ezért új, egyszerűbb egyenruhát vezettek be (jobb oldali rajz). A világoskék színű egyenruha szabása takarékoskodott az anyaggal, csökkentette a gyártási időt és kényelmesebb volt. Hat hónapra volt szükség, hogy az új egyenruha mindenütt leváltsa a régit. 1914–1915 telén a poilu* szedett-vedett öltözetet viselt, gyapjuszövetekkel és a család által küldött kötött ruhadarabokkal védekezett a hideg ellen. Jobban hasonlított egy rongyszedőre, mint egy katonára.

1916. július 1.

Megkezdődik a brit–francia offenzíva a Somme-nál, amely hatalmas veszteségekkel jár: a támadás első napján 20 000 angol katona hal meg és csupán néhány száz méternyi területet nyernek. A somme-i csata egy évig tart, és 1 millió áldozatot szed.

1916. augusztus 24.

Venizélos, a korábbi görög miniszterelnök – aki az antant győzelmét kívánja – felszólítja a görög népet, hogy lázadjon fel uralkodója, I. Konstantin ellen, aki ragaszkodik Görögország semlegességéhez.

↪ A nehéztűzéség bevetése ellenére sem sikerült áttörnie a franciáknak a német frontvonalat Champagne-ban.

Az Északi-tengertől a svájci határig több ezer kilométernyi lövészárkot ástak. Ennek egy szakasza látható a légi felvételen.

● Nagy offenzívák, hatalmas veszteségek

A francia főparancsnokság 1915 folyamán végig szinte rögeszmésen arra törekedett, hogy áttörje a német frontot. Három nagy erejű támadást is indított: az elsőt februárban, Champagne-ban, a másodikat májusban Artois-ban, a harmadikat pedig szeptemberben, újból Champagne-ban. A németek védelme azonban mindhárom esetben kitartott. Mivel hiányzott a megfelelő tűzéségi* támogatás, a francia parancsnokság a bevetett katonák számát növelte, és ez fokozta a veszteségeket anélkül, hogy komolyabb eredményeket hozott volna. A francia katonák engedelmessége és bátorsága ennek ellenére töretlen maradt a nagy támadó hadműveletek során.

↪ A francia első vonal: többször elfoglalt, majd elvesztett lövészárkok az épargesi hegygerincen, amely az 1915. évi nagy támadások egyik helyszíne Verdun közelében.

● „Felfalom őket!”

Joffre tábornok kisebb, helyi jelentőségű támadásokat is folyamatosan indított, hogy állandó riadókészültségben tartsa az ellenséget. E támadásokat az is indokolta, hogy a frontvonal futása néhány helyen a franciák számára előnytelen volt, ezért némi kiigazításra szorult. Egy kiemelkedés, egy hegygerinc, egy megfigyelőpont vagy egy falu romjainak birtoklása létfontosságú lehetett, ezért az akciók újból és újból megismétlődtek a Vogézekben, Argonne és Aisne területén illetve a Meuse folyó mentén. Ezekben a támadásokban több tízezer katona esett el, és az eredmény gyakran csupán néhány méternyi előretörés volt. A súlyos veszteségekért elsősorban a fő frontvonalról távoli állások parancsnokainak csökkönnyösége tehető felelőssé. Ennek ellenére amikor az év végén az ellenséggel szembeni stratégiáját vázolta, Joffre kijelentette: „Felfalom őket!”

1916. október

A német megszálló hatóságok bevezetik a kötelező munkaszolgálatot Belgiumban. A belga munkaerőt – általában munkanélkülieket – Németországba hurcolják, és az ottani üzemekben, bányákban dolgoztatják.

1916. október 24.

A franciák visszafoglalják a Douaumont-erődöt. A 8 hónapon át tartó elkeseredett harc után ez a siker visszaadja a Verdunnál harcoló francia csapatok harci kedvét. November 2-án visszafoglalják a Vaux-erődöt is.

Egy nem is annyira modern háború

A katonák a modern háborúban is rákényszerültek a régi harceszközök alkalmazására.

Középkori és kora újkori fegyverek: sisakok, páncélok, buzogányok, gránátok, mozsarak bukkantak fel újból, sőt váltak nélkülözhetetlenné.

Megelevenedtek a régi harci módszerek is.

SISAK

1915 márciusában feltűnt a lövészárkokban az első francia védőeszköz, egy egyszerű fémsapka, amelyet a kepi (lásd a 14. oldalt) alatt viseltek a katonák. De a fejsérülések számának növekedése és a sebesülések súlyosbodása elkerülhetetlenné tette a valódi sisak bevezetését. Az acélhiány, az ár és a sürgősség is befolyásolták a sisak formáját és súlyát. A francia Adrián-sisak (a képen a jobb oldali), amely nevét tervezőjéről kapta, a nyár folyamán kezdett elterjedni, és az év végére már több mint 3 millió darabot használtak ebből a hadseregben. A német sisakot (a képen a bal oldali) csak a verduni csata kezdetén, 1916 februárjában rendszeresítették és ezután kezdték el kiosztani a csapatok között.

BUZOGÁNY

A buzogányt elsősorban a járőrök használták, akik éjszaka a senki földjén* végeztek felderítést. Ezzel a fegyverrel csendben elnémíthatták az ellenséges őrszemet, de jól lehetett védekezésre is használni a szűk lövészárkokban, ahol hossza miatt a puska akadályt jelentett. (Balról jobbra angol, francia és német buzogány látható.)

TÖR

Az első töröket 1915 tavaszán osztották ki a katonáknak. Kezdetben ezek egyszerű, tok nélküli henteskések voltak, amelyek aztán idővel szabályosabb – és kevésbé agresszív – formát nyertek. Ezt az önvédelmi fegyvert harcban kevesen használták, a többség általában a kenyeret szeletelte fel vele.

1916. november 5.

Németország és Ausztria bejelenti az önálló Lengyel Királyság megalakítását. Nem titkolt reményük az, hogy ezzel a lépéssel megszerzik a lengyelek támogatását az Oroszország elleni háborúhoz, de törekvésük végül nem válik valóra.

1916. november 21.

Ferenc József, az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója, Ausztria császára és Magyarország királya 86 éves korában meghal Bécsben. A trónon unokaöccsének fia, I. Károly (Magyarországon IV. Károly) követi.

GRÁNÁT

Franciaország a napóleoni háborúk után felhagyott a gránát használatával, 1914-ben csupán az erődök védelmében vetettek be ilyet. A német gyalogságnál azonban rendszeresítették ezt a fegyvert, amelyre a lövészárokharcokban mindkét félnek szüksége is volt. Az 1915 tavaszán még kezdetleges petárdák 1916-ra már halálos fegyverré váltak, amelyeket védekezésben és támadásban egyaránt alkalmaztak. A gránátoknak számos változata kialakult. Az első világháborúban egyedül a francia hadsereg több mint 150 millió darabot rendelt belőle.

MOZSÁRÁGYÚ

Alig ásták meg a franciák az első lövészárkokat, máris szembesülniük kellett a meredek szögben érkező német gránátokkal, amelyeket a francia és a brit hadsereg kötelékében ismeretlen mozsarak* lőttek ki. A franciák jobb híján először a Lajos Fülöp korából (XIX. század első fele) származó bronz mozsárgyúkat keresték elő a fegyvertárak mélyéről, és azokat állították szolgálatba. E régi fegyvert alakja miatt elnevezték kisbékának. A kezdeti barkácsolás időszaka után egész sor megbízható, hatékony és népszerű mozsárgyú jelent meg, amely ellensúlyozta az antant* e téren mutatkozó kezdeti hátrányát.

PÁNCÉLZAT

1914-ben csupán a francia nehézlovasság viselt páncélt, de rövidesen a lövészárkokban is megjelentek a testet védő különböző típusú eszközök. Egyesek könnyebbek voltak (*mint az, amelyet a képen látható belga katona visel*), és a kisebb repeszek, valamint a szuronydöfések ellen jelentettek védelmet, mások nehezek és ormótlanak, de lehetővé tették a katonáknak, hogy tüzérségi támadás esetén is a lövészárkokban maradjanak.

1916. november 22.

Meghal Jack London amerikai regényíró, Kaliforniában. Leghíresebb művei A vadon szava és A Fehér agyar, amelyekben az északi állatvilágot mutatja be.

1916. december 15.

A németek felhagynak a Verdun elleni támadásokkal. A verduni csatában, amely 1916. február 21-én kezdődött, 175 000 francia és 155 000 német katona veszett oda.

A konfliktus kiterjed

Meglepetés, idegesség, kimerültség... tudomásul kellett venni: a háború még sokáig tart. A konfliktus kiterjedt a Földközi-tenger térségére is: Törökország, Olaszország, Egyiptom, Bulgária, Románia, Görögország sorban hadviselő országok lettek, ahogyan a két szembenálló hatalmi szövetség újabb szövetségeseket keresett. Európa a háború fogságába került.

Olaszország az antant táborában

1915. május 24-én az antanttal* folytatott hosszú tárgyalások után Olaszország – amely a hármasszövetség* egyik aláírója volt – feladta semlegességét, és hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának. Nem készült fel kellőképpen a háborúra. Csapatainak előretörése elakadt az Alpok magas hegyei között. Ezen a fronton három éven át folyt a küzdelem hegycsúcsok, hágók és fennsíkok birtoklásáért. A hó, a jég, a hideg és a lavinák birodalmában az őrszolgálat, a kötelező munka, a támadások és a mindennapi életben maradás is fokozott megpróbáltatást jelentett a katonáknak.

Partraszállási kísérlet Törökországban

Az antant* 1914 novemberében hadat üzent Törökországnak. A törököknek északon az oroszokkal, délen – a Szezei-csatornától a Perzsa-öböl – a britekkel kellett szembenézniük. Mivel a nyugati front megmerevedett, az antant elhatározta, hogy a török fővároshoz közeli Dardanellák tengerszorosánál indít támadást. Egy balul sikerült tengeri akció után szárazföldi támadás mellett döntöttek: angol–francia csapatoknak kellett partra szállniuk a szoros európai oldalán. A partraszállás 1915. április 25-én kezdődött. A török hadsereg – amelyet német tanácsadók is segítettek – azonban a parthoz szögezte az antanterőket. A hősiessen helytálló új-zélandi és ausztrál csapatokat nyolc hónapnyi szívszűz küzdelem után evakuálták*. A hadművelet kudarcra zárult. Délen a törökök a Sínai-félszigeten keresztülrajtaütést hajtottak végre a britek büszkesége,

 Olasz tüzérek tüzélpállást foglalnak el az osztrák állásokkal szemben.

 1916. december 30.

A cárhoz közel álló személyek meggyilkolják Raszputyint, hogy megszüntessék az uralkodóra gyakorolt káros hatását. Raszputyin akkora befolyással bírt a cárra és feleségére, hogy számos esetben politikai és vallási ügyekben is az ő akarata érvényesült.

 1917. január 16.

Berlin levélben ajánl titkos szövetséget Mexikónak az Egyesült Államok ellen. A levelet azonban elfogja és megfajti a brit haditengerészet, amely februárban átadja azt az amerikai kormánynak. Az eset meggyorsítja az Egyesült Államok hadba lépését.

Az ausztrál és új-zélandi csapatok rohamra indulnak a Dardanelláknál kiépített török állások ellen.

a Szezei-csatorna ellen. A török támadás sikertelen volt, de a háború kiterjedt a sivatagra is. Mezopotámiában a brit hadoszlopok még Bagdadot is megközelítették, de végül Kut el-Amarában ők kerültek ostrom alá.

Szerbia legyőzése

A Ferenc Ferdinánd elleni merényletet követően (lásd a 10. oldalt) büntető céllal indított támadásban az osztrák és magyar csapatok néhány kisebb győzelem után 1914 végén Belgrád mellett, a Kolubara-folyónál súlyos vereséget szenvedtek. A Monarchia 150 000 katonát veszített, s csapatainak visszavonulását csak a határon sikerült megállítani. A szerb veszteségek is óriásiak voltak, így 1915 októberében Szerbia már nem tudott

Frontok 1915-ben

1915 végén a szerb hadsereg Korfura menekült, majd csatlakozott a Thessalonikiben állomásozó Keleti Hadsereghez.

ellenállni Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Bulgária közös támadásának. Az antant* a Dardanellákat támadó csapatokból állított össze expedíciós alakulatot (Keleti Hadsereg), amelyet Szerbia déli részére küldtek, hogy segítsen a visszavonuló szerb hadseregen. A bolgárok azonban megállították az expedíciós alakulatot, amely a tél beköszöntével védőállásokat épített ki Thessalonikinél (Görögország). Ez lett később az antant balkáni frontjának a kiindulópontja.

AZ ÖRMÉNYEK LEMÉSZÁRLÁSA

A Török Birodalom északkeleti részén élő örmények a hadműveletek megindulásától kezdve szimpatizáltak az oroszokkal. A cár fel is szólította az örményeket a törökök elleni felkelésre, ezért a törökök 1915 nyarán megkezdték az örmény népesség kitelepítését a háborús zónából Mezopotámiába. A sivatagos területre történő áttelepítés lassú és borzalmas folyamata végül a Törökországban élő örmények kiirtásává fajult el. Becslések szerint a két éven át tartó néptársnak több mint 1,5 millió áldozata volt.

1917. január-február

Erős hidegfront támad Párizsra, ahol a hőmérséklet -15°C -ot is eléri. A szénhiány komoly problémákat okoz a legszegényebb negyedekben, az éttermek működését pedig korlátozzák.

1917. február 3.

Miután a németek február 1-jén bejelentik a korlátlan tengeralattjáró-háború újrazekzdését, az Egyesült Államok megszakítja a diplomáciai kapcsolatot Németországgal, majd február 5-én az Osztrák–Magyar Monarchiával is.

Sok nő foglalkozott a magányos katonák sorsával: leveleket és csomagokat küldött nekik. Őket nevezték háborús keresztanyáknak.

A hadsereg ételmezése

Franciaországban a hadbiztosságnak több mint hárommillió katonát kellett ételmeznie. Ehhez naponta 3-4000 tonna élelmiszert kellett megvenni, elszállítani és elkészíteni. 100 000 ember számára csak a napi kenyéradaghoz 60 tonna lisztre, 750 kg sóra és 20 tonna tűzifára volt szükség, miközben a békeévekhez viszonyítva a terméshozamok 30 százalékkal csökkentek a trágya és a munkaerő hiánya miatt.

Az import

Az élelmiszer iránti igény annyira megnövekedett, hogy a szükségletek egy részét külföldről vagy a gyarmatokról* kellett behozni: ilyen volt a fagyasztott hús, a liszt, a rizs, a kávé, a cukor, a csokoládé, az alkohol és a zsír. Ide tartozott az árpa és a zab is, amellyel a hadsereg által használt több százezer lovat etették, vagy a katonák bakancsainak és felszerelési tárgyainak elkészítéséhez szükséges bőr. Mindez az import ellenére sem volt elegendő, ezért a lakossági fogyasztást csökkentették a jegyrendszer bevezetésével.

A „KATONAMENÜ”

A fronton szolgáló francia katona mindennap 750 g kenyeret, 450 g húst, 100 g száraz zöldséget, 50 g levest, 20 g sót, 30 g szalonnát, 16 g kávé, 20 g cukrot, 3 deciliter bort, 6 centiliter alkoholt és 20 g dohányt kapott. Emellé friss gyümölcs, alkalmanként sajt, lekvár és ünnepnapokon jobb ételment járt. A frontvonal másik oldalán a német katona ételmezése hónapról hónapra romlott: egyre kevesebb zsírt, 200 g húst, fehérrépát és rossz minőségű kenyeret kapott. De ellátása még mindig sokkal jobb volt, mint a német polgári lakosságnak.

És a háttország...

Ahogy a háború egyre hosszabbra nyúlt, úgy kellett a civil lakosságnak is változtatnia életvitelén. Beszolgáltatást és jegyrendszert hoztak az évek: az ellátásban az elsőbbség a hadseregeket illette, hogy legyen mivel megvívniuk a harcot.

Megérkezik az élelmiszer a hátsó vonalakba.

Minden évben újabb nehézségek

1916-tól kezdve a megszorítások még szigorúbbak lettek. Korlátozták a szeszes italok forgalmát. Jegyre adták a tejet, a cukrot, a lisztet, a dohányt, az üzemanyagot és a szenet. A cukrászdák bezártak. Csökkentették a kenyérfogyasztást, és a kenyér minősége is romlott. Az éttermek és az üzemi étkezdék forgalmát korlátozták. 1918-ban bevezették a hús nélküli napokat, és a jegyrendszert kiterjesztették az egész lakosságra. Ezek a megszorítások elégedetlenséget váltottak ki, és elősegítették a feketepiac* kialakulását. Néhány ember hatalmas hasznot tett zsebre, illegálisan.

Különböző francia és német élelmiszerjegyek.

1917. február 13.

Párizsban letartóztatják a híres táncosnőt és kurtizánt, Mata Harit, akit Németország részére elkövetett kémkedéssel vádolnak. Július 25-én halálra ítélik, és október 15-én kivégzik.

1917. február 26.

A The Original Dixieland Jazz Band felveszi az első dzsesszlemezt, a Livery Stable Blues. A lemezből több mint 1 millió darabot adnak el, megdöntve ezzel minden addigi eladási rekordot.

A végtelennek tűnő háború a hátszágban

A nehézségek ellenére a franciák nem szenvedtek annyira, mint a németek, náluk nem jelent meg a halálos alultápláltság. De a bizonytalanság megmérgezte a gondolatokat. Vajon elérhető-e a győzelem? Minden nap újabb gyászt, özvegyeket és árvákat hozott magával. A sorozottak* egyre fiatalabbak voltak. 18 éves korban már be kellett vonulniuk. Néhány várost lebombáztak, sok volt az áldozat. Az infláció miatt egyre emelkedtek az árak, sztrájkok veszélyeztették a háborús termelést. De a kormány ura maradt a helyzetnek, segélyeket osztott és magasabb béreket adott. A civilek úgy érezték, hogy ők maguk is háborúznak.

Szakadék front és hátszág között

A fronton harcoló katonák meglepődtek, bosszankodtak vagy felháborodtak, amikor szembesültek a hátszágaiak viselkedésével. Távol a lövészárkoktól a háború ellenére is folytatódott a civil élet. A városokban a munkásoknak magas fizetésük volt, jól éltek, a vidékiek is jól jártak az árak emelkedésével. Tele voltak a színházak és a mozik. Ennek ellenére a civilek panaszkodtak. A két fél nem igazán értette meg egymást.

Sorbanállás egy dohánybolt előtt a párizsi Théâtre-Français téren.

A párizsiak a károkat vizsgálják egy bombázás után.

1917. március 2.

Puerto Rico, a Karib-tenger egyik szigete, mely korábban amerikai gyarmat volt (a XIX. század végén szerezte meg a spanyoloktól), korlátozott önkormányzatot kap, lakosai pedig hivatalosan is megkapják az amerikai állampolgárságot.

1917. március 15. (az orosz naptár szerint: március 2.)

Oroszországban a februári forradalmat követően a hadsereg nyomására II. Miklós cár átadja a hatalmat fivérének, Mihály nagyhercegnek, aki lemond a trónról. Lvov herceg vezetésével megkezdí működését az első ideiglenes kormány.

POUR LA FRANCE
VERSEZ VOTRE OR

L'Or Combat Pour La Victoire

Az „ipari háború”

A háború elhúzódásával világossá vált, hogy a győzelem a szemben álló országok ipari teljesítőképességén is múlik. Az „ipari háború” költségeinek fedezése végett a hadviselő államok – jelentős aranykészleteik ellenére – kölcsönöket vettek fel. Valóságos vadászat indult a sárga fém után: a kormányok arra biztatták az embereket, hogy a tulajdonukban lévő aranyat váltsák át bankjegyekre.

Az arany beváltására ösztönző francia plakát.

● Ágyúk, lövedékek, gránátok

Annak ellenére, hogy hiány volt nyersanyagokból és képzett munkaerőből, a háborús gazdaságok képesek voltak a hatalmas háborús igények kielégítésére. Egy-egy termékből a korábbi mennyiség többszörösét kellett legyártani. Franciaország számára a legfontosabb a modern nehéztüzérség* megteremtése volt. A nagy kaliberű ágyúnak kellett szétzúznia az ellenséges védelmi vonalakat, megsemmisítenie a félelmetes szögdrótokat, és lehetővé tenni a győztes offenzívát, amely véget vet a háborúnak.

Nagy kaliberű ágyúlövedékek tárolására szolgáló hatalmas raktár.

● Mindent a győzelemért

A szűkös erőforrások és a front érdekei miatt a kormányok a korábbiaknál jobban beleszóltak a civil lakosság életébe: szabályozták az árakat, jegyrendszert és különböző tilalmakat vezettek be, hogy a lehető legnagyobb mennyiséget tudják félretenni a hadseregek számára. Az államok megszervezték az ipari termelést és a külföldről történő behozatalt is, a hadsereg igényeinek megfelelően. Németországban a nyersanyaghiányon úgy próbáltak felülkerekedni, hogy létrehozták az úgynevezett ersatzipart*: mesterséges kémiai anyagokkal helyettesítették a zsírt, az üzemanyagot, a gumit. Számos új felfedezés köszönhető ennek, melyek némelyike forradalminak bizonyult.

1917. március 21.

Németország beleegyezésével Flandria kiharcolja Belgiumon belüli közigazgatási különállását. Brüsszel lesz Flandria „fővárosa”, Namur pedig Vallóniáé. A Franciaországba menekült belga kormány tiltakozik.

1917. március 23.

I. (IV.) Károly, Ausztria–Magyarország új uralkodója titokban béketárgyalásokat kezd Poincaré francia elnökkel. A tárgyalások nem járnak sikerrel, mivel Franciaország teljesíthetetlen feltételeket szab Ausztriának.

A kormányok naponta közzétették a hivatalos híreket.

A véleményt is befolyásolni kell

A kormányok bevezették a cenzúrát, amely ellenőrizte, korlátozta az információáramlást, és elfojtotta a kritikát. A hivatalos propaganda a fegyelmet és a nemzeti értékek elsőségét hirdette: ezek voltak a defetizmus* és a pacifizmus* elleni fegyverek. A másik cél az ellenség lejáratása volt a semleges országok előtt. A hadviselő felek így próbálták meg elérni, hogy a semleges országok az ő pártjukra álljanak, sőt esetleg be is lépjenek a háborúba az oldalukon.

Németország blokádja

A nemzetközi egyezmények háború esetén is biztosították a szabad hajózást a kereskedelmi hajók számára. Anglia és Franciaország ennek ellenére már 1914 augusztusában megszervezte a Németországba tartó kereskedelmi hajók elleni blokádot*. Ellenőrizték a semleges országok hajóinak rakományát is, amelyet esetenként el is koboztak. Időnként elképesztő mértékű csempészetre derült fény. Egyes országok, például Hollandia és a skandináv államok, rengeteg árut importáltak, majd ezek egy részét – például a gyapotot vagy a glicerint, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a robbanószerek gyártásához – jó pénzért eladták Németországnak.

A Petit Journal című lap illusztrációja egy berlini felkelést mutat be. A blokád miatt Németországban jelentkező feszültségeket az antant propagandája jól ki tudta használni.

A NŐI MUNKA

A háború megváltoztatta a nők társadalomban betöltött szerepét. A hadviselő országokban ők helyettesítették a fronton lévő férfiakat, így szerepük felértékelődött: nem csupán a háztartást vezették, de más területeken is helyt kellett állniuk. Városokban és vidéken egyaránt, a gyáraktól az iskolákig olyan feladatokat bízta a nőkre, amelyeket korábban kizárólag a férfiak láttak el. A nők eleget tettek ezeknek a feladatoknak. A francia főparancsnok, Joffre jelentette ki 1915-ben: „Ha a nők 20 percre abbahagynák a munkát, a szövetségesek elvesztenék a háborút”.

1917. április 6.

Az Egyesült Államok hadat üzen Németországnak. Az Osztrák–Magyar Monarchia elleni hadüzenetére azonban csak 1917. december 7-én kerül sor.

1917. május

Franciaországban számos helyen sztrájkok törnek ki az alacsony munkabérek és a magas árak miatt. Sok üzemben sikerül magasabb béreket kiharcolni.

A borzalmas gáz

1915. április 22-én a Belgiumban található Ypres-től északra erős tüzérségi támadás érte a francia védelmi állásokat. Az őrszemek jelentették, hogy egy zöldes ködfelhő közeledik a német vonalak irányából. Az erős klórszagot árasztó felhő a gyenge széllel elérte a francia lövészárkokat. A nemzetközi egyezményeket megsértve a németek ekkor vetettek be első alkalommal harci gázt.

Korlátozott siker, de hatalmas rémület

Akik belélegezték a klóros levegőt, azonnal mérgezést kaptak, azokon a helyeken pedig, ahol a gáz koncentrációja magasabb volt, gyorsan beállt a halál. A kezdetleges gázálarccal felszerelt német csapatok 3 kilométert nyomultak előre, mielőtt a francia védelem megállította őket. Németország néhány óra alatt nem remélt eredményt ért el: áttört egy áthatolhatatlannak vélt frontszakaszt. Ez a siker az antanterők oldalán komoly nyugtalanságot váltott ki, annál inkább, mivel a német vegyipar nagyon fejlett volt.

 Meg kell tanítani az embereket, hogyan húzzák fel és hogyan viselik el a gázmazskot.

 Védőszemüveg és maszk a száj előtt: ez volt franciák gáz elleni védekezésének egyik legelső formája.

Egyre pusztítóbb gázok

Az első gáztámadás, amelyet klórral hajtottak végre, több mint 5000 halottat és 15 000 sebesültet követelt. Ezek után a németek meg voltak róla győződve, hogy a gáz jelentősebb felhasználása komoly lehetőségeket rejt magában. Fokozták a mérgező hatást, és új módszereket kerestek a gáz terítésére. Kezdetben – kedvező széljárás esetén – a gázt palackokból engedték ki, majd gázzal töltött tüzérségi* lövedékeket lőttek ki az elleneséges vonalakra. A tüzérségi gáztámadásokat hamarosan mindkét fél alkalmazta: szerves része lett a támadások előkészítésének. A harci gázok a háború végéig használatban maradtak.

1917. május 13.

Három fiatal portugál pásztor azt állítja, hogy falujuk, Fatima mellett megjelent előttük Szűz Mária. A település rövidesen a világ egyik leglátogatottabb zarándokhelyévé válik.

1917. május

Számos francia városban bevezetik a hús nélküli napokat. A kormány a húskészletekkel való takarékoskodás és a katonák jobb ellátása érdekében kéri ezt az erőfeszítést a lakosságtól.

● A védőfelszerelések javulása

Néhány nappal az Ypres mellett lezajlott támadás után már megjelent a francia lövészárkokban a gáz-támadások ellen védelmet biztosító első kezdetleges felszerelés. Ez ekkoriban egy motoroszemüvegre hasonlító szemüvegből, egy maszkból és vattából állt. A maszkot a katonának bele kellett merítenie egy semlegesítő folyadékba, mielőtt az arca elé kötötte. A háború végére már minden katona modern gáz-maszkkal rendelkezett.

A francia hadsereg által 1915-ben használt gázmaszk (balra), és német gázálarc ugyanabból az évből (jobbra).

A harci zónában maradt polgári lakosságot is felszerelték gáz elleni védőeszközökkel.

● Még több félelem és szenvedés

A gáz, amely halálos volt és gyakran túl későn vették észre, újabb megpróbáltatást jelentett a katonáknak. A gázmaszk – amelynek viselése ellenséges támadás idején kötelező volt – ugyan sokat fejlődött és hatékony védelmet biztosított, de nagyon kényelmetlen volt. A maszk alatt a meleg gyorsan fullasztó lett, a légzés nehezzé vált, a pára pedig elhomályosította az üvegeket a maszk szemnyílásain, így a katonák alig láttak, és gyakran nem tudtak harcolni. S mindez néha órákig tartott...

A gáz ellen a lovakat is el kellett látni védőeszkővel.

● Vegyipar a háború szolgálatában

A gázháborúhoz a vegyipar aktív közreműködésére volt szükség. A szembenálló országok vegyészei azon versenyeztek, hogy ki fejleszt ki, gyárt le és tökéletesít pusztítóbb anyagokat. A cél az volt, hogy meglepetést szerezzenek az ellenségnek, csökkentsék annak ellenálló képességét és a mérgezés a lehető legnagyobb mértékű legyen. A németek 1917 júliusában vetették be első alkalommal a mustárgázt, amely rendkívül mérgező és könnyen teríthető volt, ráadásul napokig nem oszlott szét azon a területen, ahol bevették. A megmérgezett embereknek kevés esélyük volt a túlélésre: a gáz a tüdőhólyagokat támadta meg, amelyek pusztulása a biztos halált jelentette.

1917. június 12.

Az antant nyomására I. Konstantin görög király lemond a trónról. Utóda fia, Sándor. A hatalomba visszahívott miniszterelnök, Venizélós június 29-én hadat üzen Németországnak, az Osztrák-Magyar Monarchiának, a Török Birodalomnak és Bulgáriának.

1917. július 6.

Lawrence ezredes vezetésével az arabok elfoglalják a Vörös-tenger partján lévő stratégiai fontosságú kikötővárost, Aqabát. A brit tisztt, akit Arabiai Lawrence néven ismer meg a világ, a háború kezdete óta szervezi az arab felkelést a Török Birodalom ellen.

Verdun: a váratlan összecsapás

Az antant* konferenciáján 1915 decemberében meghatározták a Joffre tábornok parancsnoksága alatt álló erők számára az 1916-os év célkitűzéseit: fenntartani a németekre nehezedő nyomást, elérni, hogy áttörjék az ellenség védelmi vonalát. Az áttörésre kiválasztott hely a Somme folyó volt. A németek azonban meglepték Joffre tábornokot: 1916 februárjában megtámadták Verdunt.

Verdunnél, ahol a föld nagyon kemény volt, a lövészárkok inkább csak formátlan barázdák.

A verduni csata Franciaországban és Németországban is művészek sorát ihlette meg, akik számtalan képen örökítették meg az itteni öldöklést.

● Miért Verdun?

A nyugati fronton egy éve csupán védekező németek úgy döntöttek, hogy taktikát változtatnak, és megtámadják Verdunt. Miért éppen ezt a várost? Egyrészt, mert ehhez a névhez dicsőséges múlt* kapcsolódott; másrészt a front itt egy nagy beszögellést alkotott, ami megkönnyítette a támadást; harmadrészt pedig azért, mert 1916-ra a franciák lefegyverezték a térségben lévő erődítményeiket (lásd a 18. oldalt). Az infrastruktúra* is előnyt jelentett a németeknek: a német oldalon több vasútvonal futott Verdun felé, míg a franciák felől csak egy kis helyi érdekű vasút kötötte össze a várost a hátszaggal.

● A német támadás

A németek nemcsak katonailag akarták összezúzni Franciaországot, de morálisan is: meg akarták törni győzelembe vetett hitét. 1916. február 21-én támadást indítottak. Minden korábbi felülmúló erejű tüzérségi bombázás után a Meuse jobb partján nyomultak előre. A helyzet február 24-re kritikussá vált: a németek elfoglalták a franciák második védelmi vonalát is. Joffre eldöntötte, hogy feltétlenül megvédi Verdunt.

1917. augusztus 1.

XV. Benedek pápa minden hadviselő felet felhív arra, hogy szüntessék be a harcot, s ennek érdekében felajánlja közvetítő szerepét is.

1917. augusztus 25.

A katonai ügyesség súlyos büntetéseket – köztük 5 halálos ítéletet – szab ki a wilhelmshaveni tengerészeti bázison kitört zendülésben részt vevő német tengerészekre.

Borzalmas kiábrándulás

Vajon Joffre tudatában volt annak, hogy mekkora áldozatot kér katonáitól, amikor meghozta döntését? A verduni megerősített terület védelmének vezetőjévé frissen kinevezett Pétain tábornok február 25-én érkezett a városba, akkor, amikor a németek bevették Verdun előterében a Douaumont-erődöt. A következő napokban kemény harcok dúltak, de a francia védelem lassan megszilárdult, a német támadás ereje pedig kifulladt.

A mindent felemészítő küzdelem

A csata új szakasza kezdődött... Mivel az áttörés nem sikerült, a németek új taktikát választottak: a felmorzsolás taktikáját. Ki kellett provokálniuk, hogy a francia hadvezetés a lehető legtöbb embert vesse be, majd a lehető legnagyobb mértékben „ki kellett véreztetni” a francia csapatokat. A harc egyre intenzívebbé vált, és a Meuse mindkét partjára kiterjedt. Pétain kisorsította az egyetlen útvonalat, amely Verdunt a hátszággal összekötötte, és ettől kezdve éjjel-nappal 3000 jármű – amelyek 20 másodpercenként követték egymást – szállította az utánpótlást. Gyakorlatilag az egész Verdun felé vonuló francia hadsereg ezen az útvonalon, a „Szent úton” érkezett. Ezenkívül csak egy kis helyi érdekű vasút állt rendelkezésre.

 1917. szeptember 11.
Egy bevetés során lelövik a 23 éves Georges Guynemer-t, a francia légierő pilótáját. Az 54 légi győzelmet arató ász (lásd az 51. oldalt) a francia repülés egyik hőse.

A csata első napjaitól kezdve erős tüzérségi támadások zúdultak a Douaumont-erődre.

Kitartó és hősi védekezés

Hosszú heteken át támadások és ellentámadások követték egymást. A harcok korábban elképzelhetetlen hevességgel tomboltak. Az embereket valósággal betemették a lövedékek, a sár, a harci gáz és a tűz. A védelem fenntartása érdekében a francia hadseregnek megállás nélkül új csapatokat kellett bevetnie ezen a kis területen, amely annyi áldozatot követelt. A védők kitartása kifárasztotta a támadókat. Az utolsó német támadás július 11-én fulladt ki, amikor a németek már látótávolságban voltak a várostól. Ekkor a német hadsereget már más is nyugtalanította: megkezdődött a francia-brit offenzíva a Somme-nál.

A VAUX-ERŐD ELESTE

1916. június elején a németeknek sikerült bekeríteniük a Verdun védelmi rendszeréhez tartozó kisméretű Vaux-erődöt. Az erőd helyőrsége 6 napon át keményen védekezett. A hátszágtól elvágtott erősség postagalambokkal értesítette a francia parancsnokságot a helyzetéről, és kért ellentámadást az erőd felszabadítása érdekében. Hat francia ellentámadás vallott kudarcot. Miután a víztározók megsemmisültek, a víz nélkül maradt védők június 7-én kénytelenek voltak megadni magukat.

A teherautók fáradhatatlanul szállították az utánpótlást a 60 km hosszú „Szent úton”.

1917. szeptember 27.
Meghal Párizsban Edgar Degas francia festő. Az impresszionizmus nagy alakja volt, de egyéni stílusa miatt nem sorolható egyértelműen ehhez a stílusirányzathoz.

Nagy-Britannia színre lép

A kis létszámú, 1914-ben még csak 170 000 főt számláló hivatásos brit hadsereg 1916-ra hatalmas, több mint 2 millió katonából álló erővé nőtte ki magát. Az önkéntes jelentkezést 1916 januárjában felváltotta a kötelező katonai szolgálat, és a sorozott* katonák a gyors kiképzést követően máris a franciaországi hadszíntéren találták magukat, ahol az antant* éppen nagy offenzívára készült. A helyszín a Somme folyó vonala, a kitűzött időpont 1916. július 1.

Az angol gyalogosok a kód fedezékében vonulnak az első vonalba.

...amit Verdun miatt elhalasztottak

A Verdunnél kezdett német támadás azonban felborította Joffre elképzeléseit, és megzavarta az antant* előkészületeit. Foch-nak 1916 márciusában át kellett dolgoznia a terveket, lecsökkentette a támadás méretét, és annak végrehajtását elsősorban az angol csapatokra bízta. A verduni csata felemésztette a francia tartalékokat. Pétain mindennap újabb erősítéseket, ágyúkat és lőszert követelt, ami bosszantotta Joffre-t, mert úgy vélte, hogy ezek a követelések eltúlzottak. Foch-nak májusban újból lefelé kellett módosítani célkitűzéseit: a támadásra kijelölt frontszakaszt 70 kilométerről 25 kilométer hosszúságúra csökkentették a briteknél és 15 kilométerre a francia csapatoknál.

Terv 1915 decemberéből...

Ekkor Joffre-ra már úgy tekintettek, mint a nyugati hadszíntér csapatait irányító francia és brit parancsnokságok fejére, noha hivatalosan még nem létezett ilyen poszt. A tábornok úgy döntött, hogy döntő jelentőségű támadást indít. A helyszín a Somme, az egyetlen cél: áttörni a német frontvonalat. A támadásban való részvételre negyvenkét francia hadosztályt és két angol hadsereget jelöltek ki, amelyeket a francia Foch illetve a brit Haig tábornok vezetett. Joffre az oroszokkal is egyeztetett, hogy ők is támadjanak keleten.

1917. november 2.

A Balfour-nyilatkozat. Az angol külügyminiszter, Lord Balfour, levélben teszi közzé, hogy a brit kormány támogatja egy zsidó nemzeti otthon létrehozását Palesztinában.

1917. november 6–7. (az orosz naptár szerint: október 25–26.)

A bolsevikok elfoglalják az orosz főváros, Petrográd stratégiai fontosságú központjait, megdöntik az ideiglenes kormányt és átveszik a hatalmat.

A megfeneklett offenzíva

A július 1-jén megindult támadás a brit frontszakaszon már az első órákban elakadt, és az angol csapatok félelmetes veszteségeket szenvedtek. A franciák eredményesebben törtek előre, de nem érték el azt az átütő sikert, amit Foch várt. Mivel Verdun a németek számára nem bírt kiemelt jelentőséggel, az ott bevetett erőikből sietősen átcsoportosítottak a Somme-hoz több tízezer embert és jelentős számú ágyút. A csata így gyorsan kisebb véres támadóakciók sorozatává vált. A francia-brit erők szeptemberben újabb offenzívát indítottak, ugyanis Románia ekkor lépett be a háborúba az antant* oldalán, és Joffre meg akarta mutatni az ellenségnek, hogy erre jól összehangolt haditerv keretében került sor. A támadás azonban ezúttal sem járt területi nyereggel. Ősszel a hadszíntér rémisztő sártengerre vált. Ugyanakkor a német tartalékok kezdtek kimerülni.

A HARCKOCSI MEGJELENÉSE

Angliában és Franciaországban is számos tiszt javasolta, hogy vessenek be felfegyverzett, páncélozott lánctalpas járműveket, mivel csak ezek képesek áttörni a frontvonalat.

1916. szeptember 15-én az angolok a Somme-nál be is vetettek 18 ilyen furcsa kinézetű harckocsit. Ez meglepte az ellenséget, de a védelmi vonalon nyitott rést a támadók nem tudták kihasználni, így a németek gyorsan „betörték” azt.

A bolgár hadsereg által ejtett román hadifoglyok.

A franciák és a britek több ezer foglyot ejtettek, de ez nem volt elegendő ahhoz, hogy a német front összeomljon.

Kiábrándulás mindkét oldalon

Az 1916-as év borzalmas veszteségeket és semmilyen katonai eredményt nem hozott. Verdun a franciák kezében maradt, a Somme vonala pedig a németekében. Romániát néhány hét alatt legyőzték és elfoglalták a központi hatalmak*, keleten pedig folytatódtak az orosz támadások. Mindkét fél a sebeit nyalogatta, és felelősöket keresett. Németországban a verduni csata után leváltották Falkenhaynt, akit Hindenburg követett a főparancsnoki poszton. Franciaországban a somme-i csata után Foch félig kegyvesztett lett, Joffre-nak pedig szintén le kellett köszönnie. Búcsúzóul még megkapta a marsalli kinevezést, hogy távozása ne sokkolja a francia közvéleményt.

1917. november 16.

Többszöri egyeztetés után Poincaré aláírja Clemenceau miniszterelnöki kinevezését: A 76 éves Clemenceau kijelenti, hogy folytatni, sőt fokozni fogja a háborús erőfeszítéseket. Ennek az elszánt fellépésnek köszönhetően kapta a „Tigris” becenevet.

1917. november 17.

Meghal Auguste Rodin francia szobrász, aki jelentős műveket alkotott. Raymond Poincaré köztársasági elnök úgy emlékezik meg róla, mint a „modern Michelangelo”-ról. Az előző évben munkái többségét a francia államnak adományozza.

A légi háború

A háború előestéjén a repülés még gyerekcipőben járt. A repülőgép ennek ellenére minden nagy hadseregben jelen volt. Sokan csak egy felderítőeszközt láttak benne. Franciaországban és Németországban azonban a döntéshozók nagy jelentőséget tulajdonítottak az új járműnek.

A megfigyeléstől a vadászbevetésig

Egy repülőgépes megfigyelő tájékoztatta Gallienit, hogy a német hadseregek irányt változtattak Párizs előtt (*lásd a 23. oldalt*), egy másik repülőgép legénysége pedig néhány héttel később karabéllyal lelőtt egy német repülőgépet. Rövidesen már géppuskákat szereltek fel a repülőgépekre. Az előre irányuló tüzelést azonban nagyon akadályozta a légcsavar. Egy francia pilóta, Roland Garros fejlesztette ki azt az összehangoló rendszert, amely lehetővé tette a légcsavarkörön keresztül történő tüzelést. Garros gépét azonban 1915-ben lelőtték őt pedig foglyul ejtették. Az összehangoló rendszert egy németeknek dolgozó holland mérnök, Fokker fejlesztette tovább.

Új feladatok, jobb gépek

Miután a frontvonalak megmerevedtek, a repülő feladata egyre összetettebbé vált: a felderítést a légi fényképezés, a tüzérségi* megfigyelés, majd a bombázó- és vadászbevetések követték. A háború során a hadviselő felek végig azért küzdöttek, hogy megőrizzék vagy megszerezzék a légi fölényt. Ez idő alatt a repülőgépek nagyon sokat fejlődtek. Rendszeresen jelentek meg új géptípusok, amelyek egy ideig előnyt biztosítottak valamelyik tábornak. Németországban ez a Fokker, majd az Albatros volt; Franciaországban a Nieuport és a Spad; Angliában pedig a Sopwith.

Félelmet kelteni az ellenség hátszágában

A franciák hajtottak végre először bombázótámadást a németek ellen 1914-ben. De a németek használták fel a zeppelineket – az óriási, alumíniumvázú kormányozható léghajókat – London és Párizs bombázására. Az angol és francia fővárosok elleni bombázóbevetések még gyakoribbá váltak 1918-ban, a hatalmas Gotha bombázógépek megjelenésével.

Egy zeppelin az ellenséges repülőgép elől próbál elmenekülni.

1917. december 6.

Az 1809 óta orosz fennhatóság alatt álló Finnország kihasználja az októberi orosz forradalmat, és kikiáltja függetlenségét, amit Lenin már 1918 januárjában elismer.

1917. december 10.

A Nemzetközi Vöröskereszt kapja meg Oslóban a Nobel-békedíjat. (Az első Nobel-békedíjat a Vöröskereszt alapítója, Henri Dunant kapta 1901-ben.)

AZ „ÁSZOK”

Minden pilótát, aki lelőtt egy ellenséges repülőt, hőstettével együtt megemléstettek az újságokban. Őt győzelem után bekerült az ászok szűk körű klubjába, és egyfajta hőssé vált. Franciaországban René Fonck volt a legsikeresebb, 75 légi győzelemmel, de Guynemer volt a legnépszerűbb, aki 1917-ben tűnt el, 23 éves korában, 54 győzelemmel a háta mögött. Minden ország dicsőítette ászait. Németországban a 22 győzelmet elérő Hermann Göring később a náci vezérek közé emelkedett, és ő lett a német légierő parancsnoka 1939-ben.

1918. január 7.

Franciaországban egy törvény bevezeti a folyószámlákat és a postai csekket. Ezek a módszerek leegyszerűsítik a pénzáttalást, és megváltoztatják a franciák fizetési szokásait.

1918. január 14–21.

Nagyszabású sztrájkok törnek ki az Osztrák–Magyar Monarchia nagyvárosaiban (Bécsben, Budapesten és Prágában). Az általános sztrájk megbénítja a birodalmat.

1917: remény és lázadás

Az év elején az antanterők nyugodtak voltak. A Somme-nál a németek majdnem 250 km² területet adtak fel. A francia hadsereg tanúbizonyságát adta bátorságának és áldozatkészségének, most pedig készen állt a végső győzelmet hozó offenzívára. Joffre helyett új főparancsnok érkezett: Nivelle. A fiatal brit hadsereg is bizonyított az eltelt hat hónapban.

Nivelle tábornok akkor szerzett hírnevet magának, amikor felváltotta Pétaint Verdunnél, és 1916 októberében sikerült visszafoglalnia a Douaumont-erődöt.

Német visszavonulás, komoly következményekkel

Az 1917-es év hihetetlen eseménnyel kezdődött: a németek Arras és Soissons között egy több mint 100 kilométeres frontvonalon visszavonultak. Egyesek úgy vélték, hogy ez már a győzelem jele. Erről azonban szó sem volt. Hindenburg csupán új, jobban védhető állásokba vonta vissza erőit. Az új francia főparancsnok, Nivelle a gyengeség jelét látta ebben a visszavonulásban, és nagy hangon jelentette be, hogy át fogja törni a német vonalakat a Chemin des Dames mentén.

A Chemin des Dames

A Chemin des Dames egy kis út Reims és Soissons között, amely átszeli az Aisne és Ailette folyókat elválasztó fennsíkot. Számos tábornoka kétkedése ellenére Nivelle itt indított támadást 1917. április 16-án. Az időjárás pocsék volt és a 14 napon keresztül tartó tűzérségi támadások ellenére sem sikerült teljesen megsemmisíteni a német védőállásokat. Estére csupán néhány száz métert sikerült előrenyomulni, noha a terv szerint a francia csapatoknak már Laonig kellett volna előretörniük. A német front áttörése most sem sikerült. A súlyos és nagy áldozatokat követelő kudarc nagy csalódottságot váltott ki a katonák és a civil lakosság körében is. A parancsnokság baklövése számos katonai zendülés kiváltó oka volt.

Légi felvétel a csatamezőről, amely a Hold felszínéhez hasonlít.

1918. január 23.

Franciaországban az élelmiszerjegyért kapható napi kenyéradagot 300 grammal maximálják. Az élelmezés terén itt még jobb a helyzet, mint Németországban.

1918. január 28.

Általános sztrájk robban ki Berlinben, amely az ország összes iparvidékére kiterjed. A munkások a háború befejezését követelik. A katonai hatóságok leverik a sztrájkmozgalmat.

● Parancsmegtagadások és zendülések

Már a kudarcot vallott támadás másnapján, április 17-én számos csoportos fegyelmetlenségre került sor a francia hadseregben, amelyek egészen júniusig tartottak, majd lassan megszűntek. Az elcsigázott katonák azt kérték, hogy a parancsnokság vessen véget az értelmetlen támadásoknak, és követelték, hogy gyakrabban kapjanak eltávozást*. A rend helyreállítása már egy új főparancsnok feladata volt, mivel Nivellet május 15-én menesztették. A sietősen kinevezett új fővezér Pétain lett. Leállította a támadásokat, enyhítette a zendülőkre kiszabott büntetéseket, és javított a szabadságolási rendszeren. Kiemelt figyelmet fordított a csapatok elhelyezésére és ellátására is, így a katonák úgy érezték, hogy odafigyelnek rájuk és megbecsülik őket. A közhangulat fokozatosan javult.

↪ Pétain tábornok kinevezése után azonnal leállította a támadásokat és személyesen is meglátogatta a csapatokat.

Az április 16-i támadást megelőző héten borzalmas volt az időjárás, ami tovább növelte a katonák szenvedését.

● A lábadozó hadsereg

Pétain a hadműveletek szüneteltetésével kihúzta a tiltakozások méregfogát. Eközben korlátozott célú támadást készített elő a Chemin des Damesnél. Nagyon óvatosan járt el, nagy hangsúlyt fektetett a tüzérség* alkalmazására és mindent elkövetett, hogy a csapatok a lehető legkevesebb veszteséget szenvedjék el. A kevés áldozatot követelő akció sikert hozott. Ez tökéletesen megfelelt Pétain stratégiájának: visszafogni a nagy offenzívákat, és várni további ágyúk, harckocsik és főképp az amerikaiak érkezését. A Egyesült Államok 1917. április 2-án lépett be a háborúba az antant* oldalán (lásd a 61. oldalt).

Vasúti kocsira szerelt francia nehézlöveg, melynek lövedékei több mint 30 kilométerre lévő célpontokat is elértek.

 1918. február 14.
Oroszország bevezeti a Gergely-naptárt, amit mindenhol használnak Nyugaton. (Így január 31. után azonnal február 14. következett.) A naptárt a gyakorlatban csak 1918 végétől kezdték el használni az egész országban.

 1918. február 16.
Litvánia kinyilvánítja függetlenségét, majd február 24-én Észtország is követi példáját. Utóbbi azonban csak 1920 februárjában nyeri el ténylegesen a függetlenséget, mert előbb a németek, majd az oroszok szállják meg az országot.

Egy sebesült elsősegélyben részesítése a lövészárokban, mielőtt elszállítanák az egyik tábori kórházba (1918 őszén).

A sebesültek

1859-ben a solferinói csatában* egy svájci állampolgár, Henri Dunant tanúja volt, hogy a katon orvosok képtelenek megbirkózni a nagy számú sebesült ellátásával.

Ezt követően hozta létre a világ első harctéri sebesülteket ellátó nemzetközi humanitárius segélyszervezetét. Ez volt az 1864-ben megalapított Vöröskereszt.

A harctéri sebesülteket ellátó segélyszervezetek

A németektől 1870-ben elszenvedett vereség után a francia hadsereg egészségügyi szolgálata saját szervezetébe integrálta a magánkézben lévő francia segélyszervezeteket. Háborúban ezeknek a hatóságok rendelkezésére kellett állniuk. A katonai személyzet – amely csupán a hordágycipeléshez és az alapvető elsősegélynyújtáshoz értett – segített az apácáknak, akik a kórházi ellátásról gondoskodtak.

A katonai egészségügyi szolgálat

A francia hadsereg egészségügyi szolgálatához 1914-ben 65 000 ember tartozott, közülük 5400 orvos. A szolgálatnak két része volt: a frontvonalon állomásozó szervek, amelyek az ezredekhez rendelt egészségügyi személyzetet, az elsősegélynyújtó-helyeket, a tábori kórházakat és a sebesültek elszállításával foglalkozó mentőket jelentették, illetve a hátszág szervei, amelyekhez a kórházak tartoztak. A sebesültet a lehető legjobb ellátásban kellett részesíteni, hogy megelőzzék a súlyosabb szövődményeket, és így a katona mihamarabb újra harcképes legyen.

Ford típusú katonai mentőautó. A gépjárművek használata felgyorsította a sebesültek evakuálását*, ami sok életet mentett meg.

1918. március 3.

A németek és az oroszok aláírják a breszt-litovszki békeszerződést. Mivel a polgárháború a küszöbön áll, Lenin kénytelen elfogadni a kemény feltételeket: Oroszország elismeri Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot és Ukrajna függetlenségét.

1918. március 7.

A bolsevik párt hivatalosan átalakul Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párttá. A többi politikai pártot törvényen kívül helyezik Oroszországban. Megkezdődik – a bolsevik ideológiának megfelelően – a proletárdiktatúra kiépítése.

Egy sebesült katonát műtenek a hátszág egyik kórházában, miután a frontvonalon elsősegélyben részesítették.

A FRANCIA VÖRÖSKERESZT

A franciaországi Vöröskereszt szervezeteiben 200 000 elsősegélynyújtási ismeretekkel rendelkező személy, köztük 31 000 hivatásos ápolónő teljesített szolgálatot. A háború kitörése után a társadalom számos rétegéből érkeztek önkéntesek, akik csatlakoztak ezekhez a szervezetekhez. A legtöbb nő nem volt felkészülve arra a testi-lelki megrázkódtatásra, ami rájuk várt munkájuk során, de bátran kitartottak, és hasznos segítséget, lelki támaszt jelentettek a sebesült férfiaknak.

Hatékonyak bizonyuló szabályozás

A francia hadsereg 1914-es szabályzata előírta, hogy a sebesültet el kell szállítani a tűzvonalból, elsősegélyben kell részesíteni, majd abba a kórházba kell szállítani, amely sebesüléseit a legmagasabb színvonalon képes ellátni. A mozgóháború megakadályozta ezeknek a rendelkezéseknek a végrehajtását. A sebesültek megfelelő kórházba szállítása néha napokig tartott, a hiányos ellátás és a rossz higiénés körülmények pedig a sebek elfertőződéséhez és üszkösödéséhez vezettek, ami növelte a veszteségeket. Az állóháború kialakulása után azonban fokozatosan javult az ellátás színvonala.

A sebesült útja

Amikor egy katona megsebesült, először is be kellett kötöznie magát – ha képes volt rá – a nála lévő kötszerrel. Ha sebesülése nem volt súlyos, saját maga ment el a legközelebbi elsősegélyhelyre, ahol megkapta az alapvető ellátást. Ha a sebesülés súlyos volt, hordágyvivők vagy a bajtársai szállították hátra. Az elsősegélyhelyen a sebek súlyossága és a túlélési esélyek alapján szelektálták a sebesülteket. A haldoklók és a szállíthatatlanok számára az út itt véget ért. A többiek egy tábori kórházba vitték, ahonnan – állapotuktól függően – előbb vagy utóbb elszállították őket a hátszági kórházakba.

Rémisztő mérleg

Egyesek számára a sebesülés váratlan szerencsét jelentett, melynek segítségével kikerülhettek a háború poklából, a hátszágban pedig várták őket a csinos ápolónők. Sok százezren azonban megnyomorodtak sebesüléseik miatt. Sokaknak annyira eltorzult az arca – őket nevezték „betört pofájúnak” –, hogy különböző, mindentől távol eső intézményekbe menekültek el a világ elől. A háború alatt összesen 21 millió katona részesült orvosi ellátásban a hadviselő államokban. Azt azonban nem lehet tudni, hogy hány sebesült maradt órákig vagy napokig elhagyatottan a senki földjén, akinek meg lehetett volna menteni az életét.

Az ápolónő – akit a sebesültek „fehér hölgynek” is neveztek – „pótanyaként” is szolgált.

1918. március 20.

Az osztrák kormány különbécze-tárgyalásokat kezd az Egyesült Államokkal, de az amerikai feltételek annyira kemények, hogy a tárgyalások megszakadnak.

1918. március 29.

Egy nagy hatótávolságú német ágyú lövedéke eltalálja a párizsi a Saint-Gervais templomot, istentisztelet alatt. Az áldozatok száma: 75 halott, 90 sebesült.

Háború a tengereken

1914-ben minden nagy haditengerészet rendelkezett tengeralattjárókkal. A új fegyver hatékonyságát már a háború elején bebizonyították a német támadások. 1915 tavaszán a szövetségesek tengeri blokádjára* válaszul a német vezérkar meghirdette a korlátlan tengeralattjáró-háborút.

1914-ben Nagy-Britanniáé volt a világ legnagyobb hadiflottája.

Megőrizni az uralmat a tengereken

A hosszú háborúban a hadviselő feleknek mindinkább a világpiacon kellett beszerezniük a szükséges árukat. A tengerek feletti ellenőrzés létfontosságúvá vált. A briteknek és a franciáknak az utánpótlás fenntartásához meg kellett védeniük kereskedelmi flottájukat, vagyis el kellett süllyeszteniük a rájuk támadó ellenséges hajókat. A németek a tengeralattjáró-háborút választották. Az újfajta hadviselés 1915-ben mutatkozott be, és sikerült utánpótlási nehézségeket okozni vele az antantnak*. A *Lusitania* nevű utasszállító hajó elsüllyesztése 1915 májusában azonban világszerte – s különösen az Egyesült Államokban – olyan felháborodást váltott ki, hogy a Kaiser* elrendelte a korlátlan tengeralattjáró-háború leállítását. Németország azonban a francia–angol tengeri blokádot (lásd a 43. oldalt) miatt továbbra is elvágta a tengerentúli nyersanyagoktól.

Egy osztrák
hadihajó
– a Szent István – éppen
hullámsírba merül.

A jütlandi csata

1916-ban az angolok mindent elkövettek, hogy megsemmisítsék a német mélytengeri flottát. A németek ugyanakkor arra törekedtek, hogy az ellenséges hajókat páncélos csatahajóik tűzébe csalják, és megsemmisítsék. A két flotta 1916. május 31-én találkozott a holland és a dán partok mentén: 100 német és 150 brit hadihajó vett részt az összecsapásban. A csata kezdetén a német tűz-

1918. április 5.

A japán hadsereg és egy amerikai expedíciós hadtest partra száll a kelet-szibériai Vlagyivosztkban. A bolsevik rendszerrel szembenálló antant* ezzel a lépéssel megnyitja a távol-keleti frontot.

1918. április 21.

A „Vörös Bárónak” is nevezett Manfred von Richthofen, a német légiőrszázát leövik Pikardiában. A 25 éves német pilóta 80 légi győzelmet aratott. A britek katonai tiszteletadás mellett temetik el.

erő érvényesült, de egyre több brit egység érkezett meg (lásd a jobb oldali képet), így a német flotta kénytelen volt visszavonulni. A veszteségek mindkét oldalon súlyosak voltak: 6094 angol – köztük két admirális – és 2500 német tengerész veszett oda. Odalett a brit flotta legyőzhetetlenségének mítosza, de a német flotta sem merészkedett ki többé a háború alatt hazai kikötőiből. Újból átengedte a terepet a tengeralattjáróknak.

● A tengeralattjáró-háború újraéledése

1917 elején a német vezérkar korlátlan tengeralattjáró-háborút kezdett. Úgy vélték, hogy havi 600 000 tonna hajótér elsüllyesztésével hat hónap alatt a tárgyalóasztalhoz kényszeríthetik az angolokat. Németország számolt az Egyesült Államok hadba lépésével, de úgy gondolta, hogy erre túl későn kerül majd sor. A brit veszteségek riasztóak voltak: 550 000 tonna februárban, 850 000 tonna áprilisban. A tengeri hajózás szabadságának megsértése miatt az Egyesült Államok 1917. április 2-án hadat üzent Németországnak.

Egy hidroplánt hajóznak be egy francia hadihajó fedélzetére.

● A tengeralattjáró-elhárítás fejlődése

A hatalmas veszteségek ellenére az antanterők jól tartották magukat. Meglevő hajóikkal, a háború kitörése után amerikai kikötőkbe menekült német hajók elkobzásával, új hadi- és kereskedelmi hajók építésével sikerült fenntartaniuk a tengeri kereskedelmet. A tengeralattjáró-elhárítás is hatékonyabbá vált. Kifejlesztették a hanglokátort*, a kereskedelmi hajókat hadihajók által kísért konvojokba szervezték és hidroplánokkal figyelték a tengert. Ha felfedezték a támadókat, a kísérőhajók azonnal a helyszínre siettek, és vízbombákat szórtak a jelzett területre, amelyek vagy megsemmisítették, vagy a felszínre kényszerítették a tengeralattjárót. 1917 augusztusától az antant veszteségei csökkenni kezdtek. A háború végéig a 300 német tengeralattjáró több mint 11 millió tonna hajóteret süllyesztett el, ami ötszörösen haladta meg a francia kereskedelmi flotta nagyságát.

1918. május 5.

Noha a háború még nem ért véget, megrendezik az első francia labdarúgókupát, amelyben 48 csapat vesz részt. A döntőben nagy meglepetésre az Olympique Pantin 3–0-ra győz a Lyon ellen.

1918. május

Tombol a polgárháború Oroszországban. Az új forradalmi „vöröshatalom” harcol a „fehérek” ellen. Az ország területének nagyobb része kikerül a Lenin vezette kormány ellenőrzése alól. A bolsevikoknak csak 1920 novemberére sikerül győzelmet aratniuk.

A német tengeralattjárók

A XIX. század végére sikerült katonai felhasználásra is alkalmas tengeralattjárókat létrehozni. 1914-ben Nagy-Britannia 79, Franciaország 72, Oroszország 31 ilyen típusú hadihajóval rendelkezett, Németország viszont csak 25 darabbal. A németek gyorsan behozták a lemaradást: 1918-ig több mint 300 tengeralattjárót állítottak szolgálatba.

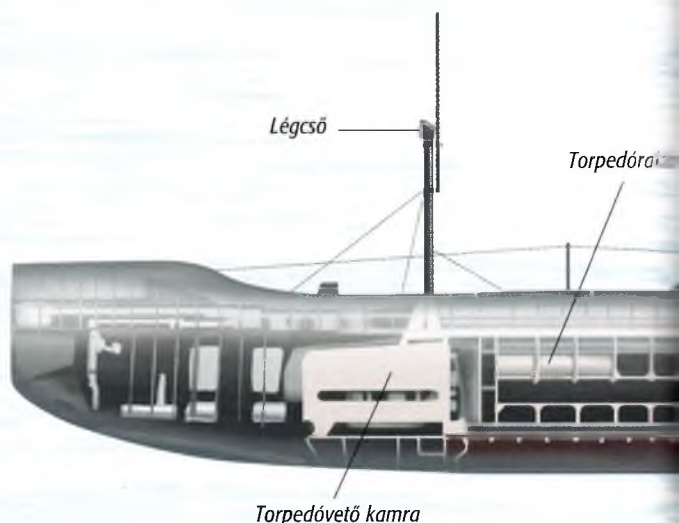
A felszínre emelkedő német tengeralattjáró fedélzeti ágyújával pusztít el egy kereskedelmi hajót.

Az új fegyver

1914-ben a német vezetés úgy vélte, hogy a Schlieffen-terv (lásd a 12. oldalt) sikeres végrehajtásához nincsen szükség a tengeralattjáróra, de a tengeralattjárók gyorsan bebizonyították hatékonyságukat. Mindenekelőtt a szövetségesek tengeri blokádja* segítette elő elterjedésüket. A háború új feladatokat is hozott a tengeralattjárók számára. A víz alatt közlekedő hadihajó mindinkább képes volt eltávolodni a partoktól, és nagy hatótávolságú portyázásokra is alkalmassá vált, így az óceánokon is veszélyt jelentett az ellenséges teher- és utasszállító hajókra, illetve a hadihajókra.

Egyre javuló teljesítmény

A technikai fejlődés kevesebb mint 5 év alatt forradalmasította a tengeralattjárót. A szállítható torpedók száma kettőről húszra nőtt, nagy kaliberű ágyúkat helyeztek el a fedélzeten. A víz alatti közlekedést lehetővé tevő elektromos akkumulátorok teljesítménye a kezdeti 2 órányi helyett 1918-ban már 24 órányi lemerülést biztosított. A merülési mélység is folyamatosan nőtt, míg végül már elérte a korban csodaszámba menő 50 métert.

Egy 1918-as gyártmányú német tengeralattjáró keresztmetszeti ábrázolása

1918. június 20.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában lázongások és sztrájkok törnek ki a folyamatos ellátási nehézségek miatt (a kenyér-, a liszt-, a krumpli-, a zsír- és a húsfejadagok csökkentése).

1918. július

Franciaországban megjelenik a spanyolnáthajárvány. A valaha ismert legborzalmasabb influenzajárvány 1918–1919-ben az egész világon végigsöpör, és legalább 20 millió emberrel végez.

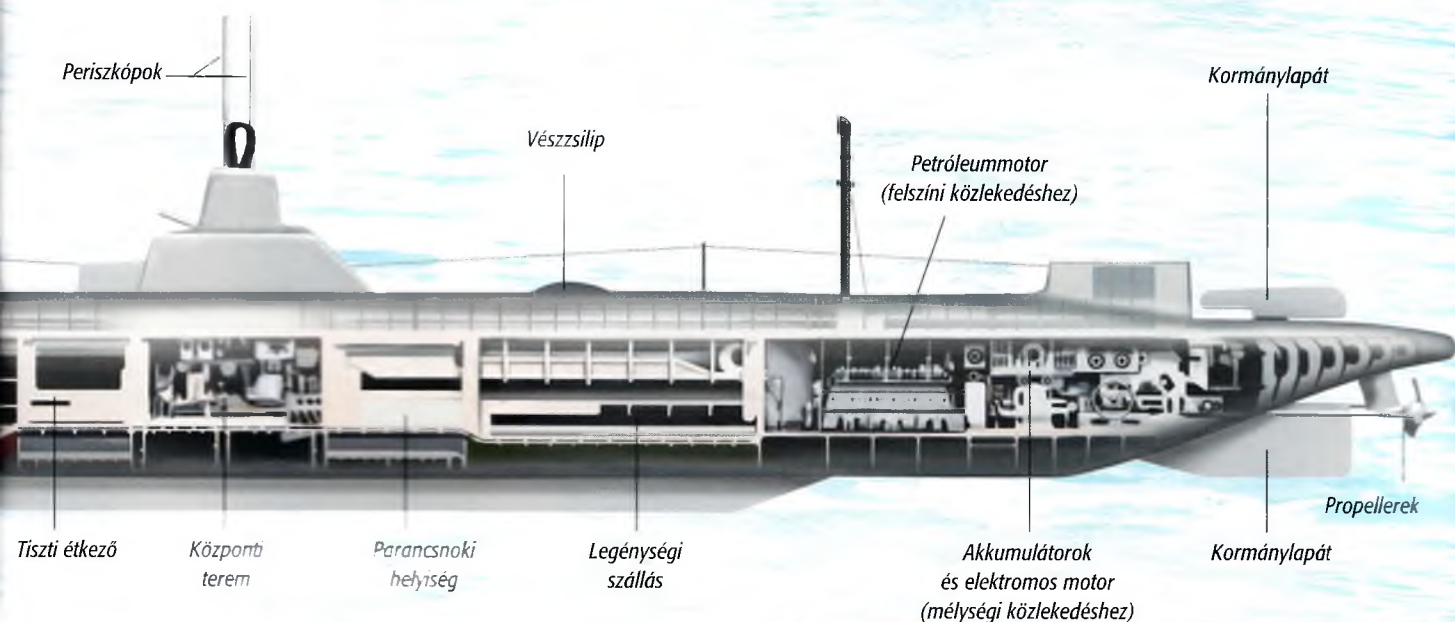
Kicsik és nagyok

A németek különböző típusú tengeralattjárókat építettek: kisebbeket csupán partvédelemre, illetve aknatelepítésre*, és egészen nagyokat, amelyek akár az Atlanti-óceánt is képesek voltak átszelni (*lásd a met-szeti rajzot*). Ez utóbbiak a felelősök több száz szövetséges kereskedelmi hajó elpusztításáért 1917-ben és 1918-ban. A hajókat a vízfelszínen portyázva fedélzeti ágyújukkal, vagy a víz alól támadva torpedókkal súlylyestették el.

Emberpróbáló élet

Egy tengeralattjáró fedélzetén minden pillanat feszültségben telt, amelyet fokozott az összezártság. A felszínen tartani kellett attól, hogy a hajót felfedezik, veszélyt jelentettek az aknák és a műszaki meghibásodás. A mélységben a hajót körülvevő víztömeg okozott állandó szorongást. A levegő mindig olajszaggal és savas gőzzel volt tele a több száz kilós akkumulátorok kipárolgása miatt. Mivel nem tudták, hogy milyen messze van az ellenség, a tengeralattjárók legénysége óvakodott a legkisebb zajkeltéstől is. Annál inkább, mivel az antant* hajóiról mikrofonokat engedtek le a vízbe, amelyek segítettek meghatározni a tengeralattjárók helyzetét – azután jöttek a víz alatti bombák, amelyek 199 német tengeralattjárót pusztítottak el a háború folyamán.

Egy kikötőbe visszatérő német tengeralattjáró.

1918. július 17.

Az 1918. április 2-án letartóztatott cári családot – II. Miklóst, feleségét és öt gyermeküket – az uráli szovjet parancsára kivégzik Jekatyerinburgban.

1918. szeptember 27.

Bécs újabb tárgyalási javaslatára válaszul Wilson amerikai elnök közli, hogy csak demokratikus államokkal tárgyal. Az Osztrák–Magyar Monarchia így kitar a németek mellett.

A meghatározó szövetséges

1914-ben még senki sem gondolt rá, hogy Amerika esetleg részt vesz az európai konfliktusban. Az Egyesült Államok semleges maradt. Ezt a semlegességet tette kérdésessé Németország 1915-ben megindított tengeralattjáró-háborúja. 1917-ben, amikor a németek újrakezdték ezt a háborút, felvállalták annak veszélyét, hogy az antantnak* nyújtott amerikai gazdasági segítség átalakul katonai részvétellé.

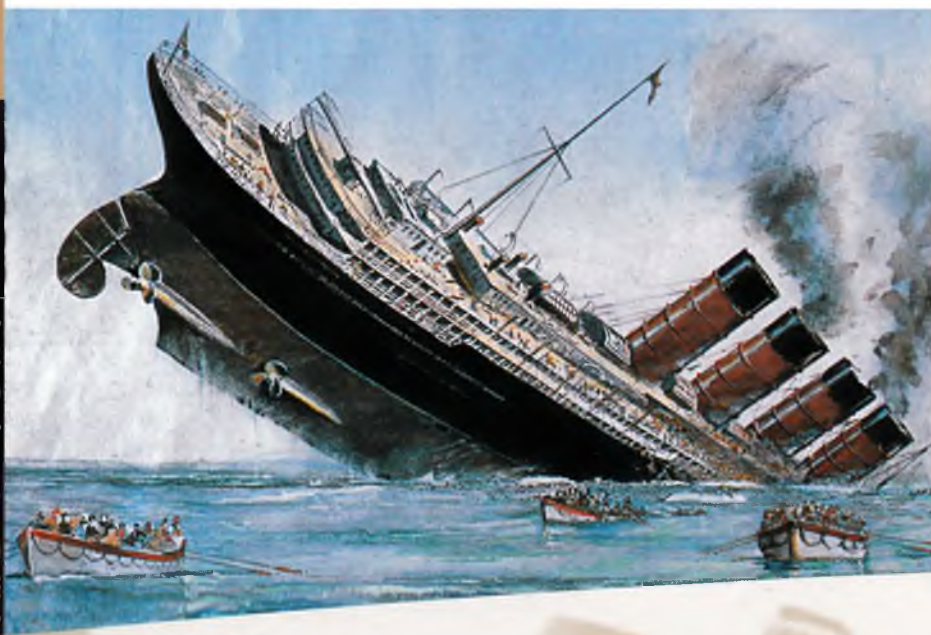
Pershing tábornok, az amerikai hadsereg főparancsnoka partra száll a franciaországi Boulogne-ban (1917. június 13.).

A megosztott nemzet

Az Egyesült Államokban számos európai bevándorló élt. Noha az amerikaiak többsége szimpatizált az antanttal*, azok, akik Németországból érkeztek – és ők is sokan voltak – Berlin szándékait karolták fel. Az írek nem szerették Angliát, a zsidók és a lengyelek hallani sem akartak Oroszországról, az olaszok pedig határozatlanok voltak. Emiatt Wilson elnök képes volt elfogadtatni azt személyes politikai meggyőződését, hogy az a jó, ha Amerika semleges marad.

Egyre kevésbé semleges semlegesség

Az amerikai semlegességet már 1914-ben kérdésessé tette az antant* tengeri blokádja*, amely akadályozta a kereskedelmet és sértette a hajózás szabadságát. 1915-ben egy német tengeralattjáró elsüllyesztett egy angol utasszállító hajót, a *Lusitaniát*, amely 1200 utast – köztük 128 amerikai állampolgárt – vitt magával a hullámsírbra. Ez óriási felháborodást váltott ki az Egyesült Államokban. A semlegességet leginkább a kereskedelem és a pénzügyek területén hagyták figyelmen kívül: az antanttal folytatott kereskedelem folyamatosan nőtt, míg Németországgal gyakorlatilag megszűnt a blokád miatt. Az angoloknak és a franciáknak nyújtott kölcsönök – amelyek az Egyesült Államoktól vásárolt alapanyagok fedezetéül szolgáltak – végérvényesen az antant ügye mellett kötelezték el Amerikát.

A Lusitania elsüllyesztése. Az utasszállító hajó megtorpedózása volt az Egyesült Államok hadba lépésének egyik kiváltó oka.

1918. szeptember 28.

A Balkán-félszigeten Bulgária megadja magát, és fegyverszünetet ír alá az antant meghatalmazottaival. A német vezérkar számára ez előrevetíti a frontvonalak általános összeomlását.

1918. október 3.

A német parlament bizalmat szavaz az újonnan megválasztott kancellárnak, Max von Baden hercegnek, aki a békekötés híve. Október 4-én békeajánlatot küld Wilson elnökhöz, aki visszautasítja azt.

Harc a tengerek szabadságáért

Az amerikaiak 1917 januárjában elképedve értesültek róla, hogy a németek katonai fellépésre akarták rávenni Mexikót az Egyesült Államok ellen. Néhány héttel később Németország korlátlan tengeralattjáróháborút hirdetett. Az amerikai közvélemény nem hagyhatta válasz nélkül ezeket a függetlensége és önbecsülése elleni támadásokat. Az Egyesült Államok 1917. április 2-án belépett a háborúba.

Wilson elnök bejelenti a szenátusnak, hogy hadat üzen Németországnak.

A németek által alábecsült hadsereg

Az Egyesült Államoknak – annak ellenére, hogy gazdasági ereje óriási volt – csupán meglehetősen gyenge, 200 000 fős, önkéntesekből álló hadserege volt. Ezért bevezették a sorozást*, mialatt megkezdődtek a tárgyalások az amerikai hadsereg európai bevetéséről. A Pershing tábornok vezette amerikai csapatok első alakulatai június végén érkeztek meg Európába. 1917 végén már 200 000 sammy* volt Franciaországban, 1918 novemberére pedig több mint 2 millió.

Megkönnyebbülés a szövetségeseknek

Megérkezése után Pershing azonnal tárgyalni kezdett Pétainnel. Megállapodtak, hogy az amerikai hadsereg önálló marad, amerikai parancsnokság alatt harcol, de jórészt francia fegyverzettel lesz felszerelve. Meg kellett szervezni a katonák Európába szállítását, majd eljuttatását a frontra a francia kikötőkből. Az amerikaiak gyorsan felépítették saját hatalmas raktáraikat, fegyvertáiraikat, állomásaikat, kiképzőtáborait. 1917 őszén már Lotaringiában állomásoztak. Az amerikai csapatok érkezése nagyon jókor jött a létszámgondokkal küszködő antanterőknek.

Megérkeznek az első amerikai csapatok egy franciaországi kikötőbe.

1918. október 28.

Csehszlovákia kikiáltja függetlenségét. Az új köztársaság Csehországot, Morvaországot és Magyarország főként szlovákok lakta felvidéki területeit foglalja magába, amelyek eddig az Osztrák–Magyar Monarchiához tartoztak.

1918. október 30.

A török csapatok feltétel nélkül megadják magukat. Az antant megbízottjaival aláírt fegyverszünet az Oszmán Birodalom végét jelenti. A két kulcsfontosságú török tengerszorost, a Boszporuszt és a Dardanellákat az antant ellenőrzi.

Az orosz forradalmak

Oroszországban a helyzet tragikus volt. A 29 hónapon át tartó háború a hatalmas veszteségekkel, a szigorú megszorításokkal, az áremelkedésekkel és a kilátástalansággal elcsigázta az országot és megmérgezte a közhangulatot. Az 1914-es hazafias lelkesedés már a múlté volt. A vezetők hozzá nem értése és visszaélései a cári kormányzat ellen hangolták az embereket. Sokak számára úgy tűnt, hogy elérkezett az idő az autokrácia* felszámolására és talán a cár leváltására is.

A februári forradalom

1917 februárjának végén (Európában március elején¹) a kemény tél miatt a petrográdi (Szentpétervár új elnevezése 1914-től) hatóságok csökkentették a liszt- és kenyéradagokat. Azonnal tüntetések robbantak ki, amelyeket a hatalom nem tudott leverni, mert a csapatok egy része áttért a felkelőkhöz. A forrongás végül a cár lemondásához vezetett. Ideiglenes kormány alakult, amely folytatni kívánta a háborút szövetségesei oldalán. A kormány hatalmát azonban kérdésessé tette, hogy az országban mindenütt megjelentek a forradalmi tanácsok, az úgynevezett szovjetek. Ők – a néppel teljes egyetértésben – a háború befejezését akarták.

¹ Oroszország 1918-ig a Julianus-naptárt használta, amely 13 napos késésben volt a Nyugaton használt Gergely-naptárhoz képest.

A petrográdi szovjet ülése a februári forradalom idején.

Harc a hatalomért

A forradalmárok legradikálisabb csoportja, a bolsevikok, Leninnel az élen (lásd a fenti képet) olyan programot hirdetett, amely nagyon tetszett a tömegeknek: „Békét, földet a parasztoknak, gyárakat a munkásoknak és szabadságot a népnek.” Az ideiglenes kormány kénytelen volt szembe szállni a bolsevikokkal, noha a hadsereg nagy része nem volt harcképes állapotban, a belső helyzet pedig folyamatosan romlott. Júliusban brutálisan leszámolt a bolsevik felkelőkkel – Lenin Finnországba menekült. Szeptemberben egy cári tábornok katonai hatalomátvételt kísérelt meg, sikertelenül. Ekkorra a bolsevikok a nagyobb városok szovjetjeiben már megkaparintották a hatalmat.

 Az ideiglenes kormány plakátja a szabadság nevében biztat háborús kölcsön jegyzésére.

1918. november 1.

A német tengerészek zendülése Kiel kikötőjében. A tengerészek megtagadják a harcot. A város munkásai is föllázadnak. A forradalmi láz szétterjed Németországban: kezdetét veszi az anarchia és a polgárháború.

1918. november 3.

Ausztria és az antant* fegyverszüneti megállapodást írnak alá az olaszországi Padovában, az olasz főparancsnokság székhelyén (Villa Giusti). Magyarországgal november 13-án kötnek fegyverszünetet Belgrádban.

1917. október 25-én (november 7-én) a bolsevik fegyveresek megtámadják a petrográdi Téli Palotát, az ideiglenes kormány székhelyét.

A KÜLÖNÖS UTAZÁS

Lenin az első világháború alatt Svájcban élt. Az 1917. februári forradalom hírére határozta el, hogy visszatér hazájába. A német kormány engedélyezte, hogy lezárt vasúti kocsiban átutazzon Németország területén. Berlinnek érdeke volt, hogy növelje a forradalmi kóroszt ellenségénél. Lenin április 3-án érkezett meg Petrográdba.

Az októberi forradalom

Oroszországban teljes zűrzavar uralkodott, és a bolsevikok egyre nagyobb hatalomra tettek szert. Október elején Lenin – aki időközben visszatért Finnországból – megszavaztatta a bolsevik párt központi bizottságával a felkelést. Október 25-én (Európában november 7-én) a vörösgárdisták és a balti flotta matrózai elfoglalták Petrográdot, és megdöntötték a kormányt. A szovjetek kongresszusa a bolsevikok nyomására még aznap új kormányt választott, a Népbiztosok Tanácsát, élén Leninnel. A Tanács első rendeletei a béketárgyalások megkezdéséről és a földosztásról szóltak.

Békét mindenáron

A következő hetekben Lenin felszámolt minden ellenállást. Hatalmat fegyveres munkások és népbírók felállításával, a bankok államosításával, a birodalomban élő nemzetiségek egyenjogúságának elismerésével, a politikai rendőrség és a Vörös Hadsereg létrehozásával szilárdította meg. Legfőbb célja a béke maradt. Tárgyalásokat kezdett Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával. Bár Oroszország korábban megállapodott szövetségeseivel, hogy nem köt különbékét, 1917. december 15-én aláírták a négy hétre szóló, és megújítható fegyverszüneti egyezményt.

A breszt-litovszki különbéke

Lenin úgy vélte, hogy a forradalom minden hadban álló nemzetre ki fog terjedni, de elsősorban Németországra, ezért igyekezett elnyújtani a béketárgyalásokat. A türelmetlen németek ezért 1918. február 18-án támadást indítottak, amely elsöpörte az orosz csapatokat. Lenin engedett, és március 3-án aláírták a békeszerződést Breszt-Litovszkban. A békefeltételek nagyon szigorúak voltak Oroszországra nézve: elvesztette Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot, Ukrajnát és néhány más kisebb területet. De Leninnek időre volt szüksége, hogy megszilárdítsa hatalmát.

1917. december 15-én a bolsevikok aláírják a fegyverszünetet.

1918. november 9.

A forradalmi mozgalmak és a Németországot megmenteni akaró politikusok nyomására II. Vilmos német császár lemond, és Hollandiába menekül. Max von Baden kancellár is leköszön hivataláról. A szocialista Philipp Scheidemann kikiáltja a köztársaságot.

1918. november 11.

A forradalmi nyomás hatására I. (IV.) Károly, az Osztrák–Magyar Monarchia császára lemond Ausztriában az államügyek irányításáról. Másnap kikiáltják az osztrák köztársaságot. November 16-án megszűnik a magyar köztársaság is.

Német offenzívák 1918 tavaszán

Az 1917-es év két katasztrófával zárult az antant* számára: az osztrák-magyar és a német hadsereg Caporettónál áttörte az olasz frontot, az oroszok pedig fegyverszünetet kötöttek a németekkel. Ezek az események vajon nem újabb forradalmi mozgalmak előhírnökei voltak? Franciaországban egy öreg, de nagyon energikus politikus került a kormány élére: Clemenceau. Programja nagyon egyszerű volt: megnyerni a háborút.

1918 márciusában a német csapatok áttörték a frontvonalat. Újrakezdődött a mozgóháború.

Hindenburg támadása

Az Oroszországgal kötött különbéke reális lehetőséget kínált Berlin számára, hogy a nyugati fronton is győzelmet arasson, hiszen emiatt átmenetileg Hindenburg csapatai létszámfölénybe kerültek. Németországnak – amelyet az antant* tengeri blokádjá* napról napra jobban fojtogatott – létfontosságú volt, hogy döntő csapást mérjen az ellenségre, még mielőtt a frontra megérkező amerikai csapatok miatt az antant nyomasztó túlereje érvényesülne. A német villám 1918. március 21-én csapott le Pikárdiában. A támadás a meglepetés erejével hatott, angol-francia oldalon rés nyílt a fronton, és Párizs újból veszélyben forgott. Cselekedni kellett! Clemenceau Foch tábornokot (baloldalt) nevezte ki a franciaországi szövetséges csapatok főparancsnokának. A német előretörés lelassult, majd április elején folytatódott.

A „KÖVÉR BERTA” PÁRIZST BOMBÁZZA

1918. március 23-án hatalmas robbanások rázták meg a francia fővárost. Ugyanakkor egyetlen légvédelmi sziréna sem szólalt meg, egyetlen repülőgépet sem láttak. Ez idáig csupán légi bombázásokra került sor, mert az ágyúk nem voltak képesek 35 kilométernél messzebbre tüzelni. A front pedig több mint 100 kilométerre volt Párizstól. Ennek ellenére nyilvánvalóvá vált: óriási ágyúkkal lövik Párizst. A várostól több mint 100 kilométerre felállított négy ágyúból a németek március és augusztus között 367 lövedéket lőttek ki, amelyek 256 embert öltek meg és 620-at sebesítettek meg. A párizsiakat ezeket az ágyúkat is – helytelenül – „Kövér Bertának” nevezték.

1918. november 11.

A compiègne-i erdőben, Foch főparancsnok vasúti kocsijában a német küldöttség aláírja a fegyverszünetet. Véget ér az első világháború.

1918. november 11.

Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia veresége után Lengyelország visszanyeri teljes függetlenségét. (Korábban Oroszország mellett e két állam is birtokolt lengyel területeket.)

A nyugati front 1918-ban

- Német támadások
- Német előrenyomulás
- A front 1918 márciusában
- Szövetséges támadások
- A szövetségesek térfoglalása
- A front 1918. nov. 11-én

Nagy német sikerek, de...

A németek 60 kilométert törtek előre. Az antant-erők veszteségei meghaladták a 300 000 főt, amelyből 100 000 volt a fogoly. Hindenburg bizonyítottan látta, hogy a mozgóháborúban még lehetséges kivívni a győzelmet. Április 9-én újabb nagy erejű támadást indított Flandriában, majd május 27-én a Chemin des Dames térségében. A németeknek minden alkalommal sikerült áttörni, de a hatalmas erőfeszítések során a német csapatok kimerültek. Az utolsó támadás július 15-én Champagne-ban elérte Château-Thierry vonalát. Foch azonban ellentámadást indított. A Marne vonalánál elért sikere (második marne-i csata) végett vetett a német győzelmi reményeknek.

A végső csapás

Foch tábornok, aki március 26. óta a franciaországi antantcsapatok főparancsnoka, több száz harckocsival rendelkezett, repülőgépei uralták a teljes légteret, az amerikai hadsereg pedig minden hónapban újabb 250 000 katonával növelte létszámát. Elérkezett a németekre mért végső csapás ideje. Foch úgy gondolta, erre csak 1919 márciusában kerülhet sor, a németek kifáradását érzékelve azonban 1918. augusztus 8-án újabb támadást indított. Később ezt a napot „a német hadsereg fekete napja”-ként emlegették.

Menetelés a Rajna felé

A német katonák a háború során először mutat-ták a fáradtság, sőt a gyengeség jeleit. Fochnak sikerült megvalósítania azt, amit ellenfelének, Hindenburgnak nem: szeptember 26-tól kezdve nagy erővel, egyszerre több helyen indított offenzívát a német állások ellen. A támadások ugyan nem zúzták össze a német frontot, de jelezték a német legfelsőbb parancsnokságnak, hogy vereségük a küszöbön áll. A politikusokon volt a sor, hogy tárgyaljanak, mielőtt valami visszafordíthatatlan történne.

37 milliméteres ágyú amerikai kezelőszeméllyel.
Egyre több sammy* érkezett a frontra,
s jelenlétük sorsdöntő volt.

1918. november 13.

A németek vereségét követően Oroszország bolsevik vezetése nem ismeri el többé a breszt-litovszki békét, amelyet 1918. március 3-án írt alá.

1918. november 18.

A német vereség után Litvánia – amelyet Oroszország a breszt-litovszki békében átengedett Németországnak – kikiáltja függetlenségét.

A harckocsi

A lánctalppal ellátott, felfegyverzett jármű ötlete már a háború előtt is felmerült, de egyik vezérkar tetszését sem nyerte el. Ez még a lovak kora volt, nem a benzinmotoroké. A háború kitörése után néhány héttel mégis sikerült meggyőzni néhány felelős személyt, hogy kipróbálják a lánctalpas vontatóra helyezett páncélozott vezetőfülkét. Annál inkább, mivel a lövészárók-háború egyre jobban rávilágított a korábban használt fegyverek korlátaira.

AZ ANGOL MARK I-ESEK

Angliában – Franciaországhoz hasonlóan – már 1915-ben megkezdődtek a kísérletek. 1916-ban a britek voltak az elsők, akiknek sikerült harckocsit gyártaniuk: ez volt a 8 méter hosszú és több mint 30 tonnát nyomó Mark I. Tanknak – vagyis üzemanyagtartálynak – nevezték, hogy félrevezessék a kíváncsiskodókat és megtévezzék a kémeket. Mintegy 60 harckocsit már a Somme folyónál is bevetettek 1916 szeptemberében, de ez az akció még túl korai volt. A harckocsik megjelenése meglepetést keltett, de a nem megfelelő felkészülés miatt az új fegyver nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

AZ ELSŐ FRANCIA HARCKOCSIK

Franciaországban Estienne ezredes támogatta kitartóan ennek a különleges tüzérségnek* az ötletét. 1917-ig kellett várni arra, hogy az első francia harckocsik megjelenjenek a harcmezőn. Az április 16-án a Chemin des Dames vidékén indított támadásban (lásd az 52. oldalt) különböző típusok vettek részt: a 14 tonnás Schneider és a 23 tonnás Saint-Chamond (lásd a jobb oldalon). A francia páncélos fegyvernem első bevetése azonban teljes kudarcnak bizonyult. A meghibásodások, az azokból eredő tüzek és a német tüzérség* találatai miatt mire leszállt az este, a bevetésre került 132 harckocsiból 76-nak a roncsa hevert a harcmezőn. A franciák sikertelenségéből a németek azt a következtetést vonták le, hogy a rohamtüzérségre nem vár nagy jövő a harcokban.

1918. november 21.

I. Albert belga király ünnepélyesen bevonul Brüsszelbe. Új kormányt állítanak fel, miután a király fontos reformokat jelent be: általános választójog a férfiaknak, szociális intézkedések, a szakszervezetek szabad szerveződése.

1918. december 1.

Megszületik „nagy” Románia. A Kárpátok keleti és déli oldalán fekvő királyság területe jelentősen gyarapodik az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, Oroszország és Bulgária meggyengülése miatt. December 1-je nemzeti ünnep Romániában.

SÉRÜLÉKENY ÉS NEHEZEN IRÁNYÍTHATÓ HARCJÁRMŰVEK

Az első harckocsik nehezen irányítható monstrumok. Felépítésük miatt sérülékenyek, emellett zajosak voltak és nagyon lassan – alig 3 km/óra sebességgel – haladtak az egyenetlen harci terepen. Gyakran elakadtak a szögesdrótokban, belesüppedtek a sáros talajba vagy egyensúlyukat veszítve belefordultak a túl széles lövészárkokba. A személyzet munkáját kényelmetlenné tette a zaj, a hőség, az olajszag, a kipufogógáz. Ráadásul a harckocsik csupán 2-3 cm vastag páncélzata nem nyújtott védelmet a gránátok, de még a nagyobb repeszek ellen sem.

A NÉMET HARCKOCSI

A németek nem vették komolyan a harckocsi megjelenését. Néha felhasználtak néhány angol „tankot”, amelyet a személyzete elhagyott vagy műszaki meghibásodás miatt maradt a csatatéren, de a német parancsnokság nem mérte fel az új harceszköz jelentőségét. Ennek ellenére 1918-ra a németek is megterveztek egy hatalmas, több mint 40 tonnás harckocsit, amelynek kezelőszemélyzete 18 fő volt: ez az A7 Wagen (vagy A7V), amelyből legyártottak mintegy negyven példányt. *(Jobb oldalon egy új-zélandi katonák által elfogott példány látható.)*

A RENAULT KÖNNYŰ HARCKOCSIK

Clemenceau hatalomra kerülése után – a hadügyminisztérium helyettes államtitkárának ellenkezése ellenére – Estienne keresztülvitte ötletét egy tömegesen bevezethető könnyű harckocsiról. Louis Renault tanulmányozta az elképzelést, majd megtervezte a 7 tonnás szerkezetet. A kisméretű, 34 lóerős motorral ellátott harckocsinak forgatható lövegtornya volt, amelyben egy géppuska vagy egy 37 milliméteres ágyú kapott helyet, személyzete pedig csupán 2 főből állt. E könnyű harckocsiból (Renault FT 17)

1918 novemberére már több mint háromezret szállítottak le, elsősorban a francia és az amerikai hadsereg részére.

1918. december 1.

A szerb, horvát, szlovén, bosnyák és montenegrói területek a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban egyesülnek (amelyet 1929-től Jugoszláviának neveznek). Az új államban három vallás, két ábécé, négy nyelv és ennél is több nemzetiség él együtt.

1918. december 10.

A kémiai Nobel-díjat – a műtrágyagyártásban fontos ammóniaszintézis felfedezéséért – a német Fritz Haber kapja, aki sokat dolgozott a különböző harci gázok kifejlesztésén, és személyesen irányította a klórgáz bevetését Ypres-nél (lásd a 44. oldalon).

A központi hatalmak összeomlása

Az Egyesült Államok belépett a háborúba, de Wilson elnök nem mindenben értett egyet az antanthatalmak céljaival. 1918 januárjában 14 pontban tette közzé a háború utáni rendezésre vonatkozó elképzeléseit. E pontok demokratikus elveket tükröztek. 1918 októberében Németország megpróbált az Egyesült Államokkal egyezkedni a békéről, a 14 pont alapján.

1918 elejétől egyre komolyabb sztrájkok és éhsztrájkok történtek Németország-szerte.

Komoly nyugtalanság Berlinben

A visszavonuló német csapatok a Rajnához közeledtek. Pétain nagyszabású offenzívát készített elő, amely a német visszavonulást fejezteszt meneküléssé változtathatta. A német belpolitikai helyzet is aggasztó volt: a nép békét követelt, forradalmi megmozdulások törtek ki és a monarchikus államforma is veszélybe került. 1918. október 4-én, amikor a balkáni front összeomlott, az új német kormány az Egyesült Államokhoz fordult békeajánlatával.

A Keleti Hadsereg nagy pillanata

A Franchet d'Esperey francia tábornok parancsnoksága alatt álló balkáni antantcsapatok 1918. szeptember 15-én támadást indítottak a bolgárok állásai ellen Macedóniában. Bulgária szeptember 29-én megadta magát. A szerbek a Duna elérése után november 1-jén már Belgrádban voltak. A Keleti Hadsereg, amely sokáig az antant* „mostohagyereke” volt egy elfelejtett hadszíntéren, most a középpontba került, mivel Németország hátát fenyegette. Berlin volt a tét.

A Konstantinápolyhoz közeledő britek mind több török foglyot ejtettek.

Angol támadások Palesztinában és Mezopotámiában

Az arab felkelőkhöz csatlakozó brit csapatok támadása is szeptemberben kezdődött, és a török hadsereg vereségével végződött. Az antantcsapatok szeptember 30-án Damaszkuszt, október 25-én pedig Aleppót foglalták el. A törökök, akiket az antanterők délről és nyugatról is fenyegettek, fegyverszünetet kértek. Mivel a Közel-Keletet* saját befolyási övezetként akarták megtartani, a britek arra törekedtek, hogy a törökök csak velük tárgyaljanak.

1919. január 5.

A Spartacus-szövetség – az orosz bolsevikokhoz hasonló forradalmi csoport Németországban – tagjai fegyveres felkelést robbantanak ki Berlinben. A felkelést a kormánycsapatok január 13-ára leverik.

1919. január 15.

Kormánypárti fegyveresek meggyilkolják Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet, a Spartacus-szövetség vezetőit, akik 1918. december 31-én részt vettek a német kommunista párt megalapításában.

● Ausztria–Magyarország összeomlása

1918. október 24-én az olasz hadsereg is támadásba lendült, és nagy győzelmet aratott Vittorio-Venetonál. Az osztrák–magyar hadsereg egységét már aláásták a különböző nemzetiségi mozgalmak, s egyszerűen széthullott. A birodalom népei – magyarok, csehek, románok, horvátok, szerbek stb. – sorra kikiáltották függetlenségüket. I. Károly császár megbízottjai november 3-án, Padovában aláírták a fegyverszünetet. Az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt létezni, Németország egyedül maradt a harcmezőn.

A német katonai küldöttség aláírja a kemény feltételeket tartalmazó fegyverszüneti megállapodást Foch marsall szalonkocsijában, a compiegne-i erdőben.

Párizsban civilek és katonák együtt ünnepeltek az utcákon, miután kihírdették a fegyverszünetet.

1919. január 16.

Az Egyesült Államokban megszavazzák azt a törvényt, amely megtiltja mindenféle alkoholt – beleértve a sört és az almabort is – gyártását, szállítását, importálását, exportálását és eladását az ország területén. (1920 januárjában lép életbe.)

WILSON ELNÖK 14 PONTJA

Wilson elnök (lásd a képen) javasolta a titkos diplomácia megszüntetését, a tengerek és a nemzetközi kereskedelem szabadságát, a fegyverkezés korlátozását, a gyarmati* kérdések szabályozását és egy új szervezet, a Népszövetség* létrehozását, amelynek a világbéke fenntartása lenne a feladata. Az amerikai elnök azt javasolta, hogy a központi hatalmak* ürítsék ki a megszállt orosz és belga területeket, Elzászt és Lotaringiát pedig csatolják Franciaországhoz. Számos pont a közép-európai országokra vonatkozott és a nemzetek szabad önrendelkezési jogára.

● Fegyverszünet Németországgal

Németországban a tengerészek fellázadtak, miközben munkás- és katonatanácsok alakultak. Az antant* bejelentette, hogy a fegyverszüneti feltételek nem képezhetik vita tárgyát, vagyis azokat a győztesek szabják meg. November 7-én német követek jelentek meg a szövetséges vonalak előtt, és kérték a harcok felfüggesztését. Berlinben tovább romlott a helyzet: 9-én Vilmos császár lemondott a trónról és Hollandiába menekült. November 11-én hajnali 5 órakor aláírták a fegyverszünetet, amely 11 órakor lépett életbe.

1919. január 18.

Párizsban megkezdődnek a háborút lezáró békekonferencia előkészítő munkálatai. A vesztesek nem szólhatnak bele a háború utáni rendezésbe. A Németországgal kötött békeszerződést 1919. június 28-án írják alá Versailles-ban.

A békekötés

A francia katonák Strasbourghban, Mulhouse-ban és Metzben tartottak felvonulást. A belga király visszatért palotájába. Belgrád ünnepelt, Bukarest ujjongott. Az olaszok a még osztrák kézen lévő Trieszt felé tekintettek. Lengyelek, csehek, szlovákok, szlovének és horvátok ismerkedtek a függetlenséggel. Az első békében töltött karácsony után Európa minden nemzete sokat várt a Párizsban megkezdődött béketárgyalásokról.

● Tárgyalások Németország nélkül

A fegyverszünet nem a háború végét jelentette, csupán a fegyverek hallgattak el. Elkerülendő, hogy folytathassa a harcot, Németországnak át kellett adnia katonai felszerelése – ideértve a tengeralattjárókat is – és szállítóeszközei nagy részét az antanterőknek. Minden egységét ki kellett vonnia a megszállt területekről és a Rajna bal partjáról. Németország várta, hogy meghívják a tárgyalóasztalhoz. A győztesek azonban úgy döntöttek, hogy a legyőzöttek jelenléte nélkül tárgyalnak majd a rendezésről.

1919. május 12-én a németek felháborodásukat fejezik ki a szövetségesek által kidolgozott versailles-i békeszerződés feltételei miatt.

● Egymástól nagyon különböző érdekek

Huszonhét nemzet képviselői voltak jelen Párizsban. A legfontosabb kérdésekről azonban az Egyesült Államok elnöke, valamint a francia, a brit és az olasz miniszterelnökök döntöttek. Wilson világbékéről álmodott, és a Népszövetség* megalakításának ötletét képviselte. Clemenceau teljesen lefegyverzett Németországot akart, amelynek háborús jóvátételt kell fizetnie. Lloyd George az európai hatalmi egyensúlyt támogatta: nem volt benne bosszúvágy, kímélni akarta a legyőzöttet. Orlando csak az olasz érdekeket védte.

1919. január 25.

André Citroën bejelenti, hogy párizsi lőszer- és gránátgyártó üzemét autógyárrá alakítja. Úgy tervezi, hogy a gyárban naponta 100 autót fognak előállítani ugyanabból a típusból.

1919. január 25.

A szövetségesek jóváhagyják a Wilson elnök 14 pontjában javasolt Népszövetség* felállításának gondolatát. Április 28-án Genfben jelölik ki a szervezet székhelyét.

● A versailles-i békeszerződés aláírása

A békeszerződés tervezetét 1919 májusában átadták Németországnak, amely 15 napot kapott, hogy megjegyzéseket fűzzön hozzá. Németország visszautasította a békeszerződést, de az antant június 15-én közölte a weimari* kormánnyal, hogy öt napja van a dokumentum elfogadására, különben Foch marsall támadást indít Berlin ellen. A kényszerhelyzetbe került németek tudatták a győztesekkel, hogy aláírják a szerződést. Az aláírási szertartásra 1919. június 28-án került sor a versailles-i palota tükörtermében.

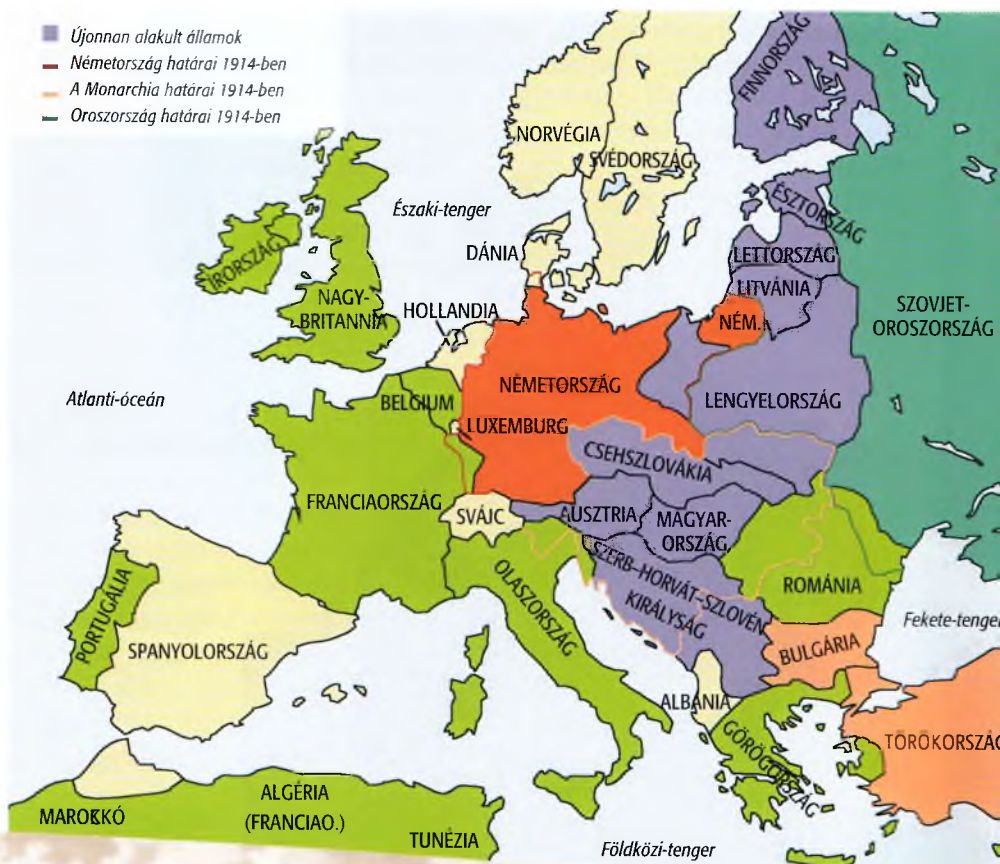
● A békeszerződés feltételei

Elzász és Mosel (Lotaringia) területét visszacsatolták Franciaországhoz. Az újra független Lengyelország is kapott német területeket és egy folyosót a tengerhez Gdańsk környékén. Németországot megfosztották gyarmataitól, amelyeket főként Anglia és Franciaország osztott fel egymás között. A német hadsereg létszámát 100 000 főben korlátozták. Jótételei bizottság határozta meg, hogy mekkora összeget fizessen jótételeként a legyőzött ország a győzteseknek. Ennek kifizetéséig az antanterők megszállták a Rajna bal partját. A békeszerződés Németországot tette felelőssé a háború kitöréséért.

● A többi békeszerződés

1919 ősztől a vesztes államok egymás után írták alá a győztesek által rájuk kényszerített békeszerződések: Ausztria Saint-Germain-en-Laye-ben, Bulgária Neuilly-ben, Magyarország Trianonban, Törökország pedig Sevres-ben. Ezek a szerződések különböző határváltoztatásokat tartalmaztak, amelyek elméletben tiszteletben tartották a népek önrendelkezési jogának Wilson elnök által megfogalmazott alapelvét. Valójában az új határokat inkább a győztesek (elsősorban Franciaország) hatalmi érdekei szerint húzták meg. Emiatt az amerikai szenátus visszautasította a versailles-i szerződés ratifikálását*.

Europa az első világháború után

1919. február 8.

Létrejön az első kereskedelmi légi összeköttetés Párizs és London között egy Forman Goliath repülőgéppel, amely 11 utast szállt a fedélzetén.

1919. február 11.

A Weimar* városában összeült törvényhozás megválasztja az első német elnököt, Ebertet. Júliusban megszavazza a weimari köztársaság alkotmányát, amely 17 szövetségi államból (Land) álló demokratikus és parlamentáris köztársaságot hoz létre.

A győzelem... és utána?

1914-ben Európa uralta a világot. 1919-ben egy mindent felemészítő háborúból próbált kilábalni. Három birodalom összeomlott: az Osztrák–Magyar Monarchia és a Török Birodalom területén új államok osztoztak, Oroszországban a vörösök (bolsevikok) harcoltak a fehérekkel (a cári rendszer híveivel). Németország a polgárháború küszöbén állt.

Rémisztő veszteségek

Az emberéletben bekövetkezett veszteség rettető volt. Körülbelül 10 millió katona halt meg. Oroszország és Németország egyaránt 2–2 millió, Nagy-Britannia közel 750 000, az Egyesült Államok 116 000 embert vesztett. Franciaországban – amely 1 420 000 katonáját siratta – a 20 és 45 év közötti férfiaknál tízből kettő meghalt, három megsebesült, egy pedig állami járadékból tengette életét. A katonai áldozatokhoz hozzá kell számolni a sok civil, akik a nélkülözések, a megszállás vagy a háborús események miatt veszítették életüket. Itt kell említeni az örmény népirtás áldozatait és azokat a milliókat is, akikkel a spanyolnátha végzett.

Egyike a több ezer kis temetőnek, amely a harcmészőket szegélyezi.

Több millió sebesült

A hadviselő államoknak több mint 20 millió sebesültet – ebből az antantnak* 13 milliót – kellett ápolni, segíteni, protézisekkel* ellátni és állami járulékból részesíteni. Csak Franciaországban 3,5 millió különböző mértékben megsebesült embernek kellett megfelelő munkát találni. Közülük 300 000 hadirokkantnak állandó segítségre volt szüksége és kárpótlásra volt jogosult. Mindez évtizedekig hatalmas anyagi terheket rótt a kormányokra. Más sebek is léteztek: 4 millió özvegy – közülük 600 000 Franciaországban – és legalább ennyi árva gyászolta elvesztett hozzátartozóját.

Egy hadirokkant újra tanulja használni a kezét.

1919. március 23.

Benito Mussolini – aki korábban újságíró volt – megalapítja az olasz fasiszta mozgalmat. A katonai jellegű mozgalom magját a világháború frontharcosai jelentik, és az olasz liberális parlamentáris rendszerrel elégedetleneket akarja zászlaja alá gyűjteni.

1919. április 19–21.

A Fekete-tengeren, Szevasztopol előtt állomásozó francia flotta – amely a Vörös Hadsereg előrenyomulását hivatott megakadályozni – tengerészei követelik a háború befejezését és a visszatérést Franciaországba. A lázadást kemény eszközökkel leverik.

Elpusztult város. Franciaországban a frontvonal mentén mindenhol ilyen mértékű volt a pusztítás.

● Elpusztított területek

A háború befejeztével az elmenekült lakosság visszatért lakóhelyére. Az otthon talált pusztulás leírhatatlan. Franciaország földje ugyanolyan súlyos sebeket szenvedett el, mint lakossága. Több száz falu megsemmisült. Az állatállományt megtizedelték. Az Északi-tengertől Svájcig 800 kilométer hosszan és 20 kilométer szélességben eltűntek az erdők, a szántóföldeket pedig ócskavas, robbanószerek, valamint holttestek százezrei borították. Mindezt össze kellett gyűjteni, a halottakat pedig kellő tiszteletadás mellett el kellett temetni.

Ennyi maradt egy fonodából a német csapatok távozása után.

● Újjáépítendő ipar

A háború különösen nagy károkat okozott Franciaország ipari területein. A megszállt megyéket a németek négy éven át gazdaságilag kizsákmányolták – ez a gyakorlatban végül a fosztogatás szintjére süllyedt. A legrosszabb az volt, hogy visszavonulásuk előtt a németek mindent elpusztítottak, amit nem tudtak magukkal vinni. A szövőgépeket összetörték, a szén- és vasércbányákat elárasztották vízzel, a kohókat tönkretették, az ipari létesítményeket pedig felrobbantották. A pusztítás gyakorlatilag az egész északi ipari területet érintette. Az újjáépítés mellett ismét át kellett állni a haditermelésről a „békés” termelésre.

● De „Németország megfizet”

A jóvátételi bizottság azon dolgozott, hogy felmérje a károkat (lásd a 71. oldalt). Mindenki úgy gondolta, hogy ezeket Németország fogja megtéríteni. De lehet-e csillagászati nagyságú összegeket követelni egy kivérzett, gazdaságilag tönkrement, a vereségtől megbénult országtól? A meggyengült Németország nem volt abban a helyzetben, hogy a gazdaságát túlságosan megterhelő jóvátételt megfizesse. A győztesek békéje nem igazán a megbékélést szolgálta. Az óceán túloldalán az Egyesült Államok és Japán nagy gazdasági fellendülést éltek meg, a gyarmatosított* országok pedig azt hitték, hogy részvételük a nagy öldöklésben megnyitja számukra a függetlenséghez vezető utat. Európában, miközben sok veterán hitte, hogy ez volt az utolsó háború, mások a bosszúról álmodtak és egy új európai rendet készítettek elő.

A kiéhezett berliniek mindent megtesznek, hogy ennivalót találjanak.

1919. június 14–15.

Az első sikeres leszállás nélküli transzatlanti repülés. A pilóta és a navigátor, mindketten angolok, 16 óra és 27 perc alatt tette meg az utat, ami igen mozgalmasra sikerült az erős légörvények miatt.

1919. június 21.

A német hadiflotta – amelyet a skóciai Scapa Flow kikötőjében állomásoztattak a győztesek – visszautasítja hajói átadását az antanterőknek, és elsüllyeszti önmagát.

**JEGYEZZETEK
HADIKÖLC SONT!**

A világháború bűnbakja: Magyarország

Az Osztrák–Magyar Monarchián belül Magyarország nem rendelkezett sem önálló külpolitikával, sem számottevő önálló haderővel. Ennek ellenére a magyar katonák a háború első percétől az utolsóig harcoltak a közös hadseregben. A világháborús vereség után pedig a győztesek Magyarországot megfosztották területének kétharmadától és lakosságának több mint a felétől.

Magyar katonák a frontokon

1914-ben a gyors orosz mozgósítás miatt egyszerre kezdődtek meg a harcok Szerbia és Oroszország ellen. Az 1,8 milliós osztrák–magyar hadsereg az első hónapokban 1 millió katonát veszített (halottak, sebesültek, fogságba esettek). 1915-ben sikerült legyőzni a szerbeket (lásd a 39. oldalt). Az oroszok ellen 1916-ban vívták a legsúlyosabb harcokat. A németekkel közösen a Monarchia itt több győzelmet aratott.

Az olasz frontot (lásd a 38. oldalt) olyan véres helyszínnek jelzik, mint a 12 ütközetben feldúlt Isonzó folyó vidéke, a sziklás Doberdói fennsíkkal, vagy a Piave völgye.

Az antant* területi ígéreteiben bízva Románia 1916. augusztus 27-én megtámadta Magyarországot. A német és az osztrák–magyar erők pár hét alatt vereséget mértek a románokra, sőt Románia legnagyobb részét a háború végéig megszállva tartották.

A Monarchia katonailag végül az olasz fronton omlott össze (lásd a 69. oldalt).

„Ebből az ágyúból győzelmi érmek készülnek.” Oroszoktól zsákmányolt ágyú a budapesti Vörösmarty téren.

Sebesültszállítás

A háterszág

A négyéves háború alatt Magyarország területéről 3,4 millió katonát küldtek a frontra. Közülük 530 ezren elesetek, 1,4 millióan megsebesültek és 833 ezren kerültek hadifogságba. A háterszágban már 1915-ben bevezették a jegyrendszert. Az élelmiszereket az állam rekvirálás* útján szerezte be, a fontos ipari üzemeket pedig katonai felügyelet alá helyezték. Az állam növekvő pénzkibocsátással fedezte a háborús költségeket, s így az egekbe szökő infláció miatt a reálbérek 1918-ra az 1914-es szint alig felére csökkentek. A kezdeti hazafias lelkesedés gyorsan elmúlt. 1918-ra már mindenkinek egyetlen kívánsága volt: legyen vége a háborúnak!

Budapest
augusztus 20-án
a körmenetben
honvédek vitték
a Szent Jóbbot.

1919. július 12.

Az antant megszünteti a Németország elleni tengeri blokádot. Az Egyesült Államok még e hónapban helyreállítja kereskedelmi kapcsolatait Németországgal.

1919. augusztus 4.

Román csapatok elfoglalják Budapestet. Gyári berendezések és műkincsek tömegét szállítják el. 1919. november 14-én vonulnak ki a városból, a párizsi békekonferencia nyomására.

PRZEMYŚL

Przemysł az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb erődje volt, amely Galiciában biztosította az Oroszországgal szembeni védelmet. 1914 szeptemberében az orosz csapatok bekerítették, de 24 napi ostrom után felhúgosták a harcot (október 10.). A második ostrom 1914. november 2-án kezdődött.

A védők 1915. március 23-án – már az éhhalál küszöbén – feladták a rommá lett erődjöt. 120 000 katona került orosz hadifogságba. Az osztrák–magyar csapatok a gorlicei áttörést követően 1915. június 3-án visszafoglalták a várost.

Nemzetiségek Magyarországon

Magyarország 18 millió lakosságának csak az 55%-a volt magyar. A háború során a nemzetiségi vezetők egyre merészebb követeléseket fogalmaztak meg. A szlovákok a csehekkel közös államot, a románok Romániához való csatlakozást, a szerbek és a horvátok egy új délszláv államot akartak. 1918 tavaszától az antant* egyértelműen támogatta a nemzetiségek törekvéseit, így azok 1918 októbere és decembere között sorra kimondták elszakadásukat Magyarországtól.

Torpedó betöltése
egy osztrák
hadihajón

HÁBORÚ AZ ADRIÁN

Olaszország hadba lépése után az antant az Otrantói-szorosban felállított tengeri zárral lehetetlenné tette, hogy a Monarchia hajói kijussanak a Földközi-tengerre. Horthy Miklós tengernagy jói megtervezte támadása 1917. május 15-én feltörte ezt a zárat. A támadásban megsebesült Horthyt egy évvel később a császári és királyi flotta parancsnokává nevezték ki. A háború végén neki jutott az a keserű feladat, hogy átadja a flottát a megszülető Jugoszláv államnak.

1920. január 20.

Hollandia megtagadja II. Vilmos kiadását. A háborús vereség küszöbén trónjáról lemondott német császár Hollandiába menekült. A világháborúban győztes hatalmak kérték kiadását, hogy felelősségre vonhassák.

„Nem akarok többé katonát látni”

A háborús vereség hatására nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia bomlott fel, hanem a történelmi Magyarország is. A frontról hazatérő katonákat a függetlenné vált ország új kormánya azonnal leszerelte és hazaküldte. „Nem akarok többé katonát látni” – mondta a hadügyminiszter. A szomszédos – esetenként új – államok hadseregei így ellenállás nélkül foglalhattak el nemcsak nemzetiségi, hanem magyarlakta területeket is. Szerzeményeik többségét később a békeszerződés sem adta vissza Magyarországnak.

Kolduló vak katona a háború után

Megkéssett békekötés

A háború utáni kilátástalan helyzetben Lenin követői, a magyar bolsevikok puccsal átvették a hatalmat. A tanácsköztársaság* harcai, majd a leverését követő zavaros állapotok miatt Magyarországgal csak 1920. június 4-én került sor a békeszerződés aláírására, a versailles-i Nagy-Trianon kastélyban. Az ország területe 282 000 km²-ről 93 000 km²-re csökkent, 18,2 millió lakosságából csupán 7,6 millió maradt. 3,2 millió magyar került más államok fennhatósága alá. A magyar hadsereg létszámát 35 000 főben korlátozták. Az elcsatolt területeken voltak a nyersanyaglelőhelyek és sok nehézipari központ. Csonkává vált az ország út- és vasúthálózata. Egy megalázott, ellenséges államok gyűrűjébe zárt, a korábbinál jóval kedvezőtlenebb létfeltételeket kapott országnak kellett talpra állnia.

1920. április 20.

Antwerpenben megkezdődik a VII. nyári olimpia. A világháborúban vesztes országok sportolói nem vehetnek részt a játékokon. Mivel az olimpián női sportolók sem indulhatnak, 1921-ben külön női olimpiát rendeznek Monte Carlóban.

Kislexikon

Aknatelepítés

Lehorgonyzott vagy úszó aknáknak telepítése az ellenség által használt kikötők, szorosok vagy kereskedelmi hajóutak mentén. Az akna akkor robbant fel, ha a hajótest megérintette érzékelőit. Sok hajó süllyedt el, miután ráfutott egy ilyen aknára.

Annektálás, annexió

Amikor egy állam egy másik állam területét, vagy e terület egy részét katonai erővel bekebelezi (a saját területéhez csatolja).

Antant

Katonai-hatalmi szövetség Franciaország, Oroszország és Anglia között, amely szemben állt a hármasszövetséggel. Először a francia–orosz szövetség jött létre 1892-ben. Az Anglia és Franciaország között 1904-ben aláírt szerződést nevezik entente cordiale-nak (szívélyes egyetértésnek) – innen származik az antant elnevezés. A sort 1907-ben Oroszország és Nagy-Britannia szövetségkötése zárta.

Autokrácia

Olyan kormányzati rendszer, amelyben az uralkodót nem választják, és hatalmának semmilyen korlátozását nem ismeri el.

Bajonett

A szurony elnevezése, a francia Bayonne városról, ahol először használták ezt a puskacsőre erősített szűrőfegyvert a XVII. században.

Blokád

Egy terület vagy ország elszigetelése, személy- és áruforgalmának megakadályozása. A katonai hadműveletek kiegészítő akciója, amelynek célja az ellenség legyengítése.

Defetizmus

Egy ügy sikerében nem bízó, annak kudarcát váró és hirdető magatartás.

Dicsőséges múlt

Verdun már a Frank Birodalomnak is fontos városa volt. 843-ban Nagy Károly unokái itt osztották fel három részre a birodalmat. A város sokáig a Német–római Császársághoz tartozott, s a harmincéves háborúban került Franciaországhoz. A porosz–francia háború után (1870–1871) a németek ellen kiépített erődrendszer kulcsvárosa, a francia védelem büszkesége.

Dreadnought

Új típusú, nagyméretű csatahajó, amelyet erős páncélzattal és nagy űrméretű lövegekkel láttak el. (Az angol szó jelentése: semmitől sem fél.) Angliában kezdték el gyártani 1906-ban, hogy megfeleljenek a korszerűsödő német haditengerészet által jelentett kihívásnak, 1914-ben még nagyobb hajókat kezdtek el gyártani: ezek voltak a **super-dreadnought**-ok.

Eltávozás

A katonáknak adott rövid szabadság. Franciaországban a háború kitörése után az első eltávozásokat 1915 májusában adták. Időtartama évente kétszer 6 nap volt, amely csak 1917-ben vált rendszeressé és hosszabbá.

Ersatz

Német eredetű szó, melynek jelentése: „helyettesítő termék”. A háború alatt például a cukor ritka terméké vált, ezért egy kémiai eredetű édesítőszerrel, a szacharinnal helyettesítették.

Evakuálás

A lakosság vagy katonai egységek gyors kimenekítése egy valamely okból (ellenséges támadás, természeti csapás, járvány) veszélyessé vált helyszínről.

Feketepiac

Törvényellenes, titokban végzett kereskedelem. Általában a háborús

és jegyrendszert alkalmazó időszakokban virágzik. Lehetővé teszi az élelmiszerekhez és a nehezen beszerezhető árucikkekhez való hozzájutást, de nagyon drágán.

Gyarmat

Olyan – földrajzilag távolabb eső – meghódított terület, amelyet a hódító ország (gyarmattartó vagy anyaország) irányít, és gazdaságilag kihasznál. A XIX. században az európai államok – főképp Anglia és Franciaország – Afrikában és Ázsiában terjeszkedtek.

Hanglokátor

1915-ben kifejlesztett szerkezet, amely ultrahangok segítségével lehetővé teszi a víz alatt tartózkodó tengeralattjárók felderítését.

Hármasszövetség

Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország katonai-hatalmi szövetsége. Németország és a Monarchia 1879-ben kötött megállapodásához 1882-ben csatlakozott Olaszország.

Imperializmus

Itt olyan állami politika, amely más országok, gyarmati területek feletti uralomra tör.

Infrastruktúra

A gazdaság és a társadalom működését biztosító létesítmények összessége (vasutak, utak, csatornák stb.).

Kaiser

A császár németül. II. Vilmost, Németország császárárt (1888–1918) nevezték így.

Kozák

A Fekete- és a Kaszpi-tengertől északra, a sztyeppvidéken élő kiváltságos népcsoport, amely lovas katonai szolgálattal tartozott a cárnak. Általában így nevezték az orosz hadsereg lovas katonáját.

Közel-Kelet

Az egykori Török Birodalom nem európai területeit (Szíria, Mezopotámia, Palesztina, Arab-félsziget) jelölő fogalom. Az angolok Közép-Keletnek nevezik, ideértve Iránt és Afganisztánt is.

Központi hatalmak

A hármass szövetség másik elnevezése, amely utal a szövetségbe tartozó államok Európán belüli központi fekvésére.

Második Birodalom

Az 1871 és 1918 közötti Német Császárság elnevezése, amely az 1920-as, 1930-as években terjedt el, amikor Hitler az általa ígért, majd megvalósított rendszert Harmadik Birodalomnak nevezte el (fennállt 1933–1945 között). Az Első Birodalom a Német-római Császárság volt (962 és 1806 között).

Mozsár

Régóta használt, rövid csövű tüzérségi löveg, amely a lövedéket meredek (45 fokosnál nagyobb szögű) röppályán képes célba juttatni. Mivel a lövedék szinte fölülről érkezik, olyan célpontok is elérhetők, amelyek ágyúval nem. Az első világháborúban szükségessé vált a mozsarak használata, hogy a lövészárkokba be tudjanak lőni. Franciaországban az új, tökéletesített mozsarakat kisbékának nevezték el.

Munkásszolidaritás

Szocialista elképzelés, amely szerint a különböző népek munkásai rokonszenvet éreznek egymás iránt, támogatják egymást, s nem hagyják, hogy az államok vezetői egymás ellen uszítsák őket.

Nacionalizmus

Olyan eszme, amely a nemzeti múltat és a saját nemzeti vonásokat, eredményeket felnagyítja, előtérbe helyezi, gyakran más nemzetekkel szemben. Azokat az embereket, akik nagyon határozottan védik a nemzeti eszméket, a nemzeti politikát, kultúrát vagy termékeket, **nacionalistáknak** nevezzük.

Népszövetség

1919 áprilisában létrehozott nemzetközi szervezet. Székhelye Genf, feladata a nemzetek közötti béke fenntartása, a konfliktusok tárgyalásos rendezésének előmozdítása volt. 1946-ban megszűnt, feladatát az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) vette át.

Pacifista

Békepárti – a háború és a nemzetek közötti erőszak minden formáját elutasító személy vagy szervezet. Az ilyen békepártiság a **pacifizmus**.

Poilu

Becenév (jelentése: szőrös), amelyet 1915-től adtak a régebbi frontharcosoknak. A fiatal, csupaszkepű legények, akik frissen érkeztek a frontvonalra, idősebb és borotvátalan katonákat találtak a lövészárkokban, bajusszal, sőt gyakran szakállal. A kor szlengjében a „poilu” szót olyan emberre is használták, aki már sok mindent látott.

Protézis

Hiányzó testrészek, szervek mesterséges pótlására készített tárgyak közös elnevezése.

Ratifikálás

Nemzetközi szerződések megerősítése az aláíró államok törvényhozása vagy más erre jogosult hatalmi szervei által.

Rekvirálás

Szabott áron történő kényszerbeszolgáltatás.

Reváns

Visszavágás – itt a franciák törekvése arra, hogy az 1870-ben elszenvedett vereségért elégtételt vegyenek Németországon, és visszaszerezze a németek által Franciaországtól elvett területeket.

Sammy

Az amerikai katonákra ragasztott becenév. Azért kapták ezt a nevet, mert „Sam bácsi”, vagyis az Amerikai Egyesült Államok küldte őket. Az angolokat „tommy”-nak, a belgákat „jass”-nak, a franciákat pedig „poilu”-nak nevezték el. A németeket a negatív „boche” elnevezéssel illették.

Senki földje

Azt a gránátöltsérekkel szagztatott és szögesdróttal teletűzdelt területet hívták így, amely a két ellenséges hadsereg állásai között húzódott.

Solferinói csata

Véres ütközet Észak-Itáliában 1859. június 24-én, amelyben a francia–piemonti hadsereg legyőzi az osztrákokat. A halottak és sebesültek száma megközelítette a 40 ezret.

Sorozás

A katonai szolgálat megkezdésének törvény által szabályozott korhatárát elérő férfiak összeírása a hadsereg nyilvántartásában, és egészségügyi vizsgálata annak eldöntésére, hogy alkalmas-e katonának. 1914-ben Franciaországban és Németországban is kötelező volt a katonai szolgálat. A katonai szolgálatra alkalmasnak talált fiatal férfiak a **sorkötelesek**.

Tartalékos

Katonai kiképzést kapott személy, aki nem tagja a tényleges hadseregnek, de háború esetén katonai szolgálatra kötelezhető (mozgósítható).

Tanácsköztársaság

A kommunista (bolsevik) párt uralmának időszaka Magyarországon 1919. március 21. és augusztus 1. között.

Tengerészgyalogos

A hadiflottában szolgálatot teljesítő, de a szárazföldön vívott harcra kiképzett különleges alakulat tagja.

Tényleges hadsereg

A törvény által előírt kötelező katonai szolgálatukat töltő fiatal férfiakból, önkéntesekből és hivatásos katonákból álló haderő.

Tüzérség

Fegyvernem, amelyhez tartozik az összes ágyú, a lövészárkokban használt lövegektől egészen a vasúti kocsikra szerelt tűzokádó monstrumokig. A nagy űrméretű, messzire hordó fegyverekkel ellátott csapatot **nehéztüzérségnek** nevezik.

Utászok

Olyan műszaki katonák, akiknek feladata a csapatok akadálytalan mozgásának biztosítása (pl. utak, hidak helyreállítása).

Weimar

A szász-weimari hercegség fővárosa, ahol a német ideiglenes kormány berendezkedett 1918 végén. Itt adták ki a Német Köztársaság alkotmányát 1919-ben. Ezért nevezték Hitler hatalomra jutásáig a német államot weimari köztársaságnak.

Név- és tárgymutató

A dőlt betűvel szedett oldalszám azt jelzi, hogy a fogalom az időrendi táblázatban található.

- 1870-es háború 6, 14
- ágyúk 8, 18, 35, 37, 38, 42, 53, 58, 64, 65
- Aisne 23, 35, 52
- aknák 59
- I. Albert (király) 18, 66
- antant 7, 8, 11, 16, 21, 25, 28, 29, 33, 34, 37–39, 43–46, 48, 49, 52, 53, 56, 57, 59–62, 64, 65, 68–73
- Arábiai Lawrence (ezredes) 45
- Argonne 35
- Artois 75
- Ausztrália, ausztrál 38, 39
- Ausztria 10, 36, 39, 42, 62, 71
- bajonett, szurony 13, 14, 15, 37
- Balkán 8, 38, 60, 68
- béke, -tárgyalások 20, 42, 55, 59, 60, 63, 68
- békeszerződések 54, 63, 65, 69, 70–71, 74, 75
- lásd még fegyverszünetek*
- Belgium 11, 12, 13, 18, 19, 20, 22, 35, 42, 44, 66
- „betört pofájúak” 55
- Bismarck, Otto von (kancellár) 7
- Blériot, Louis (pilóta) 8
- bombázások 44, 52
- városok bombázása 25, 26, 41, 50, 55, 64, 73
- buzogányok 32, 36
- Bülów, Karl von (marsall) 25
- Caporetto 64
- cenzúra 13, 28, 43, 74
- Champagne 26, 35, 65
- Chemin des Dames 52, 53, 65, 66
- Churchill, Winston (miniszter) 25
- Clemenceau, Georges (miniszterelnök) 49, 64, 70
- Dardanellák 17, 25, 38, 39
- Dunant, Henri (emberbarát) 50, 54
- egyenruhák 14–15, 34
- Egyesült Államok 31, 39, 43, 53, 55, 57, 60–61, 69
- lásd még Wilson*
- élelmezés 39, 40, 44, 52, 58, 62, 73
- eltávozások 27, 53
- Elzász 6, 12, 13, 17, 19, 69, 71
- emberveszteségek 17, 21, 28, 34, 34, 35, 37, 44, 57, 65, 72
- civilek 39, 55, 58, 60, 64, 72
- Entente cordiale 7
- erődök 6, 12, 19, 35, 46, 47, 52
- ersatz 42
- Estienne, Jean-Baptiste (ezredes) 66, 67
- Falkenhayn, Eric von (tábornok) 28, 49
- Faure, Félix (elnök) 7
- fegyverkezési verseny 7, 8
- fegyverszünetek 21, 22, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70
- compiegne-i fegyverszünet 64
- feketepiac 40
- Ferenc Ferdinánd (főherceg) 10, 10, 19
- Flandria 28, 29, 42, 65
- Foch, Ferdinand (marsall) 29, 48, 49, 64, 64, 65, 69
- Fokker, Anthony (mérnök) 50
- Fonck, René (pilóta) 51
- Franchet d’Esperay, Louis (tábornok) 68
- Franciaország 13, 14, 16, 31, 70, 74, 75
- French, John (marsall) 19, 22, 24
- függetlenség(i), mozgalmak 29, 32, 36, 50, 53, 54, 61, 64, 65, 66, 69
- Gallieni (tábornok) 23, 25, 26
- Garros, Roland (pilóta) 50
- géppuskák 14, 31, 50
- Göring, Hermann (pilóta) 51
- gránátok 33, 34, 37, 57, 59
- Guynemer, Georges (pilóta) 47, 51
- gyalogosok 14–15, 34
- lásd még sisak, felszerelés, maszk*
- gyárak *lásd sztrájkok, ipar, munka*
- gyarmatok 7, 9, 15, 34, 40, 41, 71
- gyerekek 34, 45, 72
- V. György (király) 7
- háborús ipar 34, 42–43, 45, 65, 70
- háborús keresztanyák 40
- háborús mérleg 70–73
- hadifoglyok 21, 21, 49, 65
- hadművelési tervek 12–13, 17, 20
- hadseregek ellátása 21, 40
- hadüzenetek 10 11, 15, 18, 20, 31, 38, 43, 45, 49, 53, 57, 61
- Haig, Douglas (tábornok) 48
- harckocsik 49, 53, 65, 66–67
- harci gáz 44–45, 67
- hármasszövetség 8, 11, 38
- hadiflotta 7, 8, 56, 74
- lásd még hadihajók, páncélos csatahajók, tengeralattjárók*
- higiénia 31, 55
- Hindenburg, Paul von (tábornok) 21, 49, 52, 64
- híres halottak 17, 24, 47, 56
- lásd még emberveszteségek*
- Hitler, Adolf 74
- Isonzó 74
- Japán 9, 15, 26, 56
- Jaurès, Jean (szocialista) 16
- jegyrendszer 39, 40, 44, 52, 58, 62, 74
- Joffre, Joseph (marsall) 13, 24, 48, 49
- jóvátétel(i), bizottság 73
- Jütland 56
- I. (IV.) Károly (császár) 36, 42, 63, 69
- katonai szolgálat 12, 48
- Franciaországban 6, 6, 8, 13

- katonák *lásd gyalogosok*
katonák felszerelése 14–15, 34, 36–37
lásd még sisak, maszk
katonák közti barátkozás 22
kémkedés 40
Kluck, Alexander von (tábornok) 25
konfliktus okai 6–11
kórházak 54, 55
kölcsonök 29, 42, 62
„Kövért Berta” 18, 55, 64
- léghajók 26, 50
Lenin (politikus) 28, 48, 50, 54, 57, 62, 63
Liebknecht, Karl (szocialista) 33, 68
Lloyd George, David (miniszterelnök) 70
Lotaringia 6, 13, 20, 68, 69
lovasság, lovak 13, 25, 40, 45
lövedék 34, 42, 44
lövészárkok 29, 30–33, 35, 46, 75
Lusitania 56, 60
Luxemburg, Rosa (szocialista) 68
- Marne 18, 24–25, 75
marne-i taxik 27
maszkok 34, 44, 45
Maunoury, Joseph (tábornok) 26
menekültek 19, 23
mentőautó 54
Meuse 35, 46, 47
II. Miklós (cár) 11, 20, 41, 59
Moltke, Helmuth von (tábornok) 21, 23, 28
Mosel 6, 71
mozgósítás 10, 11, 12, 13, 16
mozsarak, aknavetők 18, 31, 32, 37
munka 7, 35, 43, 73
lásd még nők, sztrájkok, ipar
Mussolini (fasiszta) 72
- Nagy-Britannia 7, 15, 31, 32, 68, 70
Németország 6, 12, 15, 60, 63, 70, 71
népirtás 39
Népszövetség 69, 70, 70
Nivelle, Robert (tábornok) 52, 53
nők 9, 34, 43, 55
- Olaszország 22, 38, 70, 72
Orlando, Vittorio (miniszterelnök) 70
- Oroszország 13, 14, 38, 53
forradalmak 41, 48, 54, 57, 59, 62–63
Otrantói-szoros 75
- örmények 39, 72
- pacifisták 16, 28, 30, 32, 33, 43
Padova 62
páncélok 34, 37
páncélos hajó 8
Párizs 23, 39, 55, 64
Pershing, John (tábornok) 60, 61
Pétain, Philippe (tábornok) 47, 48, 52, 53, 61, 68
petárdák 32, 37
Piave 74
Pikárdia 28, 64
Poincaré, Raymond (elnök) 11, 42, 49
propaganda 28, 43, 61
Przemysł 75
puskák 8, 14, 15, 50
pusztítások 73
lásd még bombázások
- repülés, repülőgépek 8, 30, 47, 50, 64, 65, 71, 73
  ászkok 47, 51, 56
  légi harcok 18, 51, 51
  légi megfigyelés 23
  légi fotók 35, 50, 52, 73
lásd még léghajók
- Reims 25
Renault, Louis (gyáros) 67
Richthofen, Manfred von (pilóta) 56
robbanóanyagok 8, 43
- Schlieffen, Alfred von (tábornok) 12
sebesültek 31, 54–55, 73
semlegesség, semleges országok 11, 12, 13, 14, 23, 34, 39, 43, 57, 60
sisak 15, 27, 36
Somme 18, 34, 48–49, 66
sorozottak 25, 41, 61
spanyolnátha 58, 72
- Szarajevó 10, 11, 19
szent egység 16
Szent út 47
Szerbia 8, 10, 39, 67
- szocialisták 10, 16, 28, 32, 33
szövetség
  francia–oroszl 7, 12
  titkos szerződések 11, 17, 38, 61
  lásd még antant, hármasszövetség
sztrájkok 16, 41, 43, 51, 52, 58, 68, 68
- temetők 17, 72, 75
tengeralattjárók 24, 31, 33, 39, 56, 57, 58–59
tengeri blokádl 33, 39, 43, 56, 58, 60, 64
tengeri csaták 21, 56–57, 58
tényleges francia hadsereg 8, 13, 14
tényleges hadseregek 8, 12, 13
térképek 11, 12, 13, 28, 39, 65, 71
torpedók 58
tör 36
Török Birodalom, 8, 17, 31, 38, 39, 45, 61, 68, 71
Trianon 71, 75
- újságok 20, 28, 43
Új-Zéland 38, 39
- választások 9, 10, 75
Verdun 25, 35, 37, 46–47, 48, 75
Versailles(-i), kastély 6, 69, 71
II. Vilmos (császár) 7, 9, 12, 28, 63, 69
Vittorio-Veneto 69
Vogézek 35, 75
vonat 17, 26, 46, 47
Vöröskereszt 8, 50, 54, 55
- Wilson, Thomas (elnök) 11, 57, 59, 60, 60, 61, 68, 69, 70
- Ypres 29, 44
Yser 18, 18, 29
- zendülések, lázadások 46, 52, 53, 62, 69, 72
zeppelinek 26, 50

A képek jegyzéke

Első borító: Ch. Jégou; fent jobbra, fent balra: CAPM – **hátsó borító** fent jobbra: CAPM; lent: Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtár – **címlap** fent: J.-J. Hatton; lent CAPM – **3. oldal** jobbra fent: CAPM – **4. oldal** fent, lent: CAPM; középen: J.-J. Hatton – **5. oldal:** CAPM – **6. oldal** fent: AKG; lent M. Sinier – **7. oldal** fent jobbra: DR; lent balra: CAPM; lent jobbra: AKG – **8. oldal:** CAPM – **9. oldal** fent: CAPM; lent: R. Dazy/Rue des Archives – **10. oldal** fent, lent balra: CAPM; lent jobbra: Vision 7/Gaumont/ECPA – **11. oldal** fent: CAPM; középen: AKG; lent: M. Sinier – **12. oldal** fent: AKG; középen: M. Sinier – **13. oldal** fent, lent: CAPM; középen: M. Sinier – **14–15. oldal:** J.-J. Hatton – **16. oldal** fent: CAPM; lent: Branger/Roger-Viollet – **17. oldal** fent: AKG; középen: CAPM; lent: Vision 7/Gaumont/ECPA – **18–19. oldal:** CAPM – **20. oldal:** CAPM – **21. oldal** fent balra, lent: CAPM; fent jobbra: M. Sinier – **22. oldal:** CAPM – **23. oldal** fent, lent balra: CAPM; lent jobbra: Imperial War Museum – **24. oldal** fent: AKG; lent: CAPM – **25. oldal:** CAPM – **26. oldal** középen: Vision 7/Gaumont/ECPA – **26–27. oldal:** F. Martin – **28. oldal** fent : M. Sinier; lent: DR – **29. oldal:** CAPM – **30–31. oldal:** Ch. Jégou – **32. oldal:** CAPM – **33. oldal** fent balra, fent jobbra, lent balra, lent jobbra: CAPM; középen jobbra: P. Warin – **34–35. oldal:** CAPM – **36–37. oldal:** CAPM – **38. oldal:** CAPM – **39. oldal** fent balra, fent jobbra: CAPM, lent: M. Sinier – **40–41. oldal:** CAPM – **42. oldal:** CAPM – **43. oldal** fent: CAPM; lent balra: DR; lent jobbra: Vision 7/Gaumont/ECPA – **44. oldal** fent középen jobbra: CAPM; lent: Vision 7/Gaumont/ECPA – **45. oldal** fent jobbra: ECPA; középen, lent: CAPM – **46. oldal** fent: ECPA; lent: DR – **47. oldal:** CAPM – **48. oldal:** CAPM – **49. oldal** fent: CAPM; lent: AKG – **50. oldal** lent: CAPM – **50–51. oldal:** Mémorial de Verdun – **52–53. oldal:** CAPM – **54. oldal** fent: Library Congress Washington; lent: CAPM – **55. oldal** fent balra, fent jobbra: CAPM; lent: Vision 7/Gaumont/ECPA – **56. oldal** fent: CAPM; lent: Vision 7/Gaumont/ECPA – **57. oldal** fent: AKG; lent: ND/Roger-Viollet – **58. oldal** fent: AKG – **58–59. oldal:** L. Favreau – **59. oldal** középen: CAPM – **60. oldal** fent: CAPM; lent: AKG – **61. oldal** fent: DR; lent: CAPM – **62. oldal** fent, középen: AKG; lent: Bridgeman Art Library – **63. oldal** fent: AKG/Ullstein Bild; lent: AKG – **64. oldal** fent: CAPM; lent: Vision 7/Gaumont/ECPA – **65. oldal** fent: M. Sinier; lent: Library Congress Washington – **66. oldal** fent: Library Congress Washington; lent: CAPM – **67. oldal** fent: AKG; középen: CAPM; lent balra: Library Congress Washington; lent jobbra: Vision 7/Gaumont/ECPA – **68. oldal** fent: AKG; lent: Photos12.com/Oasis – **69. oldal:** CAPM – **70. oldal** fent: CAPM; lent: AKG – **71. oldal** fent: AKG; lent: M. Sinier – **72. oldal** fent; középen: CAPM; lent: Musée de l'Armée – **73. oldal:** CAPM – **74–75. oldal:** Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtár és Történeti Tár

Az alsó szegélyen futó kronológiát illusztráló piktogramokat Nicolas Juno rajzolta.

Íme a történelem! – A mindennapokat, a technikai fejlődést és a kultúrát alakító események és személyek fölfedezése.

Az első világháború

1914 nyarán még elképzelhetetlennek tűnt, hogy Európa borzalmas tragédia felé halad. Ennek ellenére az első világháború az egész kontinenst tűzbe és vérbe borította négy hosszú éven át. 10 millió katonára meghalt és 20 millió megsebesült. Könyvünk bemutatja a frontok eseményeit, a lövészárkokba kényszerült katonák mindennapjait, a sár, a hideg és a megfelelő felszerelés hiánya miatti szenvedésüket, a gáz- és tűzérési támadásokat, a tengeralattjárók alattomos munkáját, a két hadviselő tábor erőfeszítéseit az annyira várt győzelemért...

JEAN-PIERRE VERNEY

Az első világháború elismert szakértőjeként Jean-Pierre Verney számos – az első világháborúval foglalkozó – könyv írója és tanácsadó történelmi filmek készítésénél. Emellett az 1914–1918-as háborút bemutató Pays de Meaux-i múzeum munkatársa.

Ajánló

Jean-Pierre Verney könyve érdekesen és sokrétűen mutatja be a „nagy háborút”. Megismerjük időrendben az eseményeket, és betekintést nyerhetünk a háború részleteibe is: a haditechnika fejlődésébe, a katonák küzdelmes életébe, a háború terheit a hátszágban vállaló lakosság mindennapjaiba. A magyar olvasó számára különösen érdekes lehet az, hogyan látták és élték meg a háborút a front másik, francia oldalán. Magyarország háborús részvételéről külön fejezet szól, amiért köszönet illeti a francia kiadót.

A könyv a rövid, érdekes szövegegységek és képek, grafikák, térképek kitűnő kompozíciója, amely

a folyamatos olvasás mellett az élvezetes böngészést is lehetővé teszi.

Kiemelkedő értéke a kötetnek a jól válogatott képek és grafikák sokasága. A gazdag fotóanyagban újdonságokat találunk, s nem a tankönyvekből és más feldolgozásokból már ismert képeket. A korabeli francia karikatúrák, plakátok a franciák háborúhoz való viszonyáról tudósítanak, a grafikák pedig elvezetnek a korszak jellemző színtereire, például egy lövészárkba vagy egy korabeli német tengeralattjáró belsejébe.

Száray Miklós
tankönyvszerző

A sorozat további kötetei

- A fáraék kora
- Az ókori görögök
- Az ókori Róma
- A lovagok élete
- Az olmékoktól az aztékokig
- Kína a császárok korában
- A második világháború

9 éves kortól

Raktári szám: 53460
ISBN: 978-963-19-6521-6

9 789631 965216